

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
ALEVİLİK ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ALEVİLİK-BEKTAŞİLİK ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

**SOSYO - KÜLTÜREL BOYUTLARIYLA ALEVİLİK (MALATYA- HEKİMHAN
İLÇESİ HASANÇELEBİ ÖRNEĞİ)**

Yüksek Lisans Tezi

Hüseyin Cem KİSTİLOĞLU

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Mehmet DÖNMEZ

Temmuz-2024

Malatya

**SOSYO- KÜLTÜREL BOYUTLARIYLA ALEVİLİK (MALATYA- HEKİMHAN
İLÇESİ HASANÇELEBİ ÖRNEĞİ)**

Hüseyin Cem KİSTİLOĞLU

**Alevilik Araştırmaları Enstitüsü
Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Anabilim Dalı**

Yüksek Lisans Tezi

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Mehmet DÖNMEZ**

**Temmuz-2024
Malatya**

ETİK BEYANI

İnönü Üniversitesi Alevilik Araştırmaları Enstitüsü Tez Yazım Yönergesi Kurallarına uygun olarak hazırladığım “Sosyo-Kültürel Boyutlarıyla Alevilik (Malatya-Hekimhan İlçesi Hasançelebi Örneği” adlı yüksek lisans tez çalışmasında tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğum, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildiririm. Bu beyanlarımın aksinin ortaya çıkması durumunda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. 10/07/2024

Hüseyin Cem KİSTİLOĞLU

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

ÖZET

KİSTİLOĞLU, Hüseyin Cem. **Sosyo-Kültürel Boyutlarıyla Alevilik (Malatya-Hekimhan İlçesi Hasacelebi Örneği** (Yüksek Lisans Tezi), Malatya, 2024.

“Sosyo-Kültürel Boyutlarıyla Alevilik (Malatya-Hekimhan İlçesi Hasacelebi Örneği)” adlı yüksek lisans tezimiz de Alevilik, Aleviliğin tarihi gelişimi, Aleviliğin inanç ve ritüelleri, Alevilikte ocak anlayışı, Hasacelebi tarihi ve Hasacelebi Aleviliği konuları işlenmiştir.

Tezimizi oluştururken öncelikle geniş bir literatür taraması yaptıktan sonra bölgede çeşitli sahaalışmaları gerçekleştirerek gerekli analizler yaptık ve bunu tezimize işledik.

Hasacelebi Aleviliği zengin ritüellere sahip olup göç faktöründen etkilense de günümüzde aktifliğini korumaktadır. Yaşayan bölge halkı kültür ve ananelerine sahipıkararak Aleviliğin gerektirdiği tüm şartları yerine getirmek ve bu geleneği devam ettirmek adına büyük gayretler içerisindedir.

Tarihte Baharat yolu üzerinde bulunan ve Osmanlı Devleti’nin seferlerde menzil olarak kullandığı Hasacelebi Alevilik inancını yaşatmak ve gelecek nesilleri de bu anlamda aşılamak için çeşitli dernekler ile beraber bu kültürü halen korumaktadır.

Anahtar Kelimeler: Alevilik, Hasacelebi, Cem, İbadet ve İnan Ritüelleri

ABSTRACT

KİSTİLOĞLU, Hüseyin Cem. **Hasacelebi Alevism** (Master's Thesis), Malatya, 2024.

In our master's thesis titled "Alevism with its Socio-Cultural Dimensions (Malatya-Hekimhan District Hasacelebi Example)", the topics of Alevism, historical development of Alevism, beliefs and rituals of Alevism, understanding of hearth in Alevism, history of Hasacelebi and Hasacelebi Alevism are discussed.

While creating our thesis, first of all, after conducting a wide literature search, we carried out various field studies in the region, made the necessary analyses and processed this into our thesis.

Hasacelebi Alevism has rich rituals and maintains its activity today by managing not to be affected much by the migration factor. The living people of the region are making great efforts to fulfill all the conditions required by Alevism by taking care of their cultural heritage to continue this tradition.

Hasacelebi, which was located on the Spice Road in history and was used as a range during the Ottoman Empire's campaigns, still preserves this culture with various associations in order to keep the Alevism belief alive and inculcate future generations in this sense.

Keywords: Alevism, Hasacelebi, Cem, Worship and Belief Rituals

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
KISALTMALAR LİSTESİ.....	IX
FOTOGRAFLAR LİSTESİ.....	X
ÖN SÖZ.....	XI
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Yöntemi.....	2
1.2. Araştırmanın Önemi.....	2
1.3. Araştırmanın Evren ve Örneklemi.....	3
1.4. Araştırmanın Varsayımları.....	3
1.5. Araştırmanın Toplanması ve Çözümlemesi.....	4
1.6. Mülakat Soruları.....	5
1.7. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Ait Çözümlemeler.....	6
2.ALEVİLİĞİN TANIMI ve ORTAYA ÇIKIŞI.....	7
2.1. Alevilik Kavramının İzahı.....	7
2.1.1. Alevilik İle İlgili Bazı Kavramların İzahı.....	8
2.1.2. Kızılbaşlık.....	11
2.1.3. Bektaşilik.....	15
2.1.4. Şiilik.....	18
2.1.5. Caferilik.....	19
2.2. Aleviliğin Doğuşu ve Tarihsel Süreci.....	21
2.2.1. İslam’da İlk Ayrılıklar.....	21
2.2.2. Türklerin Müslüman Olma Süreci ve Ehlîbeyt’in Önemi.....	25
3. ALEVİLİKTE İBADET RİTÜELLERİ ve OCAK SİSTEMİ.....	36
3.1. Alevilikte Cem İbadeti.....	36
3.2.Alevilikte On İki Hizmet.....	46
3.3. Alevilikte Oruç.....	50
3.4. Alevilikte Kurban.....	53
3.5. Alevilikte Ocak Kavramı.....	56
3.5.1. Hacı Bektaş Ocağı.....	59

3.5.2. Kızıl Deli Sultan (Seyit Ali Sultan) Ocağı.....	60
3.5.3. Ağuçan Ocağı.....	62
3.5.4. Hacım Sultan (Seydi Ahmet) Ocağı.....	62
3.5.5. Hüseyin Abdal (Kara Hüseyin) Ocağı.....	64
3.5.6. Dede Garkın Ocağı.....	64
3.5.8. Ali Seydi Ocağı.....	65
3.5.7 Şah İbrahim Veli Ocağı.....	66
4. SOSYO- KÜLTÜREL BOYUTLARIYLA ALEVİLİK (MALATYA- HEKİMHAN İLÇESİ HASANÇELEBİ ÖRNEĞİ).....	67
4.1.Hasançelebi'nin Sosyokültürel Özellikleri.....	67
4.2. Hasançelebi'nin Coğrafyası.....	72
4.3. Hasançelebi'nin Dini ve Kültürel Yapısı.....	73
4.4. Hasançelebi Aleviliği.....	76
4.4.1 Hasançelebi Yöresi'nin Alevilik Algısı.....	77
4.4.2. Hasançelebi Yöresinde Dedelik Kurumu.....	79
4.4.3. Hasançelebi Yöresinde Ocak Sistemi.....	83
4.4.4. Hasançelebi Yöresinde İbadet Ritüelleri.....	84
4.4.5. Hasançelebi Yöresinde Kurban.....	87
4.4.6. Hasançelebi Yöresinde Musahiplik Erkanı.....	90
4.4.7. Hasançelebi Yöresinde Dara Düşme ve Düşkünlük Uygulaması.....	94
4.4.7.1. Dar-ı Mansur.....	95
4.4.7. 2. Dar-ı Fazlı.....	96
4.4.7.3. Dar-ı Nesimi.....	96
4.4.7.4. Dar-ı Fatıma (Dar- ı Hüseyin).....	96
4.4.8. Hasançelebi Halkının Ehlibeyt Algısı.....	99
4.4.9. Hasançelebi Yöresinde Alevi-Sünni Evlilikleri Algısı.....	104
4.4.10. Hasançelebi Aleviliğine Şehirleşme Sürecinin Tesiri.....	106
4.4.11. Hasançelebi Yöresindeki Alevilerin Devlet Algısı.....	108
4.4.12. Alevilikte Önder Kişiler ve Feyz Alınan Kitaplar.....	110
4.4.13. Hasançelebi Aleviliğinin ve Alevi Gençlerin Bugünkü Durumu.....	112
4.4.14. Hasançelebi Yöresindeki Alevilerin Alevilik ve İslam İlişkisine Bakışı..	114
4.4.15. Hasançelebi Yöresindeki Önemli İnanç Merkezleri.....	116
4.4.16. Hasançelebi Halkının Alevi İnanç ve Ritüellere Bakışı.....	116
4.4.17.Hasançelebi Aleviliğinin Gelecek Nesillere Aktarılması.....	118

SONUÇ.....	121
KAYNAKÇA.....	125
EKLER.....	135
ÖZ GEÇMİŞ.....	142

KISALTMALAR LİSTESİ

a	Ad
Akt	Aktaran
a.s.	Aleyhisselam
Bas	Baskı
C	Cilt
Hz	Hazreti
KK	Kaynak Katılımcı
S	Sayı
s	Sayfa
s.a.v.	Sallallahu Aleyhi ve Sellem
ss.	Sayfalar (sayfa sayısı)
vb	ve benzeri
yay	Yayınevi
Yy	Yüzyıl

FOTOGRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 1: Güvenç Köyü, Sadık Baba Türbesi

Fotoğraf 2: Güvenç Köyü, Sadık Baba Makamı

Fotoğraf 3: Güvenç Köyü, Molla Bektaş Makamı

Fotoğraf 4: Başkanlık Köyü, 12 Kardeşler Cem Evi

Fotoğraf 5: Ballıkaya Köyü, Şah İbrahim Veli Makamı

Fotoğraf 6: Hasançelebi Mezarlığı, Mulla Mustafa Kabri

Fotoğraf 7: Çulhalı Köyü Cem Evi

Fotoğraf 8: Darıyeri Köyü Cem Evi

Fotoğraf 9: Akmağara Köyü, Gümüloğ Dede Kabri

Fotoğraf 10: Akmağara Köyü, Gümüloğ Dede Ziyareti

Fotoğraf 11: Şah İbrahim Veli Ocağının Merkezi (Kara Direk Tekkesi)

Fotoğraf 12: Ballıkaya Köyü, Vayloğ Dede Türbesi

Fotoğraf 13: Ballıkaya Köyü, Ağpınar Çeşmesi

ÖNSÖZ

Alevilik var olduğundan beri konuşulan, araştırılan ve tartışılan bir konudur. Alevilik zaman içerisinde farklı sebeplerden dolayı günümüze gelene kadar sosyal değişimler göstermiş ve Aleviler bu değişimden etkilenmiştir. Alevilik, temelinde İslamiyet ve Ehlibeyt olan, insani değerlere önem veren, içerisinde adaleti ve medeniyeti barındıran, diğer inançlara göre maneviyat yönünün baskın olduğu inanç yoludur. Bu yolda Dede kavramı, Cem ibadeti, Muharrem ayı ve ibadetleri, musahiplik, İslam inancı, Ehlibeyt sevgisi, ocaklar ve türbeler önemlidir. Ülkemizde farklı il, ilçe ve köylerde bulunan Aleviler tarafından önemli olan konular bazı ortak ritüellere sahip olsa da ayrı ritüelleri de içermektedir.

Alevilik ritüelleri üzerine doğru bir algı oluşturabilmek ve Malatya'nın Hasançelebi Mahallesiinde bulunan yöre insanının Alevilik hakkında bilgi sağlamak amacıyla tez konumuzu belirledik. Bu çalışmanın şehirleşme süreciyle hızlı bir değişim geçirerek kimi çevrelerce İslami ve Türklük temellerinden koparılmaya çalışılan Aleviliğin gerçek inançsal ve kültürel kimliğinin gelecek nesillere aktarılmasında katkı sunacağını düşünüyorum.

Tez çalışmamda, tüm yüksek lisans dönemim boyunca bilgi ve tecrübesiyle desteğini her zaman hissettiğim, sayın danışman hocam Prof. Dr. Mehmet DÖNMEZ hocama çok teşekkür ederim. Tez konumu oluşturan Hasançelebi halkına, sevgili aileme, arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilir, saygı ve şükranlarımı sunarım.

Hüseyin Cem KİSTİLOĞLU

Temmuz 2024 -Malatya

1. GİRİŞ

Alevilik coğrafi olarak ve içerik açısından çok geniş ve zengin bir alandır. Aleviliği objektif bir şekilde ortaya koyacak alan araştırmaları son yıllarda artsa da yeterli değildir. Literatür taraması yapıldığında Anadolu Türkmen Aleviliği'nin bir parçası olan Hasançelebi Aleviliğiyle ilgili bilimsel çalışmaların yok denecek kadar az olduğu görülmüştür. Tez çalışmamızda Türk kültürünün ve Anadolu Aleviliği'nin özgün örneklerinden Hasançelebi Yöresinin Alevilik inancı incelenmiştir. Tez konusu seçilirken bu konuda kısıtlı olan çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Mülakatlarda alınan cevapların birebir çalışmaya konulması özgünlük ve objektiflik açısından literatüre katkı sunacaktır.

Ülkemizde Alevilikle ilgili katılımcı gözlem ve mülakata dayalı sosyolojik içerikli araştırmaların sayısı fazla değildir. Elimizde olan çalışmaların büyük çoğunluğu Aleviliğin gelişim süreci ve inanç ritüelleri üzerinde durmaktadır. Dolayısıyla, Alevilerin idrak dünyasını, bir sosyal olgu olarak grup-içi ve grup-dışı yaklaşımlarla veren araştırma sayısının az olduğu görülmektedir. Alevilerin dünya görüşü, hayat tarzlarının ne olduğu, değişim sürecinden nasıl etkilendikleri ve yaşanan Aleviliğin sorunları da ayrıca incelenmesi gereken hususlar olarak önümüzde durmaktadır (Dönmez, 2003: 5).

Hasançelebi Yöresi'nin tarihçesi hakkında geniş bir literatür taraması yapılmıştır. Baharat Yolu üzerinde olan ve Osmanlı Devletinin seferlerde menzil olarak kullanmasından dolayı oluşan zengin tarihçesi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yöre'nin coğrafi konumunun kavşak noktada olmasına ve coğrafi konumunun önemine dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Yöre tarihçesi hakkında bilimsel araştırmaların son derece kısıtlı olmasına rağmen literatür taraması alan araştırmasıyla desteklenerek yörenin zengin tarihi çalışmada ortaya konulmuştur.

Alevilik inancı Alevi toplumundan ayrı düşünölemeyeceği için alan araştırması yapılarak alınan cevaplar yörede Aleviliğin yaşadığı değişimi, geçmişten günümüze Alevilik inancının karşılaştırılmasını sağlayacak bugün kaybolmaya yüz tutmuş ve hala varlığını koruyan inanç ve ibadet ritüellerini ortaya koyacaktır. Katılımcıların inançsal dünyasında yola çıkılarak yörede halkının bugünkü inançsal durumunu yansıtacaktır. Mülakatlarda sorulan sorular yörenin şehirleşme sürecinden önceki inanç ibadet ritüelleri, sosyal hayatı ve bugünkü Alevilik inancının bugünkü durumunu yansıtacak şekilde seçilmiştir. Soruların yöneltileceği kişiler cinsiyet, yaş, eğitim vb. özellikler açısından

heterojen şekilde seçilerek toplumun her kesiminin incelenmesi ve farklı görüşlerin ortaya konulması sağlanmaya çalışılmıştır. Yaş, meslek ve cinsiyete göre görüşlerin ve inanç dünyasının değişimi gözlenmeye çalışılmıştır.

Yöredeki taliplerin bağlı bulunduğu ocaklar sorularak yörede hangi ocakların var olduğu ortaya konulmuştur. Ocak, Musahiplik, Cem İbadeti gibi Aleviliği yüzyıllarca ayakta tutan ritüellerin özellikle şehirleşme süreciyle yörede yok olmaya yüz tutmasının Alevi toplumu üzerindeki olumsuz etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Alevi gençliğinin kendini tanımlamada karşılaştığı sorunlar ve bunun çözümünde, yaşanan “Aleviliğin kurum ve uygulamalarında yetersiz kalması, gençliği Alevilik dışında farklı ideolojilere veya Aleviliği bir inancın şubesi olarak görmemeye itmiştir.” (Dönmez, 2003: 7). Alevi gençlerinin inanç ve ibadet ritüellerinin özellikle Alevi Toplumunun denetleme mekanizması olan musahiplik, dara durma, düşkünlük gibi ritüellerin yok olmaya başlamasıyla oluşan boşlukta farklı düşüncelere yönelmesi ve inançtan uzaklaşmasını sağlamıştır. Tüm bunlar bağlamında Hasançelebi yöresinin inançsal dünyasının dünkü ve bugünkü durumu objektif bir şekilde ortaya konulması amaçlanmıştır.

1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE YÖNTEMİ

Tez çalışmasının yöntemi niteldir. Tez boyunca çeşitli veriler toplanarak teze işlenmiştir. Çalışma öncelikle literatür taraması ardından yapılan görüşmelerin analizi ile gerçekleşmiştir.

1.2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Bu tez çalışmasının konusu, Malatya Hekimhan’a bağlı Hasançelebi Mahallesinde bulunan yöre halkının Alevilik inancı üzerine olup, çalışmada nitel bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Malatya, Alevilik denildiği zaman ilk akla gelen yerlerden biridir. Bu nedenle Malatya’da farklı ritüelleri yaşayan ve yaşatan Alevi köyleri bulunmaktadır. Hasançelebi, tamamına yakınının Alevi olduğu bir Mahalledir.

Bu çalışmada amaç, Hasançelebi’de yaşayan Alevilerin inançları kapsamında yaptıkları ritüelleri ve bağlı bulundukları ocakları öğrenmek, Alevilik konusundaki bilgilerini öğrenmek, geçmişten günümüze gelene kadar inançlarındaki bağlılıklarını ve inançların sürdürülebilir olup olmadığını öğrenmektir. Çalışma, yapılan objektif mülakatlar sayesinde, yöresel farklılıkları olsa da özü ve genel itibarı ile aynı olan Anadolu

Aleviliğinin yüzyıllardır yaşayan inanç ve kültürünün özgün bir yansıması olacaktır. İlgili literatür konularına katkı yapacağı ve ileride yapılacak olan çalışmalara destek olacağı düşünülmektedir.

1.3.ARAŞTIRMANIN EVREN VE ÖRNEKLEMİ

Bu çalışmanın evrenini Malatya'nın Hekimhan ilçesine bağlı Hasaңcelebi Mahallesiinde yaşayan Aleviler oluşturmaktadır. Örneklemine ise bu mahallede yaşayan ve Hasaңcelebi Belediyesi mahalleye dönüştürölmeden önceki belediyeye dahil olan köylerin halkından çalışmaya gönüllük esası ile katılmayı kabul eden 26 kişi oluşturmaktadır.

1.4.ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI

- Alevilik konusunda farklı tanımlar yapılmaktadır.
- Aleviliğın ortaya çıkışıyla alakalı farklı görüşler mevcuttur.
- Genellikle Aleviliğın İslam'ın içinde olduğu düşünölmektedir.
- Dede Kavramı ve Dedelik Kurumu Alevilik inancı açısından önemlidir. Ancak günümüzde zayıflamıştır.
- Ocak sistemi Alevilik İnancının teşkilatlanmasıdır. Yörede farklı ocaklara mensup talipler mevcuttur.
- Cem, Aleviliğın en temel ibadetidir.
- Yörede Dara Durma ve Düşkölölük Uygulaması toplumsal düzen açısından önem arz etmektedir. Günümüzde yok olmaya yüz tutsa da yörede suç oranının hemen hemen olmamasındaki etkisi hala deva etmektedir.
- Muharrem Ayı ve Kerbela Yas-ı Matemi yörede tutulmaktadır. Muharrem orucu ve aşure inanç ritüeli yerine getirilmektedir.
- Müsahiplik uygulaması kaybolmaya yüz tutmuştur.
- Düşkölölük Uygulaması eskisi kadar sıkı uygulanmamaktadır.
- Dara Durma hakkında bilgi sahibi olunsa da yörede eskisi kadar uygulanmamaktadır.
- Ehlibeyt Hz. Muhammed'in ev halkı olan Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyindir.

- Alevilikle ilgili Ku'anı Kerim, Makalat, Buyruk, Kerbela vb. kitaplar okunmaktadır.
- Günümüzde Alevilik birçok inanç ve ibadet ritüelini kaybederek değişime uğramıştır.
- Alevi- Sünni evliliklerine karşı olumsuz görüşler olsa da, genel olarak olumlu düşünülmektedir.
- Şehirleşme süreci Aleviliği olumsuz yönde etkilemiştir.
- Cem Evleri Alevilik inancının ibadethanesidir.
- Yöredeki Alevi vatandaş inançsal hizmetlere yönelik taleplerinin karşılanmasını istemektedirler.
- Alevilikte önder ve örnek alınan kişiler; Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Hacı Bektaş Velidir.
- Alevi gençliği İnanç ve ibadet ritüellerinden ve Alevilik kültüründen uzaklaşmıştır.
- Yörede halen ziyaret edilen, adak kurbanları kesilen ziyaret ve türbeler bulunmaktadır.
- Kurban İbadeti Alevilik inancının en temel ibadetlerinden birisidir.
- Vakıflara bağlı cem evlerinde yapılan cem ibadetleri, muharrem orucu ve kurban günümüzde yerine getirilen ibadetler arasındadır.
- Alevilik inanç ve kültürü yeterli olmasa da çocuklara aktarılmaktadır.

1.5.ARAŞTIRMANIN VERİLERİNİN TOPLANMASI VE ÇÖZÜMLENMESİ

Çalışma verilerinin toplanmasında aşağıda yer alan mülakat sorularının oluşturduğu görüşme formu kullanılmıştır. Mülakat soruları her katılımcının anlayacağı şekilde kısa, açık ve anlaşılır biçimde oluşturulmuştur. Formda, yöre halkının inançsal yapısına yönelik sorular bulunmaktadır. Bu verilerin toplanmasında görüşme (mülakat) tekniği kullanılmış ve saha araştırması yapılmıştır. Mülakat soruları yüz yüze yapılarak ses kayıt cihazı ile kaydedilmiştir. Ses kayıt cihazı ile kaydedileceği katılımcılara belirtilmiştir. Sonrasında verilen çözümlenmesi için ses kayıt cihazı dinlenerek yazıya geçirilmiştir. Görüşmeye katılan katılımcıların kendilerine yöneltilen soruları daha objektif ve kendisini rahat hissederek cevap vermesi için kendi istekleri üzerine kimlikleri gizli tutulmuştur. KK1, KK2 gibi kodlama yapılarak katılımcıların her bir görüşü değerlendirmeye alınmıştır.

1.6. MÜLAKAT SORULARI

2. Size göre Alevilik ne demektir?
3. Size göre Alevi inancının ortaya çıkışı nasıl olmuştur?
4. Alevilik-İslam ilişkisi hakkında ne söylemek istersiniz?
5. Size göre Dedelik Kurumu ve Dede Kavramı nedir? İşlevleri nelerdir?
6. Bağlı bulunduğunuz Ocakla ilgili bilginiz nedir? Ocak Sisteminin önemi nedir?
7. Cem İbadetinin yörenizdeki ritüelleriyle ilgili bilginiz var mı? Size göre Cem İbadeti nedir?
8. Yörenizde Cem İbadetinde Dara durma ve halk mahkemesi hakkında bilginiz nedir?
9. Muharrem Ayı Yas-ı Matem ve Kerbela hakkındaki düşünceleriniz nedir? Yörenizde Muharrem Ayı ibadet ritüelleri ve Aşure hakkındaki bilgileriniz nelerdir?
10. Musahiplik uygulaması hakkındaki düşünceleriniz nelerdir? Yörenizde devam etmekte midir?
11. Düşkünlük uygulaması hakkında bilginiz nedir?
12. Köyünüzde eskiden yapılan cemlerde dara durma hakkında bilginiz var mı?
13. Düşkünlük ve dara durmanın köyünüzde mahkemeye başvurulmaması üzerinde etkisi hakkında ne düşünüyorsunuz?
14. Size göre Ehlibeyt kimdir?
15. Alevilikle ilgili kitap okur musunuz?
16. Günümüzde Aleviliğin durumu nedir?
17. Alevi-Sünni evlilikleri hakkında düşünceleriniz nelerdir?
18. Şehirleşme süreci Aleviliği nasıl etkilemektedir? Düşünceleriniz nelerdir?
19. Cem Evleri hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?
20. Devletin Alevilere karşı yaklaşımı sizce nasıl olmalıdır? Bu anlamda Devletimizde beklentileriniz nelerdir?
21. Size göre Alevilikte önder kişiler ve örnek aldığınız kişiler kimlerdir?
22. Size göre Alevi gençliğinin inançsal ve kültürel olarak bugünkü durumu nedir?
23. Yörenizde inançsal açıdan önemli türbe ve ziyaret yerleri var mıdır? Varsa bunlarla ilgili bilgileriniz nelerdir?
24. Kurban ibadeti hakkında düşünceleriniz nelerdir?
25. Alevi inanç ritüellerini yerine getiriyor musunuz?

26. Alevi inanç ve kültürünü çocuklarınıza aktarıyor musunuz?

1.1. KATILIMCILARIN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİNE AİT BİLGİLER

26 kişiden 12'si erkek (yaklaşık %46), 14'ü kadın (yaklaşık%54) olup yaş aralığı 18-78'dir. Katılımcıların eğitim seviyelerine bakıldığında ortaokul ve lise mezunu yoğunluktadır, 4 kişi ilkokul mezunu, 10 kişi ortaokul mezunu, 8 kişi lise mezunu, 1 kişi yüksekokul mezunu, 4 kişi de üniversite mezunudur. Katılımcılardan 4 kişi bekar, 22 kişi evlidir.

Alevilik İslamiyet'in kabulü ile başlayarak günümüze kadar ulaşmayı başarmış geniş kitlelere sahip bir inançtır. Hz. Ali ile başlayarak bu yola baş koyanların düşünce tarzıdır. Alevilik Hz. Muhammet, Hz. Ali ve Ehlibeyt'e olan derin bağ ile başlamıştır. Hz. Ali ve Ehlibeyt, Alevilik inancının temel sembolü ve değeridir.

Alevilik tüm doğruluğu ile yönünü Tanrı'ya döner ve inanç sistemini bu denge üzerine kurar. Aleviliğin diğer tüm inanışlarda olduğu gibi çeşitli ibadet ve ritüelleri vardır. Bu ritüeller genel anlamda aynı olsa da bölgeden bölgeye küçük nüanslar ile değişim göstermektedir. Türkiye ve dünyanın çeşitli yerlerinde Alevilik inancına sahip birçok insan vardır. Bu inanca sahip kişilere de "Alevi" adı verilmektedir.

Alevilik genel ve geleneksel İslam kültürü içerisinde Hz. Ali ve Ehl-i Beyt sevgisinin sembolize edildiği bir değerler bütünü olarak kabul edilmektedir. Bu sevginin temelinde şüphesiz onların varlık sebebi olan Hz. Muhammed bulunmaktadır. Zira Ehl-i Beyt'in sevgiye layık görülmesindeki unsur, onların Hz. Muhammed'in ailesine ait olmalarıdır. Dolayısıyla geleneksel Alevilikte, İslami inanış ve uygulamalar ön planda yer almaktadır (Erdem, 2009: 19).

Alevilerin Tanrı'ya anmak ve ona olan minnetini dile getirmek için ibadet ettikleri yere "Cem" adı verilmektedir. Cem evinde 12 hizmet hususu vardır. Cemin istenilen doğrultuda gerçekleşmesi adına 12 hizmette görev alan herkesin üzerine düşeni yapması gerekmektedir. 12 hizmetin her bir parçası ve aşaması son derece önemlidir. Cemlerinde kendi içerisinde farklı türleri vardır. Bunlarla beraber Alevilerin belli zamanlarda tuttıkları oruçlar da vardır.

Alevilik doğrudan ayrılmamayı, Tanrı'ya inanmayı, yalan söylememeyi, kıskançlık yapmamayı, kibirden uzak durmayı, hırs ve öfke gibi ruha zarar veren duyguları barındırmamayı, Tanrı'nın yasaklamış olduğu davranışları sergilememeyi yani tam

anlamıyla iyi bir insan olmayı kalbinde saflık ve temizlik barındırıp beşer hayata son vermeyi öğütlemektedir.

Alevilik için önemli noktalardan biri ise 12 İmamlardır. 12 İmamlar Aleviliği temsil eden ve Kerbela olayı ile insanlığın ve Aleviliğin sembollerinden biri olmuştur. 12 İmamlar; Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Cafer es Sadık, Musa el Kazım, Muhammed et Taki el Cevad, Ali Zeynelabidin, Ali en Naki el Hadî, Muhammed el Bakır, Ali el Rıza, Hasan b. Ali el Askeri, Muhammed el Mehdi'dir.

2. ALEVİLİĞİN TANIMI ve ORTAYA ÇIKIŞI

2.1. ALEVİLİK KAVRAMININ İZAHI

Sosyolojide kavramların ve tanımının önemi büyüktür. Çünkü insanlar kavramlarla düşünür ve bu düşüncelerini kavramlarla yazıya aktarırlar. Kavramların içi boşaldığında ya da boşaltıldığında kavram anarşisi doğmaktadır. Hal böyle olunca aynı kavramlara farklı anlamlar yüklenmekte, bu da hem kargaşaya sebep olmakta hem de halkla aydınlar arasında uçurumlar meydana getirmektedir. Dolayısıyla, Türkiye'de yaşanan kavram kargaşasından Alevilik de nasibini almaktadır. Esasında fark büyük uçurumlarla dolu olmasa problem teşkil etmeyebilir. Hatta böyle bir farklılığın olması istenen bir durum da olabilir. Ancak herkes kendine göre bir Alevilik tanımı yapmakta ve diğer tanımlamalara karşı ciddi tavırlar takınılmaktadır (Dönmez, 2003:14).

Aleviliğin nasıl ortaya çıktığı konusunda kesin bilgiler olmamakla birlikte, uzun bir sürecin sonunda oluştuğu söylenebilir. Hz. Muhammed'in Hakk'a yürümesinden sonra yapılan halifelik seçimi, Hz. Ali döneminde vuku bulan olaylar İslam ümmetinin parçalanmasına yol açmıştır. Sünni-Şii olarak parçalanan İslam ümmeti geçen zaman içinde mezheplerin ortaya çıkmasıyla kendi içinde fırkalara ayrılarak İslam dinine zarar vermeye başlamışlardır (Gül, 2018: 219).

Tarih boyunca Alevilik ve Aleviler farklı coğrafyalarda farklı isimler almışlardır. Alevilik en çok bilinen anlamıyla Ali'ye mensup olan Ali tarafında olan anlamına gelir. Günümüz Anadolu Aleviliğine baktığımız zaman Alevilik Hz. Muhammedi Peygamber, Kur'anı Kerim'i Allah'ın kelamı, Hz. Ali'yi de pir ve mürşit olarak gören Hz. Muhammed Ehlibeytine bağlılığı esas alan eski Türk kültüründen izler taşıyan bir inanç sistemidir diyebiliriz. Alevilikte içerik ve uygulama olarak farklı olsa da kelime anlamı olarak buna benzerdir. Zaman zaman Hz. Muhammed ve Hz. Ali soyundan gelenlere de Alevi denilmiştir. Özellikle ilk Müslüman Türk kaynaklarında Ehlibeyt yerine de kullanılmıştır.

2.1.1. Alevilik İle İlgili Bazı Kavramların İzahı

Alevilik'te Yaratan makamında Allah, nübüvvet makamında Hz. Muhammed, velayet makamında da Hz. Ali vardır. Dolayısıyla İslamiyet'teki tevhid inancı Alevilikte de aynen korunmuştur. Anadolu Aleviliğinde yapılan cemlerde Nur suresi 35 ve 36. Ayetlere binayen چراغ uyandırılırken söylenen dua ve gulbanglarda bunu görmekteyiz.

Allah, göklerin ve yerin nurudur. O'nun nurunun temsili şudur: Duvarı bir hücre; içinde bir kandil, kandilde bir cam fanus içinde. Fanus sanki inci gibi parlayan bir yıldız. Mübarek bir ağaçtan, ne doğuya ne batıya ait olan zeytin ağacından tutuşturulur. Bu ağacın yağı, ateş tutuşturulmasa bile neredeyse aydınlatacak kadar berraktır. Nur üstüne nur. Allah, dilediği kimseyi nuruna iletir. Allah, insanlar için misaller verir. Allah her şeyi hakkıyla bilendir (Nur 24/35).

“Alevi İslam İnancı mensupları, Hazreti Muhammed ve İmam Ali Cenabı Mürteza'nın gerçek İslami yolunu sürerler.”¹

Sofu mezhebimizi ne sorarsın
Biz Muhammed Ali diyenlerdeniz
Gözlüye gizli yoktur ne ararsın
Biz Muhammed Ali diyenlerdeniz

Muhammed Ali'dir Kırkların başı
Anı bilmeyenin nicolur işi
Uralım yezitlere lanet taşı
Biz Muhammed Ali diyenlerdeniz

Sofu bize sen ne mezhep sorarsın
Biz Muhammed Ali diyenlerdeniz
Gözlüye gizli mi olur ne dersin
Biz Muhammed Ali diyenlerdeniz

Biz tüccar değiliz alıp satmayız
Karnımız genişdir kibir tutmayız
Rizasız çiğ lokmayı da yutmayız

---

¹Kaynak: <http://aleviislamindhizmetleri.org> / Erişim Tarihi: 10.10.2024.

Biz Muhammed Ali diyenlerdeniz

Eğnimize kırmızılar giyeriz

Halimizce her manadan duyarız

Katarda İmam Cafer'e uyarız

Biz Muhammed Ali diyenlerdeniz

Her kimin çırağın yaksa Hak yakar

Mümin olanları katarı çeker

Aslımız On İki İmam'a çıkar

Biz Muhammed Ali diyenlerdeniz

Baharda açılır gonca gülümüz

Ol dergaha doğru gider yolumuz

On'ki İmam'ları söyler dilimiz

Biz Muhammed Ali diyenlerdeniz

Pir Sultan'ım eydür deryalar gani

Evveli Muhammed ahiri Ali

Anlardan öğrendik erkanı yolu

Biz Muhammed Ali diyenlerdeniz (Öztelli, 2012:114-115).

Alevilik Hz. Muhammed ve Ehlibeyt sevgisinin, İslam'ın temel ilkelerinin Türk kültürüyle sentezlenmesiyle ortaya çıkmış bir inanç biçimidir. Velayet konusunda Şiilik ve Caferilikle ortak yönleri olsa da kendine has ve özgün ritüelleri vardır. Alevilik değişik tanımlamalarla farklı yönleri çekilmeye çalışılsa da Geleneksel Anadolu Aleviliği ve inanç ritüellerine baktığımızda Hak- Muhammed- Ali üçlemesi üzerine bina edilmiş İslami bir yorumdur.

Alevî kelime anlamı olarak Beyt-i Ali'den gelmektedir. Yani Hz. Muhammed'in ailesi dediğimiz Ehl-i Beyt'e duyulan saygı ve muhabbetin ifadesi olarak kullanılır. Allah'ın varlığına, Kur'an'ı Kerim'e ve içerisinde geçen tüm peygamberlere inanan ve İslam'ın Horasan/ Mavaünnehir bölgesinde yeşermeye başlayan ve bir Türkmenlerin yorumu olan Alevilik; Hâce Bektaş Velilerin, Şah Hatayilerin, Pir Sultan Abdalların, Hamdullah Çelebilerin ve nice Hak aşıklarının gittiği yoldur. Bu yola ikrâr verenlere Alevî denir.²

Horasan'dan Anadolu'ya taşınan Türkmen göçleri, 13. yüzyıldaki Moğol istilasına indirgenemeyecek kadar süreklilik arz eden bir olgudur. İlhanlılar ve Timur dönemindeki

---

²Kaynak: <https://www.cemvakfi.org/pages/inancHizmetleriDetay/167/her-aleviyim-diyenin-bilmesi-gerekenler-genel-hususlar> / Erişim Tarihi: 10.10.2024.

siyasi gelişmelerden kaynaklanan göçler, Anadolu'nun dini ve kültürel hayatında daha büyük değişimlere sebep oldu. Bu süreçte İran üzerinden gelen Türkmen (Oğuz) ve Tatar-Moğol aşiretleri, Şamanist inanç öğeleri ile sufilikle kaynaşmış Şii unsurları da Anadolu'ya taşıdılar. Alevi adı, Anadolu'ya has bir kavram olmayıp Orta Çağ'da Ali taraftarlığı (Şiat-ü Ali) anlamında kullanılıyordu ve Anadolu'da biliniyordu. Keza Bektaşiliğin kurumlaştığı 16. yüzyıldan önce de Anadolu'da Hz. Ali ve evladına (Ehlibeyt) derin bir sevgi duyuluyordu. AlevilikBektaşilik şeklinde birbirine paralel iki süreç halinde gelişim gösteren Türkmen dindarlığını, İran'ı atlayarak Orta Asya (Türkistan)'da İslam öncesi Türk-Moğol inançlarına dayandırmak İttihat Terakki döneminde başlayan milliyetçi bakış açısının bir tezahürü olsa gerek. Türkmen dindarlığı, Hristiyanlık gibi yerli ve paganist inançlarla da etkileşim içerisinde bulunarak Anadolu'da kendine has bir nitelik kazanarak gelişmiştir. Bu uzun süreçte her türlü siyasi ve Ortodoks Müslümanlığın baskılarına rağmen popüler bir İslam, kendi mecrasında yaşayıp günümüze kadar gelmiştir (Döğüş, 2023: 76).

Alevilik; İslam'ın özgün bir yorumu olmasına rağmen ne yazık ki onu, bu mecrasından çıkarmak için bir çok gayretin var olduğunu görüyoruz. Günümüzde Alevilik yazılan kitaplara, Alevilik adına kurulan dernek veya vakıflara, Alevilik inancı adına yola çıkanlara bakacak olursak ne demek istediğimizi sanırım anlarsınız. (İşin ehillerini tezih ederim). Gerçeği ve herkesin içip kandiği tertemiz gözeyi (suyun kaynadığı yer) bulandırmak için nafîle çabalar sürüp gitmektedir. Nafiledir çünkü, İnançlı insanlar bunlara gülüp geçmektedirler. Bunlara göre;

- Alevilik, bir yaşam biçimidir.
- Alevilik, sosyal bir yaşam veya kültür biçimidir,
- Alevilik, “izm” lerin karışımıdır.
- Alevilik, Zerdüşt inancının başka inançlarla karışımıdır.
- Alevilik, Ateizmdir. v.s. dir.

Bu gibi düşünce sahipleri ne yazık ki, Aleviliği anlatmak yerine, Aleviliği kullanmaya çalışıyorlar, amaç nedir? Ortalığı toz duman ederek bulanık suda balık avlamaktır. Şunu herkesin bilmesi gereklidir;

Alevilik:

- İslam'ın aydınlık yüzüdür,
- İslam'ın çağdaş yüzüdür,
- İslam'ın gülen yüzüdür.
- Aleviliğin öz kaynakları Kuran'ı Kerimdir. Kaynağını Ehlibeyt'ten alan Buyruktur.

Hz. Muhammed'i dışlayarak, Hz. Ali'yi dışlayarak, Ehlibeyti dışlayarak, Kur'an-ı Kerim'i dışlayarak, Alevilik olur mu? Bu kültürdür diyenlere sormak lazımdır: Kerbela olayı bir kültür müdür? Anadolu'yu İslamlaştıran Hacı Bektaş Veliler, Yunuslar, Kul Himmetler, Pir Sultanlar, Karaca Ahmet Sultanlar, Mevlanalar birer kültür insanı mıdır? (Uğurlu, 2009: 25-26).

Alevilik; İslam' benimseyen, Tanrı'nın birliğine (Tevhid) inanan, Hz. Muhammed'i Peygamber kabul eden, kitabı Kuran'ı Kerim olan, Hz. Muhammed'in Ehlibeyt'ini seven, namazı niyazla birleştiren, kıyam, ruku, secdesi ile ibadetini kendi lisanıyla yapan, ümmet yerine hür insanı, yaratanla yaratılan ayrılığını “Vahdet-i Vücut” ile birleştiren, Tanrı Korkusu yerine, sevgisini benimseyen, zahiri (görünen) batınla (görünmeyen), batını zahirle birleştiren,

şeriat kapısını aşp, marifet yolu ile hakikat dünyasına ulaşan, Kur'an'ın şekline değil, özüne inen akıl ve gönölü ile “Seyr-ü süluk” (Ruhsal Olgunlaşma) olan bir tasavvuf yoludur (Uğurlu, 2009: 32).

Aleviliğı anlamak için sadece akademik çalışmalara veya yazılı dokümanlara bakmak yanıltabilir. Çünkü bu konuda bilgi kirliliğı çok fazladır. Alevi deyişlerine, dualarına, ritüellerine ve yapılan ibadetlerin Kuran'ı temellerine baktığımızda Aleviliğı daha sağlıklı anlamlandırabiliriz. Eskisi kadar olmasa da bugün Anadolu'nun herhangi bir yerinde yaşayan Geleneksel Anadolu Aleviliğine baktığımızda eski Türk inanç ve kültürünün motiflerinin yanı sıra temelinde İslami ilke ve unsurları görürüz. Şehirleşme süreciyle birlikte hızlı bir değişime uğrayan Aleviliğın siyasi ve ideolojik kalıplara sokularak ve ekseninden kaydırılarak Alisiz Alevilik vb. akımlara, bazı dernek ve topluluklara bakarak Aleviliğı tanımlamak son derece yanlış olur. Bunun yanı sıra tarihsel süreçten gelen ön yargılarla Aleviliğı asimile etme kaygısıyla yapılan tanımlama ve yorumlarda yadsınamayacak kadar fazladır. Bu maksatlı akımların her birinin; Aleviliğı Türk kimliğinden uzaklaştırmaya çalışmak, Aleviliğı Hz. Ali ve 12 imam bağlamından koparıp asimile etmek veya İslam dairesinden ayrı göstermek gibi farklı amaçları olsa da, birbirinden farklı ve zıt akımlar olarak görünse de aslında aynı amaca hizmet etmektedirler.

Alevilik İslami temeller üzerine bina edilmiş Orta Asya (Türkistan) Türk kültür ve inancından izler taşıyan özgün bir İslami yorumdur.

2.1.2. Kızılbaşlık

Hız. Muhammed, Uhud Savaşında yaralanınca Hız. Ali Peygamberin kanı yere akmasın diye beyaz bir beze kanı silerek başına bağlamıştır. Bunu gören diğer Müslümanlarda başlarına kırmızı bez bağlamıştır. Bundan sonraki savaşlarda da Müslümanlar başlarına kırmızı bez bağlamaya başlayarak bunu gelenek haline getirmiştir. Böylece Müslüman askerler savaşta kendileriyle aynı kıyafetleri giyinen Müslüman olmayan Araplar'dan ayrılmıştır. Bu simge savaşlarda Müslümanlar'ın belli olması için bir simge haline gelmiştir. Bu gelenek Sıffin Savaşında Hız. Ali taraftarlarının kırmızı bez bağlamasıyla da devam etmiştir. Daha sonra Kerbela hadisesinde Hız. Hüseyin'in yanındakilerde başına kırmızı bez bağlamıştır. Bu uygulamayı Çaldıran Savaşında Safevi

askerleri de devam ettirmiştir. Bu savaştan sonra Kızılbaş ismi daha belirgin bir şekilde kullanılmaya başlamıştır.

Kızılbaşlığı besleyen bir Horasanlılık öğesinin olduğu inkar edilemez. Bunu daha sonra göreceğimiz Şah İsmail'in şiirlerinde Horasan'a yapılan atıflarda doğrulamaktadır. Ancak burada Horasan yukarıda da belirtildiği gibi coğrafi bir tanım olmaktan ziyade gayr-i Arap unsurların gelişip şekillendiği bir yer olarak görülmelidir. Kızılbaşlık öğretisine tam bir açıklama getirmek için Horasan merkezli gelişen bu dinsel ve kültürel katmanı açmak gerekecektir (Cavanşir ve Necef, 2006: 66).

Müslüman olmadan önce Türkler'de kızıl börk denilen bir başlık giyerlerdi. İslamiyet'i kabul ettikten sonra Türkler'in bir kısmı bu geleneği terk etmişlerdir. Türkler'in bir kısmı ise bu geleneği terk etmeyerek diğer birçok geleneklerinde olduğu gibi bunu İslami motiflerle yeniden uyarlamış ve Hz. Ali ve taraftarlarının kırmızı bez bağlamasıyla temellendirmiştir. Bu gelenek daha çok Alevi inancını benimseyen eski adet ve geleneklerinde kopamayan konargöçer Türkmen boyları arasında sürdürülmüştür. Bunlara zamanla Kızılbaş denilmeye başlamıştır. Şah İsmail de şahlığını ilan ederken kızıl bir taç takmıştır. Bazı zümreler tarafından yerme amaçlı kullanılan bu isim Hz. Ali ve Ehlibeyt tarafında olmanın ve Türklüğün simgesi olarak kabul edildiği için övünç kaynağı olarak görülmüştür.

Şamanlar'ın Ayinler esnasında başlarına giydikleri, üzerinde tüy bulunan kırmızı bir külah Alevi Dedelerinin ve Bektaşî Babalarının giydiği kıyafetle benzerlik göstermektedir. Bütün bunlar dikkate alındığında Kızılbaş isminin kırmızı börkle ilgili olduğu anlaşılır (Nacar, 2021:67).

Zaman içerisinde şehirde yaşayan Alevilere Bektaşî denilmeye başlandığı gibi kırsal kesimde yaşayan Alevi zümreleri için kullanılmaya başlamış ve bunların genel adı olmuştur. Bu Türkmenler yerleşik hayata geçmedikleri için İslamiyet öncesi Türk inanç ve kültürü çok daha yoğun görülmektedir. Kızılbaşlık için zaman zaman Halk İslam'ı ya da Türkmen dindarlığı kavramları da kullanılmaktadır.

Muhammed Mustafa putlara secde;
Etmedi diye Refazidediler.
Hak gönderdi Ali'yi kırmızı Tac.
Başına giydi Kızılbaş dediler (Kaygusuz, 1998: 162)

Kızılbaşlara (kadınlar, yaşlılar ve çocuklar dahil) kadar herkesi kapsayan bütüncül bir dini-toplumsal düzen oluşturunuyordu. Osmanlı bölgesinde kalmış olan Kızılbaşlar da bu ekümenin parçası idiler. Ancak Osmanlı bölgesindeki Kızılbaşlar arasında köylülerin oranı görece daha fazlaydı. Ayrıca 16. yüzyıl boyunca konar- göçer hayatı terk edip yerleşme süreci burada daha hızlı gerçekleşti (Yıldırım, 2020: 101).

13. ve 14. Yüzyıllarda, Anadolu ve Balkanlar'da geniş halk kitleleri arasında egemen olan İslam pratiği, "Türkmen Dindarlığı" ve "abdal dindarlığı" olarak adlandırdığım ve aslında birbirine çok yakın olan dindarlık biçimleri idi. Özellikle uç tabir edilen sınır bölgeleri dini bakımdan tamamen Rum abdallarının egemenliğindeydi. Anadolu, Suriye, Azerbaycan ve İran'a yayılmış bulunan ve farklı siyasi yapıların askeri sınıfını oluşturan kalabalık konar- göçer kitlelerin dini hayatını ise Türkmen dindarlığı şekillendiriyordu (Yıldırım, 2020:223).

Osmanlı devleti egemenliği altındaki Kızılbaşlar Safevi sınırları içindeki Kızılbaşlara göre çok daha fazla kırsal kesimde yaşamaktaydı. Özellikle Çaldıran savaşından sonra kendi kabuklarına çekilmişlerdir. 16. yüzyıl ve sonrasında Orta Asya (Türkistan) dan beri devam eden konar- göçerliği bırakıp kırsal ve gözlerden uzak yerlere yerleşmişlerdir. Bugün dahi Türkmen Alevi köylerinin yerleşim yerlerine bakıldığında bu durum rahatlıkla gözlenmektedir.

Lanet olsun sana ey Yezit petit
Kızılbaş mı dersin söyle bakalım
Biz ol aşıklarız ezel gününden
Rafizi mi dersin söyle bakalım

Ey Yezit geçersen Şah'ın eline
Zülfikarın çalar senin beline
Edeple girdik biz Kırklar yoluna
Kızılbaş mı dersin söyle bakalım

Bektaş-i Veli'ye kul kurban olduk
Varlık istemeyiz yokluğu bulduk
Gönül kabesinde namaza durduk
Kızılbaş mı dersin söyle bakalım

Yuf etti erenler ey münkir size
İftira ettiniz sizler de bize
Muhammed sizleri taş ile eze

Rafizi mi dersin söyle bakalım

Ruhsat verse bize ol gani Mevla
Olurduk başınıza tig-i bela
Bizi suçlu gören kendinde ara
Rafizi mi dersin söyle bakalım

Pir Sultan'ım eydür lanet Yezit'e
Müfteri yalancı Yezitler size
İşte er meydanı çık meydan size
Rafizi mi dersin söyle bakalım (Öztelli, 2012: 201-202).

Osmanlı arşivlerinde ise Kızılbaş kimliğiyle kadıların mahkemelerine katıldığı dolayısıyla Osmanlı şehirlerinde de Kızılbaş vatandaşların yaşadığı görülmektedir. Yıldırım'ın bu arşivlere dayanarak 2022 de yaptığı çalışmaya göre “Bu belgeler şeyden evvel 17. Yüzyıl başlarında hala İstanbul'un kimi mahallelerinde veya civarındaki köylerde Kızılbaş toplulukların olduğunu göstermektedir”. (s.124).

Çaldıran'dan yüzyıl sonra bile İstanbul'da hala var olabilmeleri, Kızılbaşların Osmanlı Sünni dünyasından dışlanmalarının sandığımızdan daha yavaş ve uzun sürede gerçekleştiği düşündürmektedir. Bu belgeden öğrendiğimiz önemli bir diğer husus da 1619 yılında Kızılbaş-Alevi toplumunun henüz tam olarak içine kapanmadığı, aksine Tarikata dışarıdan müntesip kabul edilmeye devam edildiğidir (Yıldırım, 2022: 124).

Osmanlı kadısının huzuruna çıkabilmeleri Kızılbaş vatandaşların Osmanlı egemenliğinde normal hayatlarına devam edebildiğini Osmanlı- Safevi mücadelesinin dini değil siyasi olduğunu iki tarafında kendisine bağlı olan vatandaşlarına müdahale etmediğini göstermektedir.

Safevi kroniklerinde Anadolu'daki Kızılbaşlarla ilişkiler hakkında şaşırtıcı derecede az bilgi bulunmaktadır. Bunun başlıca iki sebebi, büyük olasılıkla Tarikat'ın gizlilik kaidesi ve tarih yazarlarının Tacik sınıfına mensup olmasıdır. Nitekim bu kaynaklarda Safevi ülkesindeki Kızılbaşların iç dünyasına dairde çok az bilgi yer almaktadır (Yıldırım, 2020: 136).

Anadolu Kızılbaşlarıyla Safeviler'in ilişkilerini Osmanlıdan gizlemek kaygısında olduğu için ilişkilerini gizli yürüttüğü bu sebeple yazılı Safevi kaynaklarında Anadolu Kızılbaşlarıyla ilgili bilgiler çok fazla değildir. Dilleri Farsça olan İranlı Taciklerinde tarihi

kaynakları yazarken Türk kimliğinden dolayı Anadolu Kızılbaşlarına sansür uyguladığı muhtemeldir.

Yinede Anadolu'daki Kızılbaşlarla Safevi Şahlarının arasındaki bağın iki yüzyıl boyunca devam ettiğini ve bu müritlerin çeşitli vesilelerle Dergah'ı ve mürşid-i kamili ziyaret ettiklerini gösteren bölük pörçük bilgileri çağdaş kaynaklarda bulabiliyoruz. Özellikle, çeşitli vesilelerle Safevi sarayını ziyaret eden Avrupalı seyyah ve diplomatların yazdıkları bu konuda oldukça detaylar içermektedir (Yıldırım, 2020: 136).

Kızılbaşlık, farklı itikadi ve inanç ritüelleri açısından Geleneksel Anadolu Aleviliğidir. Hak- Muhammed- Ali inancı temelleri üzerinde şekillenmektedir. Tevhid inancı ve temel İslami ilkelerin Türk kültürüyle sentezi görülmektedir.

2.1.3. Bektaşilik

Bektaşilik, temellerini Hacı Bektaş-ı Velinin attığı daha sonra Balım Sultan'ın sistematik ve teşkilatlı hale getirdiği İslami bir tarikatır. Hacı Bektaş-ı Veli Yesevi öğretisinden aldığı inançsal ilkeleri ve öğretileri Anadolu'ya taşımıştır. Balım Sultanda bu öğretileri sistematikleştirerek Bektaşiliği inanç sistemi haline getirmiştir. Zamanla Osmanlıda Bektaşilik kentli zümrelerin Alevilik inancı olarak kendini göstermiştir. 1826 yılında Yeniçeri Ocağının ve Bektaşî tekkelerinin kapatılmasına kadar tekkelerde faaliyetlerini sürdürmüştür.

Hacı Bektaş Veli, kuşkusuz yaşadığı ortamda yeni bir öğreti inşa etmeye çalışmış olup onun bu çerçevede bazı kuramsal esaslar ortaya koyduğunu söylemek mümkündür. Ancak bu durum, onun yaşadığı dönemde kendi adına kurumsallaşmış bir tarikat inşa ettiği anlamına gelmemektedir. Zira Bektaşilik, bir tarikat olarak ona nispetle daha sonra kurulmuş ve kurumsal bir kimlik kazanmıştır. Bu bağlamda Hacı Bektaş Veli'nin Cemal Seyyid, Hacım Sultan ve Abdal Musa gibi öğrencilerinin Bektaşiliğin tarihsel anlamda gelişimi ile teşekkül sürecindeki önemli yerleri göz ardı edilmemelidir. Çünkü Bektaşiliğin hem Anadolu coğrafyasında, hem de Anadolu dışında Balkanlar ve Mısır gibi bölgelerde yayılmasında öğrencilerinin ciddi bir rolü vardır (Yıldız,2021:492).

Yeniçeri ocağının Hacı Bektaş-ı Veli'yi pir kabul etmeleri ve Balım Sultan ve sonrasında Osmanlı Yönetimiyle iyi ilişkiler kurulması Bektaşiliğin Anadolu, Balkanlar ve Ortadoğu coğrafyasında daha hızlı ve köklü bir şekilde yayılmasını sağladı. Bugün Balkanlar'da hatta Doğu Avrupa'da ve Ortadoğu'da Osmanlı'nın gittiği her yerde Bektaşiliğin izlerini görmek mümkündür.

Osmanlılar, kuruluşundan beri Anadolu'daki Türkmen hanedanlarıyla hâkimiyet mücadelesi vermiştir. Fakat Şah İsmail'in Anadolu'daki Türkmen aşiretlerine dayanarak Şii-Safevî Devleti'ni kurması (1502), Osmanlı Devleti'nin Anadolu'da kurduğu siyasi birlik için büyük bir tehdit oluşturdu. Militan Şii-Kızılbaş propagandaların etkisiyle başlayan yeni süreç, Hacı Bektaş Veli'yi merkez-kaç çevre ile merkez arasında bir denge durumuna getirmiş olmalıdır. Osmanlılar merkez-kaç güçlere karşı siyasi ve askeri bakımdan Kapıkullarını merkezin gücü olarak tespit ederken, dini ve sosyal alanda da Şah İsmail'in propaganda alanındaki bir Türkmen şeyhini değil de Balkanlar'dan getirttiği bir Bektaşî dervişini postnişin ataması, Bektaşiliğin resmen kurumlaşması demektir (Döğüş, 2023: 80).

Osmanlı Devleti'nin Anadolu'daki Türkmen hareketlerini kontrol etmek ve Safevî etkisini azaltmak için Bektaşî tekkeleriyle ilişkilerini güçlendirmesi Bektaşiliğin daha kurumsal bir kimliğe bürünmesini sağlamıştır. Yeniçeri Gülbanglarına bakıldığında Hacı Bektaş Velîyi pir olarak kabul etiklerini açıkça dile getirmektedirler. Bektaşî dervişlerinin hem dini hem de savaşçı kimliği bir arada bulundurması Alperenlik geleneğinin en önemli örneklerindendir. Bektaşî tekke ve dervişlerinin savaşçı ruhu Yeniçeri Ocağında devam ettirilmek istenmiştir. Osmanlının kalbi olan İstanbul'un ve hanedanın güvenliğini Hacı Bektaş Velîyi pir kabul eden Yeniçeri Ocağına emanet edilmesi Osmanlı- Bektaşî ilişkisinin ne düzeyde olduğunun görülmesi açısından önemlidir.

Allah Allah eyvallah
Baş üryân, sîne puryân, kılıç al kan
Bu meydanda nice başlar kesilir, hiç olmaz soran
Eyvallah...Eyvallah
Kahrımız kılıcımız düşmana ziyan Kulluğumuz pâdişâha âyân
Üçler, yediler, kırklar
Gülbank-ı Muhammed,
Nûr-i Nebî, Kerem-i Ali,
Pîrimiz Hünkârımız Hacı Bektaş Veli
Demine devrânına hu diyelim
Huuu... (Öz, 2013: 20).

Safevî Devleti yıkıldıktan sonra Erdebil Tekkesine bağlı Kızılbaşların bir kısmı Hacı Bektaş Dergahına ve Bektaşiliğe kaymaya başlamıştır. Doğrudan Hacı Bektaş dergahına bağlanmayanlarda Hacı Bektaş Velinin manevî liderliğini kabul etmeye başlamışlardır. Daha sonrada bu süreç hızlanarak devam etmiştir.

18. yüzyıl ortalarında hız kazanan bu süreç, Kızılbaş ocaklarının epey bir kısmının Hacı Bektaş Tekkesine tamamen bağlanmaları, geri kalanların ise fiilen bu merkeze bağlı olmamakla beraber Hacı Bektaş Veli'nin manevi otoritesini bir şekilde kabul etmeleri ile sonuçlanmıştır. Dikkat çekici bir şekilde Kızılbaşların Hacı Bektaş Tekkesine bağlanmaları “Bektaşî tarikatı”nın esas icracıları ve mümessilleri olan babagânlara intisap suretiyle değil, dergâhtaki tasavvufî-dinî konumları 16. yüzyıldan beri muğlak olan Çelebilere intisap suretiyle gerçekleşmiştir. Bu tercihin altında yatan sebebi anlamak zor değildir. Dinî-sosyal yapılanmasının temelini soy gütme fikri üzerine oturtan Kızılbaş sürecinin, üyeliği herhangi bir tarikat gibi talep ve ikrar esasına dayanan Babagân Bektaşiliğine bağlanması pek mümkün değildir. Ancak yine de Kızılbaşların Babagân Bektaşilerine tazim ettikleri ve onların başı olan dedebabanın manevi otoritesini bir şekilde kabul ettikleri bu dergâhtan alınan icazetnamelerden anlaşılmaktadır (Yıldırım, 2013: 38).

Şehirlerde yaşayan Alevilere zaman içerisinde Bektaşî denilse de kökeni ve temel ilkeleriyle Halk İslam'ı olan Kızılbaşlıkla aynı inanç özelliklerini taşımaktadır. Anadolu Alevi ozanları da şiirlerinde Hacı Bektaş Veliye bağlılıklarını dile getirmişler, methiyeler dizmişlerdir.

Ay mıdır gün müdür doğmuş aleme
Yüzünde balkıyor nur Hacı Bektaş
Musa Peygamber durunca selama
Binbir kelâmını sor Hacı Bektaş

İdiris'te imiş gevherin kânı
Tuba ağacıymış onun mekânı
Lâ'l ü mercan bezetmişler dükkânı
Musa'nın döktüğü dür Hacı Bektaş

Dört kerpiç üstüne bir yapı vardır
İlmi hikmet ile ser yapı vardır
Kilidi açılmaz bir kapı vardır
Açıp bir kapısın gir Hacı Bektaş

Mikâil durdurmuş yağmuru yeli
Hızır zapteylemiş deryayı gölü
İsmi Âzam imiş kilidin dili
Kilidin dilini sor Hacı Bektaş

Muallak taşını tutmuş durursun

Hem zahirin hem bânının görürsün
İsteyenin muradını verirsin
Bu benim muradım ver Hacı Bektaş

Fatma Ana imiş sararıp solan
Menzile ermeyip geride kalan
Mü'minler göğsünde Beytullah olan
Halil'in yaptığı şar Hacı Bektaş

Halil'in yaptığı sara varalım
Hasan ile Hüseyin'i görelim
Zeynel'e Bakır'a yüzler sürelim
Cafer'e Sadık'a er Hacı Bektaş

Musa Kâzım bir de Şah Ali Rıza
Bir elinde dolu birinde meze
Kâfir imamlara eyledi ceza
Gen dünya başına dar Hacı Bektaş

Taki Naki gülistanda seslenir
Şah Askeri kafeslerde beslenir
Nice canlar eşiğine yaslanır
Açmayalım gizli sır Hacı Bektaş

Haber aldım Serçeşme'nin gözünden
Mehdi Dede'm gelecektir tezinden
Her şehit var Kerbelâ'nın düzünden
İmamlara yüzler sür Hacı Bektaş

Kul Himmet Üstadım Pir Sultan nazlı
Yıldız'dır yaylası köyü Banazlı
Bir pınar akıyor oniki gözlü
Suyu abı zemzem der Hacı Bektaş (Aslanoğlu, 2014: 107-108).

Bektaşilik, Sulucakarahöyükten doğup Ortadoğu ve Balkanlara yayılmıştır. Günümüzde Balkanlarda birçok Bektaşî Tekkesi varlığını korumaktadır.

2.1.4. Şiilik

Şia, Arapçada “ş-y-a” kökünden gelen, “misafiri uğurlamak”, “peşinden gitmek”, “bir kimsenin taraftarı olmak”, “yardımcısı olmak”, “ayrılmak” ve “fırkalaşmak” gibi anlamlara gelmektedir. Şia, Hz.Peygamber’in vefatından hemen sonra Ali bin Ebu Talib’in imamet ve hilafetine inanıp da ondan sonraki Ehl-i Beyt imamlarına tabi olanlara denir (Aksu, 2004: 84).

“Şii kaynakların büyük çoğunluğu Şiiliğin doğuşunu Peygamber devrinde, bizzat onun vasıtasıyla başladığını belirtir.” (Büyükara, 2016: 96).

Şiilik köken olarak Arapça şia kelimesinden gelmektedir. Şia kelimesi tek başına takip eden anlamı taşımaktadır. Tarihsel kökenine baktığımız zamanda İslam’da ilk ayrışmalarda Hz. Ali taraftarlarına Şiat-ı Ali yani Ali’yi takip edenler denilmiştir. Tarihsel süreç içinde şii kelimesine dönüşmüştür ve belli bir mezhebin ismi olarak kullanılmaya başlamıştır. Kerbela hadisesinden sonra İslamiyet’te ayrışmaların keskinleşmesiyle Şiilikte daha belirgin olarak ortaya çıkmıştır. Bugün ki Şii kavramı tarihtekinde daha dar ve farklı bir anlam taşımaktadır. Tarihte ilk ayrışmalara baktığımızda tarihsel süreçte kullanılan ilk şii ismi Hz. Ali Taraftarlarının hepsi için kullanılmıştır. İslam’da ilk ayrışmalarda ve devamındaki tarihsel sürece bakıldığında Caferilik, Alevilik, Bektaşilik, Kızılbaşlık vb. birçok mezhebin Şiilikten farklılaşarak ortaya çıktığını görmekteyiz. Bugün ki Şiilik kavramı ise belli bir zümreye ait mezhebi inanç için kullanılmaktadır. Kavram karmaşasından Alevilik gibi Şiilik de çok fazla etkilenmiştir.

Şiilik Hz. Muhammed’i peygamber Hz. Aliyi de ilk halife olarak kabul eder. 12 İmam’ın temiz ve günahsız olduğuna inanırlar. Şiiliğe göre halifelik Hz. Ali ve 12 İmamlar’ın hakkıdır. Şiiler fıkhi ve itikadi olarak 12 İmamlar’ın altıncısı İmam Cafer-i Sadık’ı kabul etmektedirler.

2.1.5. Caferlik

Şiiliğin en yaygın olan fıkhi mezhebidir. Şiilik mezhebinin en önemli koludur. İsmini kurucusu olarak kabuk edilen 12 İmamlardan altıncısı olan İmam Cafer-i Sadık’tan almaktadır. İmam Cafer-i Sadık Hanefilik mezhebinin kurucusu Ebu Hanife’nin de hocasıdır. Şiilik mezhebinin % 90 ‘ından fazlası itikadi olarak Caferiliğe bağlıdır. Caferilik Şiilikte olduğu gibi Hz. Muhammed’den sonra halifeliğin Hz. Ali ve 12 İmamlar’ın hakkı olduğunu savunur.

Dinle imdi Mustafa’dan ne direm ey din eri
Sevmişem can-ü gönülden Mustafa vü Hayderi

Gezmezem dü cihanda serseri vü serseri
Caferiyim Caferiyim Caferiyim Caferi

Şah Hasan Hulki Rıza şah Hüseyin'i Kerbela
Abidin Zeynel Bakır Cafer Musa ırza
Bende-i Al-i Nebi'yim hanedana mübtela
Caferiyim Caferiyim Caferiyim Caferi

Şah Muhammed Taki'dir naci serimde şah-i var
Nuru Naki'den bulmuşam men dinimi aşkar
Lanetim var bu dilimde şol yezide sedhezar
Caferiyim Caferiyim Caferiyim Caferi

Men gulamı Kabir'im Kanber gulam-ı Askeri
Dü cihanda Mehdi'dir bi afitab enveri
Okumuşam dört kitabı aynı cemalin defteri
Caferiyim Caferiyim Caferiyim Caferi

Tavaflı yektadır ey Virani ilmi kudret Cavidan
Fazlı Haktır rumuzu andan olmuştur ayan
Biz güruhu Naci'yiz bunu söyleriz her an
Caferiyim Caferiyim Caferiyim Caferi (Vaktidolu, 1998:22-23).

“Caferi alimler inanç esaslarını şu beş temel nokta üzerinde toplamah.'tadırlar: 1- Tevhid, 2- Adalet, 3- Nübüvvet, 4- İmamet, 5- Mead” (Albayrak, 2008: 114).

Caferilikte temel inanç esaslarından tevhid Allah'ın varlığı ve birliği, adalet Allah'ın adaleti, nübüvvet Hz. Muhammed'in peygamberliğini, imamet Hz. Ali'nin Hz. Muhammed tarafından imam olarak tayin edildiği, mead da ahret inancı ve hesaba çekilme anlamına gelmektedir. İmamet yani Hz. Ali'nin Hz. Muhammed tarafından ondan sonra imam olarak tayin edilmesi Şiiliği ve Caferiliği diğer mezheplerden ayıran en temel noktalardan birisidir.

Yine Caferi'leri kendi içerisinde iki grupta ele almak mümkündür: 1. Kevser grubu, 2. Zeynebiye grubu: Kevser grubunu Caferi' fıkına ait eğitimini genel olarak İran'da almış olanlar oluştururken, Zeynebiye grubunu da özellikle İstanbul Halkalı'da bulunan Caferiler teşkil etmektedirler. Zeynebiye grubu Türkiye' deki Caferilerin lideri olarak Selahaddin Özgündüz'ü kabul etmektedirler. Ancak 'Türkiye' deki Caferilerin tamamı aynı görüşte değildir. Ankara' da yaşayan Caferileri n büyük çoğunluğu herhangi bir lideri desteklememektedir (Albayrak, 2008: 114).

Caferilik, tıpkı Alevilik gibi şehirleşme sürecinden etkilenmiş ve farklılaşmalara uğramıştır. Türkiye de yaşayan Caferi vatandaşlar temelde aynı inanç esaslarına sahip olsa da bugün farklı görüş ve gruplar gözlenmektedir.

2.2. ALEVİLİĞİN DOĞUŞU VE TARİHSEL SÜRECİ

1.2.1. İslam'da İlk Ayrılıklar

İslamiyet'ten önce Arap Yarımadasında Putperestlik, Hıristiyanlık, Yahudilik, başta olmak üzere pek çok dini inanç vardı. Arap kabileleri ve önde gelen aileleri birbirleri üzerine otorite kurma ve üstünlük sağlama yarışı içerisindeydiler. Bu durumda da Arap Yarım Adasında siyasi bir istikrar ve birlik sağlanması imkânsızdı. İslamiyet'le beraber Arap Yarım Adasında siyasi birlik sağlanmaya başlanmış İslam Peygamberi İslam Toplumunun fırkalara ayrılmasına şiddetle karşı çıkmıştı. İslamiyet ırkçılığı, zümreciliği ve ayrımcılığı yasaklamıştı. İslam coğrafyasında sadece Araplar arasında değil Araplarla Arap olmayanlar arasında da ayrımcılık Hz. Muhammed tarafından yasaklanmıştı. Hz. Muhammed'in vefatından sonra ilk ayrılıklar İslam Halifesinin seçimiyle ilgili başlamış oldu.

Hz. Ali taraftarlarının temel dayanağı Gadir hum denilen yerde Hz. Muhammed'in Hz. Ali'yi halife olarak ilan etmesi ve ilk halifenin Hz. Ali olması gerektiği görüşüdür. İslamiyet'teki temel ayrılığın ve fay hatlarının sebebi budur.

Biz Alevilerin mukaddesat ile kutsal gün, gece, bayram ve aylara olan bağlılığımız tabi ki şüphe götürmez bir gerçektir. Ama mübarek Gadir-i hum Bayramı bizzat Resulullah (s.a.a) Efendimiz ile Ehl-i Beytullah'ın tarifiyle ümmetin en büyük bayramı olunca; o günde en son ve en yüce din olan İslam dini kamil olunca; o en büyük bayramda cehennemin kapıları kilitli, cennet kapıları da ardına kadar açık olunca; Hz. Peygamber kendisinden sonra ümmetin başına İmam Ali'yi vasi, vekil, birinci halife, imam ve Emir'ül Müminin olarak atayınca; tabi ki, biz Alevilerin Gadir-i hum Bayramı'na duyduğumuz sevgi, saygı, bağlılık ve gerçek manadaki aşk farklı olacaktır (Yeral, 2022: 81).

Hz. Peygamber hayatta iken hem dini hem de siyasi konularda Müslümanların öncelikli başvuru kaynağıydı. Onun vefatıyla birlikte Müslümanlar için yeni bir dönem başlamıştır. Müslümanların karşılaştıkları ilk ciddi ihtilaf, imamet konusunda ortaya çıkmıştır. Hz.

Peygamberin kendisinden sonra ne yapacaklarına ilişkin açık bir talimat ya da halef bırakmaksızın vefatının ardından oluşan bu problem, ashabı tarafından kendi siyasi kültürleri çerçevesinde çözülmeye çalışılmıştır. Hilafet tartışması, bizzat Peygambere uyan karizma ve yetenekleri olan bir lider seçimi üzerine merkezileşmişti (Atalan, 2004: 55-56).

Hiz. Ali'nin taraftarları savlarından birisinde Hiz. Muhammedin vefaâtından hemen önce vasiyetini yazıp Hiz. Ali'yi ilk halife ilan etmek için kağıt kalem istediğini ancak bunun engellendiğidir.

Hacıların memleketlerine dönmelerinden kısa bir süre sonra Peygamber Efendimiz (s) hastalandı. Hasta yatağında Müslümanların kendisinden sonra lidersiz ne yapacaklarını bilmeyecek bir halde kalmalarını önlemek amacıyla Gadir Hum günü yapmış olduğu sözlü tebliğini yazıya dökmek istedi.

Ancak bazı müslümanlar siyasi hesaplardan dolayı buna izin vermediler (Verde, 2019: 123).

Allah Resulu hastalığı esnasında “Bana yazmak için bişeyler getirin. Size birşeyler yazayım ki, benden sonra asla yol yitirmeyesiniz” der. Bunun üzerine sahabe böyle bir vasiyetnamenin yazılıp yazılamayacağı hakkında tartışmaya başlar. Hatta sahabeden Hiz. Peygamberin hastalığından dolayı böyle konuştuğunu söyleyenler çıkar. Yapılan tartışmalardan rahatsız olan İslam Peygamberi, vasiyetnameyi yazdıramadan vefaât eder (Şener, 2016: 16-17).

Hiz. Ali'nin ilk halife olmasını savunan Ali taraftarlarının temel dayanaklarından birisi de Hiz. Ali'nin halifeliğinin Hiz. Muhammed'e Allah tarafından işaret edilmesi görüşüdür.

“Bana ailemden birini yardımcı yap,”(Taha 20/29). “Kardeşim Hârûn'u.”(Taha 20/30). “Onunla gücümü artır.”(Taha 20/31). “Onu işime ortak et.” (Taha 20/32). “Seni çok tespih edelim diye”(Taha 20/33).“Seni çok zikre delim diye.”(Taha 20/34). “Çünkü sen bizi hakkıyla görmektesin.(Taha 20/35). ”Allah, şöyle dedi: “İstediğın sana verildi ey Mûsâ!” (Taha 20/36).

“Açıklama: Ayette dikkati çeken husus şudur: Musa Peygamber (a) akrabalarının içinden belli bir şahsın, Harun'un (a) veziri olmasını istemektedir. Ancak bu atamayı yapması için Rabbine yalvarmaktadır. Demek ki kendisinin böyle bir atama yapma yetkisi yoktur. O halde ‘Bir peygamberin vezirini ancak Allah atayabilir.’ ” (Verde, 2019: 41).

“Bütün insanları kendi önderleriyle birlikte çağıracağımız günü hatırla. (O gün) her kime kitabı sağından verilirse, işte onlar kitaplarını okurlar ve kıl kadar haksızlığa uğratılmazlar.” (İsra 17/71).

Açıklama: Nasıl ki, Peygambere inanmamış ve onun hak olduğunu onaylamamış birinin kıyamet günü o peygamberle buluşması mümkün değilse; kendi devrinin imamını tanımamış, onu onaylamamış birinin de kıyamet günü o imamla buluşması ve hesaba gitmesi mümkün değildir. Bu da cahiliye ölümüyle ölmenin ta kendisidir (Verde, 2019: 61).

“Şüphesiz Allah doğruyu söyler ve Allah’ın dini tamamlanmıştır. Tüm tebliğler de ancak Allah’ın vahyi ile konuşan ve daima hakkı söyleyen Yüce Peygamber’in (s) dilinden eksiksiz bir şekilde yapılmıştır”. (Verde, 2019: 62).

İslam halifesi seçiminde İslam’ın yasakladığı kabilecilik ve zümrecilik ortaya çıkmış Araplar toplulukları kendilerine yakın kişilerin halife olması için mücadele etmişlerdir. Hilafet seçimi menfaat gruplarının çekişmelerine de sahne olmuştur. Kureyş Kabilesi kendilerinden başka bir kişinin halife kabul edilmeyeceğini söylemişlerdir. Değişik görüş ayrılıkları sonucunda Hz. Ebubekir’in halife olmasıyla sonuçlanmıştır. İlk üç halifeden sonra Hz. Ali halife olmuş böylece daha büyük mücedelerde başlamıştır. Şam valisi Muaviye Hz. Osman’ın akrabasıydı. Hz. Osman’ın kanını bahane ederek Hz. Alinin halifeliğine karşı çıktı. Hz. Ali’nin ikna çabaları sonuç vermedi. Hz. Ali’nin isyanları bastırma çabaları Hz. Ali ve Muaviye Sıffin savaşında karşı karşıya getirdi. Hz. Ali’nin Yaklaşık üç aya yayılan muharebeler sonuç vermedi. Hz. Ali’nin üstünlük sağladığını gören Muaviye taraftarları mızrakların ucuna Kuran sayfaları taktı. Böylece Kur’an aramızda hakem olsun demek istediler. Her iki tarafta birer hakem seçerek halifeyi hakemlerin seçmesini kabul etti. Hz. Ali’nin seçtiği hakem hile yaparak Muaviye’yi halife tayin ettiğini söyledi. Bu olaylar sonucunda Müslümanlar arasında sonuçları ve etkileri günümüze kadar süren ayrılıklar iyice derinleşti.

“Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür veya öldürülürse gerisingeriye (eski dininize) mi döneceksiniz? Kim gerisingeriye dönerse, Allah’a hiçbir zarar veremez. Allah, şükredenleri mükâfatlandıracaktır.” (Al-i İmran 3/144).

Bir grup Müslüman bu ayeti kerimenin daha önceden haber verdiği gibi gerisin geri dönerken Veda Haccı günü, Gadir Hum günü, Hz. Muhammed’den (s) ‘Bem kimin mevlası isem Ali’de onun mevlasıdır.’ Sözüünü duyan ve ona itaat eden bir grup insan İmam-ı Ali’yi (a) asla terk etmediler.

İşte bu nedenle, bu seçkin ve vefakar topluluğa, Hz. Ali’ye tabi olanlar anlamında ‘Aleviler’ denmiştir (Verde, 2019:131).

Peygamberimiz (s), ‘En yakın akrabalarını uyar.’ Emriyle birlikte henüz peygamberliğini ilan ettiği ilk anda, kendisinden sonraki halifeyi/ imamı da ilan etmiş ve hayatı boyunca da Hz. Ali’nin (a) kendisinden sonraki merci olduğunu pek çok yerde ve zamanda insanlara tebliğ etmiştir. Bir sonraki bölümde bu hadislerden yeterince örnek vardır. Alemlere rahmet olarak gönderilen Peygamberimiz (s) son olarak da ‘Veda Haccı’ günü, tıpkı çocuklarıyla vedalaşan bir baba gibi ümmetine son uyarılarını yapmış, doğru yoldan ayrılmamaları için kendilerine gerekli en önemli bilgileri vermiş, yoldan çıkmamaları için Ehlibeyt’e (a) iyi davranmaları, onlara itaat etmeleri gerektiği hususunu bir kez daha hatırlatmış ve kendisinden sonra Hz. Ali’nin (a) halife/ imam olduğunu son kez ilan etmiştir (Verde, 2019:105).

Gadir günü nebileri nida etti onlara

Hum denilen o yerde kulak ver o Resule kulak ver nidasına

Dedi: kimdir nebiniz, Mevlanız kimdir sizin?

Dediler bu konuda tereddütümüz yoktur bizim.

İlahın mevlamızdır, sense bizlere nebi,

Velayette bizleri görmeyeceksin asi.

O zaman dedi ona: Kalk ayağa ey Ali!

Benden sonra atadım hadi.

Bem kimin mevlasıysam velisidir bu onun,

Tabi olun ona yürekten, sadakatle dost olun.

Diledi orada Nebi: Allah’ım dost ol dostuna

Ve düşman ol Ey Rabbim, Ali’nin düşmanına (Bohti, 2021: 271).

Hiz. Ali ve Muaviye taraftarlarının yanı sıra Hariciler adında bir grup ortaya çıktı. Bu olaylar sonucunda Muaviye’nin hakimiyet alanı Irak ve Hicaz’a kadar genişlerken Hiz. Ali’nin hakimiyet alanı Kufe’ye kadar geriledi. Hiz. Ali’nin Müslüman toplumundaki siyasi konumu da zayıfladı. 4 yıl sonra Hiz. Ali haciriler tarafından şehit edilince hakimiyet ve hilafet tamamen Muaviye’nin eline geçti. Böylece halifelik Emevi ailesine geçerek saltanat halini aldı. Bu süreçte Hiz. Ali ve Ehlibeyt taraftarları Emevi saltanatı ve yandaşlarından tamamen ayrılmış oldu. Emeviler Hiz. Peygamber’in Ehlibeytini dışlayıcı bir tutum sergilediler. Arap olmayanları dışlayıcı bir politika izlediler. İslam’ın yasakladığı ırkçılık tekrar ortaya çıkmış oldu. Ehlibeyt ve ona bağlı olanlar Emevi yönetiminin İslam’dan uzaklaşmasıyla bu yönetime karşı daha sert durmaya başladı.

Hız. Ali'den sonra Hız. Hasan halife olmuştur. Ancak Hız. Hasan müslümanlar arasında kan dökülmesini istemediğı için savaş yanlısı bir tutum sergilememiştir. Bu durum Muaviye'nin işine gelmiştir. Hız. Hasan Hilafetin saltanata dönüştürölmemesi şartıyla halifeliğı Muaviyeye bıraktı. Hız. Hüseyin ağabeyinin Muaviyeye anlaşmasına karşı çıkmıştır. Hız. Hasan'ın vefatından sonra Muaviye anlaşmaya aykırı olarak oğlu Yezid'i halefi ilan edince Hız. Hüseyin buna karşı çıkmış ve haksızlığa ve zulme karşı hüseyini duruş sergilemiştir. Hız. Hüseyin Kufeye hareket ederken onu gitmemesi için ikna etmeye çalışanlara "dedesi Hız. Peygamberi rüyasında gördüğünü ister lehine ister alehine sonuçlansın doğru bildiğı yoldan dönmeyeceğini" söyledi.

Hız. Hüseyin kuru bir dünyalık davası için değil dedesinin davası olan İslam davası için çıktığı yoldan dönmemiştir. Hız. Hüseyin ve yanındakiler Kerbela denilen yerde kendisinden kat be kat üstün Yezid'in ordusuyla karşılaştı. Hız. Hüseyin ve dava arkadaşları sonunu bile bile hak yolunda ölüme gitmişler ve şehit olmuşlardır. Bu olaylardan sonra İslam dünyasındaki ayrılıkları kesinleştirmişti. Hız. Peygamberin vefatıyla başlayan süreç Hız. Hüseyin'in şahadetiyle İslam dünyasında etkileri günümüze kadar devam eden ayrılıkların ve mezheplerin ortaya çıkışını hızlandırmıştır. Böylece günümüz Aleviliğı'nin temelleride atılmış oldu. Hız. Peygamber ve Ehlibeytine bağı olanlar yani Aliye tabi olanlar hala bugün onlara yapılan zulümler için göz yaşı dökmektedirler. Hız. Muhammed'in Ehlibeytine yapılanlar ve Ehlibeyt sevgisi itikatve ibadet konusunda Alevilik inancının merkezinde bulunmaktadır.

1.2.2. Türklerin Müslüman Olma Süreci ve Ehlibeytin Rolü ve Önemi

Anayurtları Orta Asya(Türkistan) olan Türkler Gök Tanrı'ya inanıyorlardı. Gök Tanrı inancının yanı sıra Türkler arasında Budizm, Maniheizm, Hristiyanlık ve Musevilik gibi çeşitli dinler yayılmış olup, belirtilen dinlere giren Türk kavimleri de ekseriyetle milli benliklerini kaybetmişler.

XII. yüzyılda Arabistan'dan yayılmaya başlayan İslâmiyet kısa süre içinde Türkler'in yaşadığı bölgelere kadar yayılmıştır. Müslümanlar ile Türkler arasındaki ilk karşılaşmalar Hız. Ömer döneminde Sasani Devleti'nin yıkılmasıyla başladı. Hız. Ömer döneminde mücadeleler başlamıştır. Hız. Osman döneminde Müslüman Araplar bütün İran ve Horasan'ı fethetmiş, Ceyhun Irmağına kadar ilerlemişlerdir. Türkler ile Müslümanlar arasında mücadeleler ufak çapta başladı. Ama Türkler ile Müslüman Araplar arasında asıl savaşlar Emeviler'deKuteybe bin Müslim'in Horasan Valisi olması sırasında olmuştur. XIII. Yüzyıl başlarında Emevi Orduları Maveraünnehir, Semerkant ve Buhara'yı ele geçirdiler. Bu bölgede yaşayan Türkler

Emeviler'in egemenliğini tanıdılar. Fakat Maveraünnehir'deki Emevi nüfuzu daha sonra zayıflamaya başladı. Abbasiler döneminde Türkler'le yapılan mücadeleler tamamen durmuştur. Bu tarihte çok güçlenen Çin'in ilerleyişi karşısında zor durumda kalan Türkler Abbasiler'den yardım istediler. Çin'in ilerleyişi karşısında endişe eden Müslüman Araplar ortak düşmana karşı Türkler'e destek verdiler. 751 yılında Çin'in ilerleyişini durdurmak amacıyla yapılan "Talaş Savaşı'nı Türk-Arap ittifakı kazandı. Bu olaydan sonra Müslümanlar ile Türkler arasındaki dostluğun artması, Türkler arasında İslâmiyet'in yayılışını hızlandırdı. Türkler büyük kitleler halinde İslâmiyet'i kabul ettiler.³

Çin'in Asya içlerine gelme tehlikesi hem Müslüman Araplar hem de Türkler için tehlike oluşturması Araplarla Türkleri yakınlaştırmıştır. Türklerinde Müslüman Arapların da amacı Çinlilerin ilerleyişini durdurmaktır. Askeri ve siyasi bu ortak amaç birliği Türklerle Arapların zamanla iş birliği yapmalarını sağladı. Bu durum zamanla Türk Arap çatışmasını yumuşatarak yakınlaşmalarına sebep oldu. Talas savaşında bu yakınlaşmalar ittifaka dönüşerek Türkler ve Arapların Çinlilere karşı savaşı kazanmasına sebep oldu. Ortak düşman dinleri ve kültürleri farklı bu iki toplumun barışçıl ilişkiler kurmasına sebep oldu.

Türklerle Müslüman Araplarla ilk temaslar daha ziyade karşılıklı mücadeleler şeklinde geçmiş ve İslamiyeti kabul eden ilk Türkler, bu bölge ahalisi arasından çıkmışsa da, Türklerin, İslamiyeti kabulünde silahlı mücadeleler ve Müslüman Arapların askeri güçlerinin rolünü fazla abartmamak gerekir(Yazıcı, 1993: 377-378).

Arapların Ceyhun Nehrini aşır Türklerin yaşadığı coğrafyaya yaklaşması Doğu Göktürk Devletinin yıkıldığı Batı Göktürk Devletinde yıkılma sürecinde olduğu döneme denk gelmektedir. Arapların, siyasi ve askeri başarılarıyla ünlü Türklerle güçsüz oldukları bir dönemde münasebet kurmaya başlaması Araplar için büyük bir şans olmuştur. Buna rağmen uzun yıllar Türklerle Müslüman Araplar birbirlerine üstünlük sağlayamamıştır.

Türklerle Araplar arasında ilk münasebetlerin İslamiyet öncesi cahiliye dönemi Araplarıyla Türkler arasında olduğu bilinmektedir. O dönemde şiirleriyle ünlü Arap şairler ve seyyahlar Türklerin savaşçı özelliklerinden ve at binmelerinden övgüyle söz etmişlerdir. Bu dönemde Araplarında putperestlik vb. inanışları olduğu, İslamiyet gibi güçlü ve etkileyici bir inançları olmadığı için Türkler üzerinde inançsal anlamda pek etkileri olmamıştır. Arapların Müslüman olmasından sonra ise ilk münasebetler Hz. Ömer ve Hz. Osman döneminde döneminde gerçekleşmiştir. Sasani İmparatorluğunun fethiyle beraber

---

³Diyanet Dergi, <https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=18989#>. (Erişim Tarihi: 03/07/2024. Yazar: Kemal Kurak.

Ceyhun Irmağının doğusuna geçip Türklerin yaşadığı coğrafyaya yaklaşan Müslüman Araplar Türklerle komşu oldular. Böylece Türkler'in Müslüman Araplarla daha sık karşılaşmasının zemini oluştu. Hz. Ömer döneminde çıkan küçük sınır çatışmaları Hz. Osman döneminde şiddetli çatışmalara ve savaflara dönüşmeye başladı. Arapların Gürcistan'ı egemenliği altına almasıyla Hazar Türkleri ile Müslüman Araplar arasında büyük savaşlar yaşanmıştır. Savaşlarda iki tarafta kesin bir üstünlük sağlayamamıştır.

“Türkler, Etrek'in çok iyi bir binici olduğunu söylüyorlar. Bir gün atına binmiş bizimle beraber yürüyordu, birdenbire üzerimizden uçarak bir ördek geçti. Bunun üzerine yayım gerdi ve altındaki atını sürdü, sonra yayı çekti, çekmesiyle ördek yere serildi” (Doğan, 1954: 66).

Türklerle Araplar arasında en büyük savaşlar Emeviler döneminde oldu. Emeviler birçok Türk şehrini yağmaladı ve birçok Türkü esir aldı. Daha sonra Göktürkler bu şehirleri geri aldı. Bu mücadeleler Türkişler ve Uygurlar dönemindedir devam etti. Emeviler döneminde savaş ve mücadeleler sonucunda Türklerin toplu olarak İslamiyeti kabul etmemiştir. Hatta bu savaşlar Türkler'in İslamı kabulünü geciktirmiştir. Zaman zaman yumuşayan çatışmalar Kuteybe Bin Müslim'in Horasan İslam Ordusunun başına geçmesiyle değişti. Sert bir tutum sergileyen kuteybe İslamın hoşgörü ve tebliğ yöntemini pek uygulayamayarak şiddet ve baskıya yöneldi. Kuteybe döneminde kazanılan askeri başarılar İslamın yayılmasında kendini gösteremedi. Elde edilen topraklarda baskı azalınca orda yaşayan halk tekrar eski inancına yöneldi. Kuteybe döneminde gayrimüslimlerden alınan vergiler müslüman olanlardanda alınmaya devam etti.

Türklerin İslamiyeti kitleler halinde kabul etmesiyle ilgili yaygın görüş ise bu mücadelelerden yüz yıl sonra Farslar üzerinden olmuştur. Bugün Geleneksel Anadolu İslamında Fars kültürünün motiflerini hala görmekteyiz. Bu açıdan bakıldığında bu görüşün yadsınması mümkün değil.

Türklerin İslamiyetten önce Gök Tanrı inancına sahip olması ve bu inançla Semavi dinlerin dolayısıyla İslamiyet'in benzerliklerinin olması bunun İslamı kabul etmede etkili olduğu görüşünde yaygın bir görüştür. Buna göre Gök Tanrı inancı tek tanrılı olduğu için Türkler'in İslamiyet'i kabulü kolay olmuştur. Bu görüşün doğruluk payı olmakla beraber aynı dönemde diğer semavi dinlerin yani Hristiyanlık ve Yahudiliğin de Gök Tanrı inancı gibi tek tanrılı olduğunu ve bu iki dinin Türkler arasında yaygın olmadığını göz önünde bulundurursak bu görüşün zayıf taraflarını görebiliriz. Ancak İslamiyet inanç ve kültürüyle Türkler'in İslamiyet öncesi inaç ve kütürünün benzerliğini yalnızca tek tanrılı olmasına indirgememek gerekir. Türkler'in yeni yerlere hakimiyet kurma isteği ve savaşçı yapıları

ile İslamiyetin Gaza kavramı benzerliği'nin de Türklerin İslamiyeti kabulünde etkisi yadsınamaz. İslamiyet öncesi Türklerde suçlarda kısas kavramına benzer cezaların olması, zinanın suç olması gibi sosyal hayattaki ahlaki değerler İslami ahlaki değerlerle benzerlik göstermeside Türkler'in İslamı kabulünü kolaylaştırmıştır.

Türklerin Müslüman olmalarını sadece din ve kültür benzerliğiyle açıklamak tabiki sığ bir düşünce olur. Özellikle Arap tüccarların ve Arap gezginlerin Türklerin yaşadıkların bölgelerdeki faaliyetlerinin Türklerin Müslüman olmasındaki etkisi yadsınamaz.

Onlardan birisi beni Kur'an-ı Kerim okurken dinledi. Tercüman vasıtasıyla bana devam etmemi söyledi. Sonra yine tercüman vasıtasıyla 'Sizin rabbinizin eşi var mıdır?' diye sordu. Bu soru karşısında Rabbimi tesbih ettim ve istiğfar diledim. O da ben ne yaptıysam onu yaptı. Sonra da 'Müslüman tesbih ve tehlil yapıp Rabbini yücelttiğinde bizde öyle yaparız. Bu Türklerde de adettir dedi.⁴

İbni Fadlan gibi seyyahlar bizzat halifenin isteğiyle Türk beldelerinde İslam'ı tanıtmak için gezmiş ve Türklere İslamiyet'i tanıtmaya çalışmışlardır. Bunu yaparken gözlemlerini bazen objektif bazen de hayal gücünü zorlayacak şekilde abartılı yazmışlardır. Bu kaynaklar İslamiyet öncesi Türklerin yaşamları ve İslam'a karşı tutumları konusunda önemli ipuçları vermektedir.

Özellikle Kerbela hadisesinden sonra dışlanan Hz. Peygamber'in Ehlibeyti yöneticilerin İslamiyet'ten ve dedelerinin yolundan uzaklaşmasından rahatsızlık duymuşlardır. Dünyalık hırslardan uzak durarak kendilerini şehir şehir gezerek dedeleri Hz. Muhammed in davasını ve onun Ehlibeytine yapılan haksızlık ve zulümleri anlatmaya adanmışlardır. Emevi baskısı altında kalan Ehlibeyt ve yandaşları Türklerin yaşadıkları bölgelere yaklaşmışlardır.

Bütün nebilerin serfirazını
Mevsimler içinde bahar yazını
Aşığın gönlünde dil avazını
Şefaata kanisin ya resullah

Gölgen yoktur bulunmayan izini
Kaşların ay güneş gibi yüzünü

---

⁴Independent Türkçe, <https://www.indyturk.com/node/262931/haber/arap-seyyah-i-CC%87bn-fadl%C3%A2n-t%C3%BCrkler-zina-edip-ve-%C4%B1rza-g%C3%B6z-diken-i-iki-par%C3%A7aya-b%C3%B6lerler>. Yazar: Mehmed Mazlum Çelik (Erişim Tarihi: 07/07/2024)

Hak katında tutabilsem sözünü
Şefaât kanisin yaresullah

Nutkundan yeşeren bu tatlı canı
O senin öptüğün güzel gerdanı
Nasıl müminidi katletti onu
Şefaât kanisin yaresullah

Kerbelada o şehitler şanını
Huzuru Mahşerde şehit kanını
Günahkarlar nasıl bulu yanını
Şefaât kanisin yaresullah

Ehlibeyte olan gönül bağını
Kerbelada çalan kasım düğünü
Kul Muhibbi sen bırakma soyunu
Şefaât kanisin yaresullah (Gül, 2002: 135).

Babası Musa-i Kazım ve yanındakilerin tutsak edilip şehit edilmesinden sonra imamet İmam Ali Rızaya geçmiştir. İmamet İmam Ali Rızaya geçtikten sonra dedesi Hz. Muhammed in yolundan gitmiş ve İslam'ı tekrar dedesinin gösterdiği haline gelmesi için mücadele etmiştir.

Şunu da hatırlatmamız gerekir ki, İmam Ali Rıza, Memun'un ikiyüzlü hükümetine karşı koyması ve onun kültürel siyasetlerini bozguna uğratması için veliahtlığı kabul etmekle kendinin ve Alevilerin canını ölüm tehlikesinden koruması gerekiyordu. Çünkü Memun, babası Harun gibi o günün İslami ülkesini Yunan vb. ülkelerin İslam'a uymayan düşünceleriyle doldurmuş ve yabancıların kültürünü yaygınlaştırmaya çalışmıştı; öyle ki Allah'ın varlığını ve birliğini inkâr etmek, hakikatten sapmak, inançsızlık ve dinsizlik gibi anlamlara gelen dine ters düşen davranışlar fikirler artık dillere düşmüştü.⁵

Ehlibeyt 12 İmamlardan İmam Ali Rıza'nın Horasana gelmesiyle burada yaşayan Türklerle yakın ilişkiler içinde bulunmuştur. Horasan kavimler göçü üzerinde ve ticaret yolları üzerinde kavşak bir noktada idi. Horasan şehrinin bu konumu farklı kültür ve dinlerin birbirini tanımasına ve etkileşimine imkan sağlıyordu. İmam Rıza'nın Horasan

---

⁵ <https://mehmetozgurursan.blogspot.com/2017/12/sah-horasan-imam-ali-rzadan-hoca-ahmed.html>. (Erişim Tarihi: 08/07/2024). Yazar: Mehmet Özgür Ersan

şehrine gelmesinde şehrin bu özelliğinin büyük etkisi vardır. Böylece Türkler İslamiyet'i bizzat Hz. Peygamber'in Ehlibeytinden öğrenme fırsatı bulmuştur. Aynı şekilde İmam Taki, İmam Naki, İmam Hasan El Askeri, İmam Musa Kazım da Türklerin yaşadıkları coğrafyalarda bulunmuş ve Türklerle ve birçok kavme İslam'ı ve Peygamberin Ehlibeytine yapılan zulmü anlatma fırsatı bulmuşlardır. İmam Rıza yüksek yüksek kişilikli ve ahlaklı biriydi. Hz. Peygamber gibi hasır üzerinde oturur, sade kıyafetler giyer, sade elbiseler giyerdi. Geceleri tebdil-i kıyafet muhtaç olanlara yardım ederdi. Bu yüksek kişilikli ahlaklı oluşu diğer topluluklar gibi Türkleri de etkilemişti. Türkler kendi toplumsal ve ahlaki değerlerine benzer değerlere sahip İmam Rızaya merak duymaya başlayıp onun sohbet meclislerine katılmışlardır. Zamanla İmam Rızanın ünü Horasan dışındaki şehirlerde taşmıştır. Farklı şehirlerden Müslüman olmayan Türkler onu görmeye Horasana gelmiş ve Müslüman olmuşlardır. Horasan o yıllarda Rıza Şehri olarak anılmaktaydı. Alevilikteki bugün rızalık kavramının temeli de budur. İmam Rıza Ehlibeyt ocağında yetiştirdiği için ilmi ve hitabet olarak insanları etkileyebilecek kabiliyete sahipti. O Hz. Peygamberin gösterdiği İslam'ın hoşgörü yolundan gitmiş dedesinin davasını sürdürmüştür. Emeviler'in baskıcı ve zorlayıcı tutumundan sonra İmam Rıza ve Ehlibeytin İslam'ın gerçek hoşgörüsünü gören Türkler bundan çok etkilenmiştir. Türkler fitratları gereği savaşçı ve mazlumun yanında duran özelliklere sahipti. Hz. Peygamber'in Ehlibeytine yapılan zulümleri ve haksızlıkları öğrendikçe İslam'a ve Ehlibeyt'e yaklaşmaya başlamışlardır. Türkler'in İslam'ı bizzat Hz. Muhammed'in Ehlibeytinden öğrenmesi İslami hoşgörüyü ve Ehlibeyt sevgisini kazanmalarına vesile olmuştur. Bugün Alevi ve Sünni Anadolu Müslümanlığındaki Ehlibeyt sevgisine bakıldığında bunu rahatlıkla görebiliriz.

Anadolu Alevliğinde Hz. Muhammed, Hz. Ali ve Ehlibeyt sevgisinin anlatıldığı duaz-ı imamlara baktığımızda İmam Rızanın etkisini görebiliriz. Genç Abdal bir deyişinde şöyle demiştir:

Musayı Kazımdan kuruldu erkan,
Şah İmam Rızadır pirim Horasan,
TagiyleNagi mümine iman,
Söylersen Muhammed Aliden söyle.⁶

---

⁶Genç Abdal, <https://www.deyisler-nefesler.com/duaz-i-imam-ornekleri/>. (Erişim Tarihi: 08/07/2024)

Genç Abdal burada erkanın yolun ilk olarak İmam Rızayla kurulduğunu yani İslamiyet’le ilk olarak İmam Rızayla tanıştıklarına işaret etmektedir. Yine Alevilik İnancında yedi ulu ozanlardan Virani şöyle demektedir:

İmam Musa-i Kazımdır Ehl-i Beytin serveri,
Canı aşkı nuş edenler müpteladır ekseri,
Şah-ı şehid-i Horasan İmam Rızadan beri,
Müptelayı merhamet kıl kalbi viran aşkına.⁷

Virani burada İmam Rızadan beridir bu yolda olduklarını vurgulamaktadır. Geleneksel Anadolu Aleviliği sözlü edebiyatına baktığımızda birçok yerde İmam Rıza vurgusunu ve erkanın yolun buradan başladığını görürüz.

İmam Ali Rıza İslam’ı kabul etmeyen Türkler’ede hoş görülme davranmıştır. Onlara sabırla İslamı anlatmayı ve yaşamıyla da göstermeye devam etmiştir. İmam Rıza dedesi İmam Cafer-i Sadık ve Babası İmam Musa-i Kazım dan adlığı ilmi terbiye gereği bir toplumun din değiştirdiğinde bir anda bütün adet ve kültürlerini bir anda değiştiremeyeceklerini biliyordu. Bunun için Müslüman olup eski adet ve geleneklerinin bir kısmını devam ettiren Türklerle karşıda hoşgörölü bir tutum sergilemiştir. İslam’ın yasakladığı Arap kavmiyetçiliği yapmamış ve Arap kültürünü dayatmamıştır. Bu durum Türkler’in Müslüman olmasını kolaylaştırmıştır. Türkler Müslüman olmalarının yanı sıra eski kültür ve adetlerini devam ettirmiştir. Bugün Geleneksel Anadolu Aleviliğine baktığımızda bu izleri hala görmekteyiz.

Bazı görüşlere göre Kerbela olayından sonra Ehlibeytin bir kısmı Kerbela olayından sonra Türklerle sığınmıştır. Türkler mazlum ve yardıma ihtiyacı olan Hz. Muhammed’in Ehlibeytine kucak açmıştır. Yusuf Has Hacıp Kutadgu Bilig eserinde “Aleviler Birle KatılmaknıAyur” bölümünde Ehlibeyte nasıl davranılacağından bahseder. O yıllarda Alevi kavramı Ehlibeyt kavramıyla eş tutulmaktaydı. Bu başlık bunun en önemli kanıtlarından biridir. Hz. Peygamberin Ehlibeytine bağlılığın o dönemlerde Alevilik olarak bilinmesi o zamanlardan beri Alevilerin Ehlibeyt sevgisinin büyüklüğünü göstermektedir. Bu eserde Ehlibeyte bağlı kalınması gerektiğinden onlara her zaman saygılı ve yardımsever olunması gerektiğinden bahseder. Ehlibeyte nasıl davranılması gerektiğini anlatan bir eser olması bile Türkler’in Peygamber’e ve Ehlibeytine ne denli

---

⁷Virani, <https://www.deyisler-nefesler.com/duaz-i-imam-ornekleri/>. (Erişim Tarihi: 08/07/2024)

Harita 1: İlk Dünya Haritası- XI Yüzyıl Kaşgarlı Mahmud'un Dünya Haritası⁸

Câfu'nun neresi olduğu hakkında elimizde herhangi bir bilgi mevcut değildir. Haritada Câfu'dan sonra “Alevi Şehri”ne en yakın yerleşim yeri Beşbalık'tır. Beşbalık'ın Türklerin önemli şehirlerinden biri olması ve bundan dolayı bilim adamlarının özellikle üzerinde durduğu bir coğrafya olması, Beşbalık'tan yola çıkılarak “Alevi Şehri”nin yerinin tespit edilebileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir (Demirel Dönmez, 2018: 88).

Horasanda ve Türklerin yaşadığı diğer bölgelerde Türklerin Müslümanlaşmasıyla ilk Türk inanç önderleride ortaya çıkmaya başladı. Bu konuda da Müslüman inanç önderleri eski türk inançlarından izler taşımaktaydı. Bu inanç önderleri karizmatik ve savaşçı özellikler taşımaktaydı. İslamiyet'ten önce bu inanç önderleri kam, baksı, şamanken İslamiyetle beraber pir, mürşit, dede, derviş olmuştur. İslamiyet öncesi dede korkut geleneği İslamiyet sonrası yerini pirlilik, mürşitliğe bırakmıştır. Elinde kopuzla insanları irşat eden Dede Korkut geleneği yerini Ahmet Yesevi, Lokman Perende gibi pirlere bırakmıştır. Hatta İslamiyet öncesi destan ve hikayeleri İslami şekilde yeniden uyarlanmıştır. Bugün Anadoluda yapılan Ayin-i Cemlerde bu geleneğin etkisi rahatlıkla görülebilmektedir. Özellikle Ahmet Yeseviyle birlikte Müslüman Türklükteki pirlilik geleneği zirve noktaya ulaşmış öyleki kendisine Pir-i Türkistan denilmiştir. Horasanda mayalanan ehlibeyt sevgisi pirlere ve mürşitlerle kuaştan kuşağa aktarılmıştır. Usta çırak ilişkisiyle çoğalan pirlere Türklerin İslamiyeti kabulünü hızlandırmıştır. Kendisiyle aynı dili konuşan ve halkın anlayabileceği şekilde sade ve Türkmen motifleriyle anlatılan bu İslami anlayış Türklerin İslamiyeti daha kolay kabulünü sağlamıştır. Medreseler vasıtasıyla ulema İslami Yerleşik halk üzerinde etkili olurken halkın konar göçer ve kırsalda yaşayan halk ise daha anlaşılabilir ve kendi kültür ve sosyal hayatında daha kolay uygulanabilir olan Pirlere vasıtasıyla aktarılan bu sade ve anlaşılabilir İslami anlayışı seçmiştir.

Ahmet Yesevi'nin düşünce ve inanç anlayışından etkilenen kesim şehirde yaşayan Türklerden daha çok kırsal kesimde yaşayan göçebe Türkmenlerdi. Ahmet Yesevi'nin İslam'ın temel ilkelerini koruyarak saf ve duru bir şekilde anlatması göçebe Türkmenlerin onu düşünce yapısını benimsemesinde etkili olmuştur.

---

⁸Harita Genel Müdürlüğü, <https://www.harita.gov.tr/urun/xi-yuzyl-kaşgarli-mahmudun-dunya-haritasi-ilk-dunya-haritasi-tarihi/228> (Erişim Tarihi: 08/07/2024).

Pir-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevi olarak da bilinen Ahmed Yesevi, Türk-İslam dünyasının önemli bir âlimi ve Türk tasavvufunun öncülerinden biridir. Kendisi 12. yüzyılda yaşamış bir şair ve tasavvufi ve İslami ilimler uzmanıydı. Yesevi, Türk halklarının İslami aydınlanmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Farklı ülkelerden çok sayıda akademisyen onun hayatı ve yaratıcı çalışmaları üzerine çeşitli çalışmalar yapmıştır. Bilimsel çalışmalar arasında Tasavvuf ve Tasavvuf felsefesi konusu önemli bir yere sahiptir (Gelişli, 2024:469).

XI. yüzyıldan sonra Ahmet Yesevi ekolünde yetişen öğrenciler vasıtasıyla Alevilik Horasan'a, Afganistan'a, İran'a ve Anadolu'ya yayılmaya başlamıştır. İlk Müslüman Türk devleti olan Karahanlılar ve sonrasında Selçukluların sınırlarının genişlemesiyle Alevilikte doğru orantılı olarak yayılım göstermiştir. Karahanlıların özellikle Orta Asya(Türkistan) 'a doğru yayılım göstermesiyle Alevilikte buralara yayılmıştır. Selçuklularla beraber Ortadoğu ve Anadolu'da etkinlik göstermeye başlamıştır. Horasan'da Ehlibeyt mensuplarının kız alıp vermesiyle orda yaşayan Türklerle akrabalık bağları oluşmuş ve zamanla Türkleşmişlerdir. Ehlibeyt terbiyesiyle yetişmiş bu kişilerin dini ve ilmi yönleri kuvvetliydi. Bu kişilerin Türk kültürüyle sentezlenmiş Türk İslam ekolünü öğrenmesiyle bugünkü Ehlibeyt soyundan gelen dedelerin ve dedelik sisteminde temelleri atılmış oldu.

Türk İslam devletlerinin sınırlarının genişlemesiyle Yesevi Ocağında yetişen pirlerde daha geniş coğrafyalarda etkinlik göstermeye başlamıştır. Bu pirlere ve erenlerin tek görevi İslamiyeti yaymak değil gittikleri bölgeleride Türkleştirmekti. Bu anlamda dini yönlerinin yanı sıra siyasi ve askeri yönlerini de göz ardı edemeyiz. Bu erenler dini ve ilmi bilgilerinin yanı sıra savaşçı yönleriyle de ön plana çıkmaktadırlar.

Türk İslam dünyasını asırlar boyu manevi yönden besleyen ve etkileyen birçok ilim adamı yetişmiştir. Bunlardan bazılarının etkisi, yaşadığı devirle ve yaşadığı coğrafyayla sınırlı kalmış, bazılarının etkisi de asırlarca sürmüş ve tüm Türk İslam dünyasını etkileyebilme gücüne sahip olmuştur. İşte bu ilim ve düşünce adamlarının başında, M. Fuad Köprülü'nün eserlerinden hareketle hakkında ve tarikatına dair tespitlerde bulunmaya çalıştığımız Ahmet Yesevî gelir. Ahmet Yesevî'nin esaslarını belirlediği Yesevîyye tarikatı ise, daha sonra Türkistan ve Anadolu'da gelişecek olan başta Nakşbendiyye ve Bektaşilik gibi birçok büyük tasavvuf ekollerini de derinden etkilemiştir. Bu oluşumlar Ahmet Yesevî'nin, fikirleri doğrultusunda Anadolu'nun İslamlaşması ve İslam'ın yayılması noktasında büyük işler başarmışlardır (Karakök, 2016: 183).

Gittikleri coğrafyaları İslamlaştırmak ve Türkleştirmek misyonuyla gelen bu dervişler hoş görüyle gönülleri feth etmeye çalışmışlardır. Ortadoğu ve Fars coğrafyasından sonra Irak ve Anadolu'ya geçmişlerdir. Hacı Bektaş-ı Veli dergahını kurmadan önce Irak ve İran üzerinde ve günümüz Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bugün

ocak merkezi diye tabir ettiğimiz birçok dergah kurulmuştur. Musul, Kerkük, Sincar, Halep oradanda Mardin, Antep, Urfa, Diyarbakır da dergahlarını kurmuş yöre halkını irşat etmişlerdir. Bugün bu coğrafyalara bakıldığında bu inanç merkezlerini ve izlerini görmek mümkündür.

İslamiyet Türkler arasında daha fazla yayıldıkça mürşitlik ve mutasavvıflık geleneğinde daha sistematik hale gelmiş ve teşkilatlanmıştır. Türklerin Anadolu'ya yaptığı seferlerle Yesevi Ekolünde yetişen öğrencilerde akın akın bu coğrafyayı irşad etmeye gelmiştir. Alevilikte bugünkü ocak sistemi bunun devamı niteliğindedir. Türkistan pirlerinin Anadolu'da etkili olmaya başlamasıyla bunlara Anadolu Erenleri denilmiştir. Anadolu Erenleri Anadolu'nun Türkleşmesi ve Müslümanlaşmasında önemli görevler üstlenmişlerdir.

Selçuklu Devleti yıkıldıktan sonraki Anadolu beylikler döneminde ve Osmanlı döneminde Anadolu Erenlerinin faaliyetleri devam etmiştir. Özellikle Anadolu'nun Moğol baskısı altındaki 12. ve 13. yüzyılda halkı manevi olarak kenetleme ve bir arada tutmada büyük görevler üstlenmişlerdir. Moğol istilasında Anadolu'da oluşan otorite boşluğunu Anadolu Erenleri kurdukları dergahlarında doldurmaya çalışmıştır. Özellikle baskıdan ve zulümden bıkan insanlar akın akın bu pirlerin etrafında toplanmışlardır.

Hacı Bektaş-ı Veli Ahmet Yesevi'nin müridi İsmail Perende'nin öğrencisidir. Anadolu'ya gönderilen daha sonra Anadolu Erenleri adıyla anılacak olan birçok derviş gibi Yesevi Ekolünden gelmektedir. Hacı Bektaş-ı Veli'den önce Anadolu coğrafyasına gelen birçok Horasan Ereni vardır. Ancak dergahında yetişen öğrenciler vasıtasıyla Anadolu ve Balkanlara damgasını vuran Hacı Bektaş-ı Veli'dir. Hacı Bektaş-ı Veli'den sonra öğrencisi Balım Sultan Bektaşilik Tarikatını kurarak sistematik bir yapı haline getirmiştir. Hacı Bektaş-ı Veli Sulucakarahöyük denilen yerde dergahını kurmuştur.

Selçuklu ve Beylikler döneminde tekke çevresinde şekillenen Alevilik özellikle 13. yüzyıldan sonra siyasi bir kimlik kazanmaya başlamıştır. Bektaşî erenleri Osmanlı Devletinin kuruluşunda ve fetihlerde önemli roller üstlenmiştir. Osmanlı ordusunun en önemli askeri gücü olan Yeniçeri Ocağı'nın kurulmasında Bektaşî erenlerinin Alp-Eren özelliğinin yani askeri yönünün büyük etkisi vardır. Yeniçeri ocağı Hacı Bektaş Dergahının erkan ve yolunu düstur edinmiştir. Yeniçeri gülbanklarına baktığımızda bu etkiyi görebiliriz.

16. yüzyılda Safevi Devletinin kurulmasıyla Aleviliğin siyasi kimliği tamamen belirginleşmeye başlamıştır. Osmanlı Safevi mücadelesinde Aleviler'in bir kısmı Osmanlı tarafındayken bir kısımda Safevi Devletini desteklemiştir. Şah İsmailin Erdebil Tekkesinde yetişmesi ve Kızılbaş Türkmen kimliği Anadolu Alevilerini etkilemiştir. 1514 Çaldıran Savaşından sonra ise bu ayrışmalar daha da belirginleşmiştir. Çaldıran Savaşı Sıffin Savaşı ve Kerbela hadisesinden sonra Alevilik için önemli bir dönüm noktasıdır. Bu savaştan sonra zaten konar göçer Türkmenler arasında yaygın olan Alevilik tamamen kırsal kesimde yaşama alanı bulmuştur. Daha sonraları Osmanlı içerisinde Bektaşilik olarak evrilmiş ve kabul görmüştür.

Bektaşilik ve Bektaşi babaları özellikle Balkanların Müslümanlaşmasında ve Türkleşmesinde etkili olmuştur. Balkan coğrafyasında Alp-eren misyonuyla askeri yönleri öne çıkan Bektaşi erenleri Türk İslamın uç karakolu görevini üstlenmişlerdir. Bugün hala Balkan Coğrafyasında Bektaşi dergahları varlığını sürdürmektedir.

Cumhuriyet kurulduktan sonra tamamına yakını kırsal kesimde yaşayan Aleviler hızlı bir şehirleşme sürecine girmiştir. Ocak sistemi ve dede-talip ilişkisi zayıflamıştır. Bu durum günümüzde kimlik aleviliğinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

3. ALEVİLİKTE İBADET RİTÜELLERİ ve OCAK SİSTEMİ

3.1. Alevilikte Cem İbadeti

Alevilikteki ibadetin adına “Cem” denir. Cem; Alevilerin temel ibadet şeklidir. Dinin temel kuralları sembollerle ifade edilir. Sembolleri de her kişi değil, dinde derin düşünenlerin, tefekkür edenlerin anlayacağı inançtır. Cem, dünya nimetlerinden soyutlanıp, manevi bir dünyada yaratana bütünleşme yani tevhid halidir.

Bütünleşebilmek içinde masumiyet gerekir onun içindir ki, kusurlarının bağışlanmasını dileyerek ve kırıklarını onararak, bir lokmalarını bin lokma edip paylaşarak cem olunur.

Cem, bir olmak, toplanmak anlamındadır. Cem, her türlü gösterişten, riyadan uzak, direkt Tanrı'ya yönelmenin adıdır. Cem de kişi, dileğini, yakarışını doğrudan O'na yapar, haddini aşmadan, tüm benliğiyle onunla bütünleşir. Ulaşabilmenin yolu, her türlü kötülüklerden, nefsin arındırmadan geçer. Cem de arınamayanlar yargılanır, kul hakkı sorgulanır ve iyiliğe yönlendirilir. “Ölmezden evvel ölmenin,” kendisiyle hesaplaşmanın ve insan olmanın adıdır, yani “Vahdet-i vücud” olmaktır (Uğurlu, 2009: 61).

Her dinde var olan belirli alt mezheplerin çeşitli inanç ve ibadet ritüelleri vardır. Bu ritüeller tüm dinler ve mezhepler için değerli bir inanç zenginliği olup varlıklarını devam ettirmeleri adına önem teşkil etmektedir. Bu bağlamda Alevilik inancının da kendine özgü

inanç ve ibadet ritüelleri mevcuttur. Öyle ki bölge bölge hatta köy köy bile değişen bu ritüeller Alevilikte ibadetin ne kadar önemli olduğunu bizlere göstermektedir.

Alevilikte gerçekleşen ibadetlere “Cem” adı verilmektedir. Aleviliğin temel ibadet şekli olan Cem çeşitli imgelerle gerçekleşir. Cem gerçekleşirken asıl amaç Tanrı ile derin ve manevi bir bağ kurmaktır. Cem yapılırken beşer, ruhani olarak çıplak ve saf bir halde olur. Dünya nimetlerinden ve dünyevi maddelerden uzaklaşır ve sadece Hak’a yönelir.

Cemler, topluluk mensuplarının dinî görevlerini yerine getirdikleri kutsal ortamlar olmasının yanı sıra toplum yaşamını düzenleyen birtakım kuralları da beraberinde getirmektedir. Nitekim her Alevi, önce birey olarak sonra aile olarak toplumla yaşamının kurallarını cem aracılığıyla öğrenmektedir. Cemler, din ve dünya işlerini çözüme kavuşturmakta, bu da topluluk içi birlik ve beraberliğin, dayanışmanın kuvvetlendirilmesine yardımcı olmaktadır (Çıblak Coşkun, 2014: 25).

Cem’in daha sık ve yoğun yapıldığı dönem sonbahar ve hasat sonu dönemleridir. Cem’in sonbaharda yapılma nedeni ise; insanların yazın bereketli zamanından çıkıp kış hazırlıklarını tamamlamaları ve Tanrı’nın onlar için verdikleri rızıklara şükretmeleridir. Bu süreçte han harman kaldırılır ve insanlar yazın yorgunluğunu üzerlerinden atıp ibadetlerini büyük bir minnet ile gerçekleştirirler. Hasat döneminin son bulması ile yapılan ibadetin aslında çeşitli sembolleri vardır. Bu semboller yani insanların vermek istediği mesaj; temizlenme, bereket, bolluk, minnet, arınmadır.

Cem başlamadan önce cemde bulunan herkesten razılık alınır. Yani herkesin birbirinden razı olduğu teyit edilir. Biribirinden şikayetçi olanlar çıkarsa anlaşma sağlanana kadar cem başlamaz.

“Mü’minler ancak kardeşirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin. Allah’a karşı gelmekten sakının ki size merhamet edilsin.” (Bakara 49/10).

Cem’de cinsiyet ayrımı yoktur. Bazı cemler hariç tüm cemlere kadınlar da erkekler de katılım gösterebilir. Cem yapılırken kadın erkek faktöründen çok “Er” faktörü önemlidir. Er “Eren” demektir. Yani akliselim ve Hak’a ait bilgilere sahip kişilerdir. Bu bağlamda kişiler kadın da olabilir erkek de olabilir.

Cem İbadetinde deyişler okunur, semahlar dönülür, mersiye okunur. Hz. Hüseyin ve Kerbela Şehitleri için ağıtlar yakılır. Cem töreni Yörelere göre farklılıklar gösterse de ana hatları aynıdır. Tevhid ve duaz-ı İmamlarda ise Allah, Hz. Muhammed, Hz. Ali ve Ehlibeytin isminin zikredildiği yine ayin-i cem de okunan nefes türleridir.

Şu âleme bir nûr doğdu
Muhammed doğduğu gece
Yeşil kandilden nûr indi
Muhammed doğduğu gece

Muhammed anadan düştü
Kâfirler aklı şaştı
Bin kilise yere geçti
Muhammed doğduğu gece

Anda göbeği kesildi
Gözüne sürme çekildi
İsmi Muhammed okundu
Muhammed doğduğu gece

Ağlayan uşak avındı
Doğuran ana sevindi
Kâfirler îmâna geldi
Muhammed doğduğu gece

Hûri kızları geldiler
Muhammed dinin sordular
Nurdan kundağa sardılar
Muhammed doğduğu gece

Muhammed kalktı oturdu
Ali hizmetin yetürdü
Yer gök salavât getürdü
Muhammed doğduğu gece

Melekler hâzır hepisi
Doldu Muhammed tapusu
Açıldı cennet kapusu
Muhammed doğduğu gece

Şah Hatâyî'm der dervişler
Sağ olsun cümle kardeşler
Secdeye indi ağaçlar
Muhammed doğduğu gece⁹

Semah taliplerin deyişler eşliğinde kendinden geçerek ilahi aşkla dönmesidir. Zakirin okuduğu deyişe ayak uydurarak talipler semah dönerler. Anadoludaki cemlerde semah dönülürken okunan en yaygın nefeslerden birisinde Hatayi şöyle der:

Yemen ellerinden beri gelirken
Turnalar Ali'yi görmediniz mi?
Havanın yüzünde semah dönerken

---

⁹<http://www.hatayi.com/su-aleme-bir-nur-dogdu/> Erişim Tarihi: 16/10/2024

Turnalar Ali'yi görmediniz mi? (Onarlı, 2013:189)

Semah dönülürken, saza ve aşğın okuduğu nefese dikkat edilir. Semah dönen insan cezbeyle kapılarak kendinden geçer, ayakları yerden kesilir ve semaya doğru yükselir. Burada söz konusu olan şey maddi dünyadan geçmektir (Elçi, 2012: 172).

Bu bilgileri ışığı altında, cem törenlerinde zorunlu olarak uygulanan semahları şu şekilde sıralayabiliriz. 1. Kırklar semahı, 2. Tevhit semahı, 3. Hizmet semahı, 4. Öğretici, eğitici, belletici semah (Elçi, 2012: 182)

Hacı Bektaş Veli semahla ilgili şu dörtlüğü söylemiştir:

Bizim semahımız oyuncak değildir.

İlahi aşktır, salıncak değildir.

Her kim semahlarımızı oyuncak sanır.

Huzuru mahşerde namazı kılınacak değildir (Elçi, 2012: 182).

Cem türleri farklılıkları bakımından kendi aralarında 10'a ayrılırlar. Bunlar: Görgü Cemi, İkrar Alma Cem, Düşkünlük Cemi, Musahiplik Cemi, Abdal Musa Cemi, Dardan İndirme Cemi, Baş Okutma Cemi, Muharrem Cemi, Nevruz Cemi, Bayram Cemidir.

Görgü cemi yılda bir defaya mahsus olarak gerçekleşir. Dede'ye bir yıl içinde işlenmiş günahların hesabı verilir. Daha sonra Dede bu kişileri meydana çıkararak diğer insanların bu kişilerden rahatsızlık duyup duymadığını sorar. Ardından şikayeti olan kimseler varsa bu durumu dile getirirler. Şikayetçi olunan kişiler bu durumu düzeltmekle mükelleftir. Dede herkesten helallik ister ve küsleri barıştırır. Bu şekilde daha sonra 12 hizmetin gerçekleşir ve cem tamamlanmış olur. "Aleviler arasında toplum içi birlik ve beraberliği, iç huzuru ve düzeni sağlamak amacıyla yapılan en önemli cemlerden birisidir. Alevi zümrelerinin bazısında "tercüman kurbanı", "meydandan geçme" vb. adlar verilen bu cem, yılda bir kez, o da kış aylarında gerçekleştirilir" (Çıblak Coşkun, 2014: 15). Görgü cemi kadın erkek fark etmeksizin gerçekleşen bir cemdir. Görgü cemine musahipliler, önceden görülmüş olan kişiler ve görülmeye talip olanlar katılım sağlayabilir.

İkrar alma cemi yola girmiş talibin Dede eşliğinde yolun gerektirdiği tüm kurallara uyacağına dair söz vermesidir. Talip bu sözü verirken topluluk karşısında olur. İkrar alma cemi gerçekleşirken Rehber, Talip'in boynuna önce bir ip bağlar ardından da talibi Dede'ye götürür. Bu durum tıpkı kurban edilecek koyuna benzemektedir. Dede, yanına getirilen Talip'in boynundaki ipi çözer ve karın kısmına bağlar. Talip'e eline, diline ve

beline haki olması konusunda uyarılarda bulunur. Tüm bu eylemler gerçekleştikten sonra Talip yola kabul edilir. Aynı zamanda yoldan çıkmanın da çeşitli cezaları bulunmaktadır.

İkrar, dil ile söyleme, bildirme, tasdik veya kabul etme, açıkça söyleme anlamlarına gelen bir kelimedir. Anadolu Aleviliğinde ikrar alma ise bir talibin yola girdikten sonra Hak meydanında Alevi yol ve erkânının bütün kurallarını olduğu gibi kabul edip bunlara yaşamı boyunca uyacağına dair söz vermesi temeline dayalı bir cemdir. Dede ve cemaat huzurunda alınan bu sözle, talip tam anlamıyla yola girmiş ve yolun gereklerine uymakla yükümlü hale getirilmiştir (Çıblak Coşkun, 2014: 16).

İkrar alma cemi yola girmiş talibin Dede eşliğinde yolun gerektirdiği tüm kurallara uyacağına dair söz vermesidir. Talip bu sözü verirken topluluk karşısında olur. İkrar alma cemi gerçekleşirken Rehber, Talip'in boynuna önce bir ip bağlar ardından da talibi Dede'ye götürür. Bu durum tıpkı kurban edilecek koyuna benzemektedir. Dede, yanına getirilen Talip'in boynundaki ipi çözer ve karın kısmına bağlar. Talip'e eline, diline ve beline haki olması konusunda uyarılarda bulunur. Tüm bu eylemler gerçekleştikten sonra Talip yola kabul edilir. Aynı zamanda yoldan çıkmanın da çeşitli cezaları bulunmaktadır. İkrar alma ceminin yöreden yöreye farklılık gösterdiği bazı noktalar vardır. Bu noktalar Talip'in yaşı ile ilgili bir durumdur. Bazı yörelerde 15-16 yaşlarında ikrar alma cemine katılmak gerekirken bazı bölgelerde bu durum evlendikten sonra gerçekleşmektedir. Hatta öyle ki karı ve koca bu ceme aynı anda katılım göstererek söz verirler.

Düşkünlük ceminde Aleviliğin belirli kuralları dışına çıkan kişiler Dede karşısına çıkar. Düşkünlük cemleri görgü cemlerinden farklı olarak örf, adet, gelenek ve göreneklere uymayan kişilerin cezalandırılması ile son bulur. Görgü cemlerinde hatalı kişiler şikayetçi kişilerden helallik alır fakat düşkünlük ceminde bu kişiler Dede tarafından verilen kararlar ile cezalandırılır. “Düşkünlük erkânı: Alevilik (Mezhebi) yolu kurallarına göre suç işleyen yol mensubu Taliplerin, yaptıkları suçlardan ötürü yargılandıkları erkandır. Suç işleyen Talib, Mürşid'in hakimliğinde kurulan Halk jürisi önünde yargılanıp cezalandırılması erkandır.” (Kaya, 1989: 87) Alevilikte kabul edilemez davranışlardan bazıları şunlardır; zina, boşanma, hırsızlık, Dede'ye ve çevresine karşı yalan söyleme, Sünni biri ile evlenme, iki ayrı kadınla evlenmedir. Düşkünlük kelimesinin bu cem içinde çeşitli yaptırımları vardır. Bu yaptırımlar işlenen günaha göre farklılık göstermektedir. Düşkün kişiler toplumdan her anlamda soyutlanarak dışlanırlar.

Musahip kardeş olunabilmesi için çeşitli adımlar vardır. Musahip olmak isteyen iki evli çift karar verir ve Dede'nin karşısına çıkar. Dede bu çiftlere deneme süreci olarak

bazen 1 yıl bazen de 1 yıldan az bir süre verir. Çiftler bu süreçte anlaşabilirlerse ve ömür boyu anlaşabileceklerini düşünürlerse musahip kardeş olabilirler. Bu zaman zarfı geçtikten sonra Dede'nin huzuruna çıkarlar ve musahiplik cemi yapılır. Dede'nin de onayı ile musahip kardeş olurlar. Bundan sonraki süreçte eğer ki kardeşlik bozulursa düşkün duruma düşülmektedir. Musahipler artık kardeş oldukları için çiftlerin çocukları evlenemez.

Musahiplik ceminde Dede'ye ikrar vermiş olan iki evli çiftin birbirlerine hayatlarının sonuna kadar her konuda kardeşlik etme sözünü verdiği cemdir. Bu cemde sadece erkeklerin ya da sadece kadınların onayının olması yeterli değildir her bir çiftin karşılıklı olarak bu duruma onay vermesi gerekmektedir.

Musahip: Karşılıklı sahiplenmektir. İki insanın “ahret kardeşi” olmasıdır. İnsanın kandaş olması; aynı ahlakta, aynı zevkte, aynı muhabbette olması anlamına gelmiyor. Kan bağında anneni, babanı, kardeşini, akrabayı seçemezsin. Hürmet etmekle mükellefsin, yani zevkinden değil mükellefiyet var. O zaman bu bir görevdir. Bir de zevkle, bir Allah dostu ile ikrar verip yaşamını pak etme olayıdır. Bu ise, kendini insan olarak algılama için bir aynaya bakma gibidir.

Musahiplik; ikrar verme olayıdır. İkrar: kişinin kendisine söz verme olayıdır. Diğer bir deyişle kendisini kendisine şahit tutarak ahd etmesidir. Kişi zaten ruhlar aleminde ikrar vermiştir(Uğurlu, 2009: 220).

“Alevi İslam İnancında, Musahiplik Erkânı olarak bildiğimiz, aynı zamanda Kur'an'ın birçok Ayetinde belirtilen. İslami yolun bu, yüce Erkânı ile Biz Aleviler, Bir-birleri ile Musahip Kardeş olanların çocukları dahi Bir-birlerini kardeş bilir ve asla evlenemezler”.¹⁰

Musahip kardeş olabilmek için belli şartlar vardır. Bu şartlar:

1. Musahip ile aynı dili konuşur olması gerekir.
2. Aile durumu uygun olacaktır. Yani her ikisi de evli olacak, birisi evli diğeri bekâr iki kişi musahip olamaz.
3. Yaş durumları birbiriyle dengeli olacaktır. Genç birisiyle aralarından büyük yaş farkı olan yaşlı birisi musahip olamaz.
4. Kültürel olarak birbiriyle uyum sağlayacak konumda olmalıdır: Alimle cahilin musahip olması uygun değildir.
5. Dede (ocakzade) olan bir kişi ile talip olan bir kişi musahip olamaz.
6. Musahiplerin yaşadıkları bölgeler birbirinden çok uzak yerler olmamalıdır.
7. Musahibi Hakk'a yürümüş (vefat etmiş) olan kişinin tekrar musahip tutması erkân değildir.

---

¹⁰Kaynak:<http://aleviislamdin Hizmetleri.org> / Erişim Tarihi: 10.10.2024

8. Musahipler birbirlerinin kız kardeşleri ile evlenemezler. Eğer böyle bir evlilik daha önce oluşmuş ise musahip olamazlar.

9. Musahiplerin çocukları da birbirleriyle evlenemezler. (Amca çocukları evlenebildiği halde) (Dedekargınoğlu, 2010: 344).

Musahiplik peygamber zamanında da gerçekleşen durumlardan biridir. Öyle ki Hz. Muhammed'in musahip kardeşi Hz. Ali'dir.

Musahip kardeşler ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel açıdan denk olmak zorundadır. Aksi takdirde ilerleyen zamanlarda kardeşliğin bozulacağı düşünülmektedir.

Musahiplik Alevilikte öyle önemli bir unsurdur ki Pir Sultan Abdal musahipliğin nasıl olması gerektiğini ve değerini şu dizelerle anlatmıştır:

Musahipten özün seçen musahip,
On'ki İmam dergâhına varamaz.
Musahip sırrını açan musahip,
On'ki İmam dergâhına varamaz.

Musahip musahibin sırrın açar,
Evliyalar anın hışmından kaçar.
Dünyadan ahrete imansız göçer,
On'ki İmam dergâhına varamaz.

Musahip var musahibin varisi,
İkisi de bir elmanın yarısı.
Özü çürük kallaş olsa birisi,
On'ki İmam dergâhına varamaz.

Musahip musahibe bulsa bahane,
Anı da sürerler bir ulu hana.
Ahır cehennem oduna yana,
On'ki İmam dergâhına varamaz.

Musahip muhasibe etse bir güman,
Anda ne din kalır, ne de bir iman.
Şefaatchi olmaz On İki İmam,
On'ki İmam dergâhına varamaz.

Pir Sultan'ım bed huylardan bezili
Yerden gökten umutçuğu üzülü

Musahip musahiple gezse küsülü

On'ki İmam dergâhına varamaz (Gölpınarlı ve Boratav, 2010: 289).

Abdal Musa ceminde diğer cemler gibi talip ya da görgü yoktur. Abdal Musa cemi yapılma zamanı olarak yörelere göre çeşitlilik göstermektedir. Bazı yörelerde kışın belirli bir tarih belirlemeden yapılırken bazı yörelerde kış mevsiminde perşembeyi cumaya bağlayan akşam yapılır. Abdal Musa ceminde amaç köylüleri bir araya toplayarak güzel ve sohbet dolu bir vakit geçirerek bağları güçlendirmektir. Cem öncesi görevlendirilmiş kişiler ev ev gezerek erzak toplar ve daha sonra ceme katılacak her bireyden kurban kesmek adına maddi yardım toplar. Dede'nin de katılımı ile 12 hizmet gerçekleştirilerek cem tamamlanır.

Abdal Musa Ahmet Yesevi'nin halifelerindendir. Soyunun Orta Asya(Türkistan)'dan gelmesi nedeni ile "Horasan Erenlerinden sayılmaktadır." Abdal Musa Hz. Peygamber sülalesinden gelmektedir. Babası Hasan Gazi, Anası Ana Sultan, Dedesi Haydar Ata ise, Hacı Bektaş Veli'nin amcasıdır. Kız kardeşi Hüsniye Hanım'dır. Abdal Musa'nın doğum tarihi 1296 olup, Orhan Gazi zamanında yaşamış, 1326 tarihinde Bursa fethine katılmıştır (Yıldırım, 2006:145).

Abdal Musa cemi/ Birlik cemi yılda birkez kış başlangıcında yani ekim-kasım ayı içerisinde yapılır ve yıllık cem ritüellerine bu cem ile başlanmış olunur.

Abdal Musa/Birlik cemi için köyün ileri gelenleri toplanır ve zamanını belirler. (Önceleri perşembeyi cumaya bağlayan gece yapılan Abdal Musa/Birlik cemi bugün herkesin katılabileceği birgün belirlenerek yapılmaktadır.) Bundan sonra bazı kişiler cem öncesi hazırlık yapmak üzere görevlendirilir, bu kişiler cem öncesi gerekli hazırlıkları yaparlar. Bunlar; cem zamanının topluma iletilmesi, gerekli paranın toplanması, kurban ve lokma hazırlıklarının yapılması olarak özetlenebilir. Bu ibadete katılmak bir alevi için büyük önem taşıdığı için herkes maddi manevi var gücüyle katkıda bulunur.¹¹

Kim ne bilir bizi nice soydayız
Ne zerrede oddan ne de sudanız
Bize meftün olan marifet söyler
Biz Horasan ellerinde boydanız
Musa gibi lentarani deniriz
Aşlını sorar isen Hoy' danız¹².

¹¹Kaynak:<https://hbvenstitu.nevsehir.edu.tr/tr/geleneksel-alevilikte-ritueller> / Erişim Tarihi: 29.10.2024.

¹²Kaynak:<http://www.elmali.gov.tr/iz-birakanlar/> Erişim Tarihi: 09.10.2024.

Dardan indirme cemi vefat eden kişi için yapılan cemdir. Vefat eden kişinin geride bıraktığı insanlara karşı herhangi bir borcu ya da küslüğü olabilmesi ihtimali dahilinde kişinin ailesi ve musahibi tarafından tüm bu sorunların çözülmesi amaçlanır. “Bu yolla ölen kişinin, alacağı - vereceğı halledilip kurbanı da yenilerek üzerinde kul hakkı kalmadan Hakk’a yürümesi sağlanmış olur” (Çıblak Coşkun, 2014: 20). Dede’nin herkesi toplayıp vefat eden kişinin borcunun olup olmadığını sorar eğer ki borç varsa aile ve musahip tarafından sözlü beyan ile ödeneceğine dair söz verilir. Dede daha sonra vefat eden kişi ile küs ya da herhangi bir sorunu olanın varlığını sorgular ve helallik ister. Tüm bunlar gerçekleştikten sonra vefat eden kişi için dualar edilir.

Dar Gülbengi
Erenler, yüzümüz yerde özümüz darda
Er meydanında, Hz. Ali divanında
Şuan bir eren var karşımızda
Teni toprak, Özü tutsak
Amacı toplumla uzlaşmak
Bu erenden ağırmış, incinmiş can
Dile gelsin, bile gelsin
Alacağı varsa istesin
İncinmişliğı varsa söylesin
Sonuçta helallik dilesin
Hu Ya Ali! (Bozkurt, 2018: 247-248)

Baş okutma cemiyeti musahip kardeşlerin birliğinin devam ettiğinin göstergesi için yapılmaktadır. Bu cemde musahipler meydana gelerek topluluktan herhangi bir suçları olsun yahut olmasın helallik ister. Şikayeti olanlar bunları dile getirir ve musahipler gereken sözü vererek durumu düzeltirler. Musahipler arasında yaşanan küçük olaylar Rehber eşliğinde çözüme kavuşturulur fakat durum büyükse Dede karşısına çıkarlar ve Dede orta yolu bularak musahip kardeşliğı tazeler. Son olarak 12 hizmet gerçekleşir ve cem son bulur.

Baş okutma erkânı, her Alevinin musahibiyle birlikte dede ve cemaat huzurunda ikrarlarına bağılı kaldıklarını göstermeye, herhangi bir kusuru bulunsun ya da bulunmasın diğeri canlardan

helallik dileyip bunu almaya, dolayısıyla kendisini manevi anlamda arındırmaya yönelik olarak gerçekleştirilen bir cemdir (Çıblak Coşkun, 2014: 19).

Muharrem cemi Muharrem ayının ilk günü ile onuncu günleri arasında tutulan oruç sonrası on ikinci günde son bulan dönemden sonra yani on ikinci günün akşamına Dede tarafından toplanan erkan ile kesilen kurbanların ardından yapılan cemdir. Aleviler bu dönemde Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesinin yasını tutmak ve tıpkı onun yaşadığı zorlukları anlamak adına oruç tutarlar. Bu süreçte su içilmez, kötü laf söylenmez, hiçbir cana zarar verilmez. Şehirleşme süreciyle birlikte vakıf ve dernekler çevresinde özellikle muharrem ayında muharrem orucuyla beraber Alevi ibadet ve ritüellerinin içinde en yaygın cem türüdür.

Nevruz cemi baharın müjdecisidir. Miladi takvim esas alındığı vakit 21 Mart'a denk gelen gün Nevruz kutlanır. Alevilik için büyük önem teşkil eden bu gün Hz. Ali'nin doğumu, Tanrı'nın evreni yarattığı, Hz. Ali'nin Hz. Fatma ile evlendiği gün olarak esas alınır. Böyle önemli bir günde gerçekleşen cemde ısıtılan sütün içine iki adet saman çöpü atılır ve ardından kapağı kapatılır. Ardından kapak açılır ve u iki çöp birleşmiş olur. Bu durum da topluluğun birliğini diriğini ifade eder. Ardından Dede eşliğinde dualar edilir ve cem tamamlanır. Cem'in gerçekleşmesi için 12 ayrı unsur olması gerekmektedir. Bu 12 ayrı unsura "12 Hizmet" adı verilmektedir. Bazı bölgelerde gerçekleşen cemler saz eşliğinde gerçekleşir.

Bayramlarda yapılan cemlere bayram cemidenir. Genelde bayram sabahları yapılır. Büyük şehirlerde vakıflara bağlı cem evlerinde düzenli olarak yapılmaktadır. Bayram ceminin ritüelleri şu şekildedir:

- ❖ Dede bayram Cemi ile ilgili sohbetini yapar.
- ❖ Cem halkının rızalığını alır ve ceme başlar,
- ❖ Ayağa kalkarak dar duasını verir,
- ❖ Salavat getirilir,
- ❖ İhlas, Fatiha sureleri okunur, On iki İmamlar zikredilir ve tekbir getirilir.
- ❖ Secde
- ❖ Tevbe erkânı
- ❖ Secde
- ❖ Nadi Ali Erkânı
- ❖ Secde
- ❖ Tevhid

- ❖ Secde
- ❖ Tevhid
- ❖ Secde
- ❖ Münacat duası ve Fatiha okunarak cem bitirilir.¹³

3.2. Alevilikte On İki Hizmet

Cem’de dede cemi yürüten ve belirli bir düzene uygun olarak ilerlemesini sağlayan kişidir. Dede; ilim, irfan, akıl sahibi bir kişi vasfını taşımaktadır. Dede insana doğru yolu gösteren, yanlış doğruyu ayırt edip Hak yolunda olmak için neler yapılması gerektiğini söyleyen kişidir. Dedelik mertebesi Hz. Muhammed, Hz. Ali ve Hacı Bektaşî Veli’yi temsil etmektedir.

Aleviliğin temel kurumu dede ocağıdır. Dede ocağının dinsel ve sosyal görevleri vardır. Dede ocağı, pir ve mürşit basamaklarından oluşan bir hiyerarşiye sahiptir. Bunun dışında, talip ile pir arasındaki ilişkileri düzenleyen, topluluğu ceme hazırlayan ‘rehber’ denen bir basamak daha vardır. Rehber, talipler arasındaki anlaşmazlıkları araştırıp çözmeye çalışır. Çözemediği sorunları pire bildirir. Pir, cemi yürüten dededir. Cemde talipleri sorgudan geçirir. Mürşit, pire yetki veren ve onu denetleyen dededir. Aslında rehber, pirin talibi, pir ise mürşidin talibidir. Hacı Bektaş ocağıyla ilişkili Babagan kolu dışında, pirin ve mürşidin ‘seyyid’ olması şarttır (Aksüt, 2020:28).

Dedenin oturduğu yere post denilir. Post Hz. Muhammed’in makamını temsil ettiği için posta oturacak kişinin Ehlibeyt soyundan gelmesi gerekmektedir. Dede dini görevlerinin yanı sıra sosyal hayatta toplumda örnek ve önder kabul edilir.

Rehber isminden de aşıkâr olduğu üzere yola girenlere rehberlik etmekle yükümlüdür. Yola giren insanların bu yolda neler yapması gerektiğini, yolun gerektirdiği görev ve istekleri belirtir. Rehber yola giren insanların yola uygun olmayan tavır ve davranışlarını düzeltir ve yola uygun hale getirir. Rehber’in temsil ettiği kişi ise; İmam Hüseyin’dir. “Dededen sonra en yetkili hizmet sahibidir. Bilgili olması gerekir. Cem’de görgüsü yapılanlara yardımcı olur. Erkekler, yönü dededen tarafa gelmek üzere orta yerde büyükçe bir boşluk bırakarak otururlar.” (Uygun, 2008: 12). “Talib’lik ikrarı, Musahiblik ikrarı ve görgü görececek olanları hazırlar. Onlara başlangıçtan sona kadar önderlik eder.

---

¹³ CEM Vakfı, Cep Kitapları Dizisi: 3.

Ayin i cem'de Mürşid'den sonra yetkilidir. Hazreti Ali'yi temsil eder. Mürşid olmadığı zamanlarda onun vekili olarak hizmet görür. (Kaya, 1989: 69).

Gözcü, Dede'nin ve Rehber'in yardımcısıdır. Cem içindeki huzuru sağlayarak cemin sakin ve refah içinde geçmesini hedef edinir. Gözcü yola henüz yeni girmiş ve yolda olan insanların gerçekleştirdiği hatalı durumları tespit ederek onları uyarır. Gözcü cem sırasında gerçekleşebilecek her türlü olumsuz duruma karşın tedbirini alan ve hem cemi hem de insanları gözetleyen kişidir. Gözcü kendi görevini aşan bir durum olduğunda ise Dede'ye ve Rehber'e başvurur. Gözcü'nün temsil ettiği kişi Abuzer Gaffari'dir.

“Cem'de düzeni ve sükuneti sağlar. Uygun davranmayan olursa önce uyarır, gerekirse dara çekilmesini ister, cezalandırır.” (Uygun, 2008: 12). “Ayini cem'in ve ayini ceme gelenlerin evini beklemekten sorumludur. Herhangi bir huzur bozucu olayın çıkmasını önlemek görevini yüklenmiştir. Ayini cem'in huzur ve düzen içinde başlayıp aynı duygu içinde sona ermesini sağlamakla yükümlüdür.” (Kaya, 1989: 70).

Hak kuluna eyler nazar

Dört nesneden adem düzer

Münkir gelmiş cemi bozar

Gözcü sana haber olsun (Yıldırım, 2006:69).

Çerağcıya delilcede denilmektedir. Çerağcının en önemli görevi Allah, Hz. Muhammed, Hz.Aliyi temsilen üç tane çerağ kandil yakmaktır. Bu kandiller Nur Suresi 35-36 ayetlere binaen yakılır. Çerağcı cemin yapılacağı gün kandilleri kontrol eder mumları yakar ve tüm bunların ceme hazır bir vaziyette olması konusunda görevli kişidir. Cemin en güzel ışıklarla donatılmasını sağlar. Işık Tanrı'nın ışığı olarak imgeleştirilmektedir. “Üstünüze yedi sağlam gök bina ettik.” (Nebe 78/12). “Alev alev yanan aydınlatıcı ve ısıtıcı bir kandil yarattık.” (Nebe 78/13). “Çerağ nurdur. Nurun aslı da bilgidir, içsel aydınlanmanın sembolüdür. Çerağ gibi aydınlık olabilmemiz için de, bilgili olmamız gerekir.” (Uğurlu, 2009:170). “Mum yada delil adı verilen aydınlatma aracını yakar, meydanın aydınlatılmasını sağlar.” (Uygun, 2008: 12).

Delilci kibriti çalar, fitili yakarken şunları söyler (eğer bilmiyorsa dede söyler) :

Ercemalî Muhammed

Pie kemalî Ali

Şah Hasan'a Şah Hüseyin'e Bende olanlar

Verelim Peygambere salavat.

Bunun üzerine herkes salavat getirir.

Allâhümme salli alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammed. (Üç defa söylenir) Dede delile Kur'anı Kerim'den Nur Suresinin 35. Ayetini okur (Yıldırım, 2006: 71-72).

Mümin yolun yakın ister

Münkirlerden sakın ister

Delil yanmaz yağın ister

Delilciye haber olsun (Yıldırım, 2006: 69)

Zakir, cem esnasında deyiş ve mersiye okuyan, saz çalan Dede'nin verdiği komutları yerine getiren kişidir. Zakir, cem yapılırken zikre yön veren 12 hizmet görevlisinden biridir. Zakir bağlama eşliğinde on iki hizmet sahiplerini tek tek çağırır. Onlarda meydana gelip eğilip secde eder. Böylece on iki hizmet sahipleri hizmetlerini teslim alıp görevine başlar.

“Deyiş, düvaz, miraçlama, mersiye, nefes söyler. Saz çalar, semahı yönetir.” (Uygun, 2008: 12). Alevilik inancına göre zakir Cebrail Aleyhisselam'ın yeryüzündeki görevini üstlenmiştir.

Zakir'in cem töreninde okuduğu duaz imamlardan bir dörtlük şu şekildedir:

Resulu kibriyaya hem ser olan

Şefaitle ünasa Ekber olan

Muhakkak Ümmühata Ekber olan

Hatice Fatuma hakkı bağışla (Yıldırım, 2006: 109).

“Zakir” adı dört harftir. (Bu dört harf yukarda kalan yirmi beş harften çıkarıldığında orası) yirmi bir olur. (Yirmi birden) on iki çıkarıldığında dokuz kalır. Dokuz ise doksan bin sözdür. Ulu Tanrı'nın sözüdür. Tanrı, bu doksan bin sözü Hazreti Muhammed Aleyhisselam'a bildirmiştir. İşte zakirin bu doksan bin söz içinde gezdirmesi gerekir ki ulu Tanrı var olsun. Zakir yerde, gökte zikir sırasında tabibdir, arıdır. Zikirle uğraşan kimsedir (Bozkurt, 2018:113).

Süpürgeci cem evini temizleyip derleyen görevlidir. Genel olarak cem evinin oturma düzeninden ve temizliğinden sorumludur. Süpürgecinin bu göreve sahip olabilmesi için önce kalbinin ve aklının temiz olması gerekmektedir. Süpürgeci temizliğe ilk olarak kendisinden başlamalıdır yani bir nevi süpürgeyi ilk kendini temizlemek için kullanmalıdır. Süpürgeci eğer ki ilk önce kendi zihnini ve gönlünü temiz tutarsa daha sonra çevresini temiz tutar. Bu noktada da yaptığı görev işlev açısından değerlidir. Süpürgeci

Selman'ı sembolize etmektedir. “Meydana her hizmetin bitiminde sembolik olarak ‘Ya Allah, Ya Muhammed, Ya Ali’ diyerek süpürge çalar.” (Uygun, 2008: 12).

Süpürge hizmetinin iki anlamı vardır: Bunlardan biri zahiri anlamı, diğeri batını anlamıdır.

Zahiri Anlamı: Cem evinin temiz ve pak tutulması gerektiğinin önemini belirtir.

Batını anlamı ise: Asıl temizliğin gönlümüzde yüreğimizde olmasının gerekli olduğunun önemi belirtiliyor. Gönlümüzdeki bütün yaramazlıkların süpürülmesi, manevi anlamda da iç temizliğidir (Uğurlu, 2009: 167).

Süpürgeci şöyle der:

Dar çeken didar göre

Didar gören hak ere

Allah cümlemizin muradını vere

Erenler sefaya ere

Mümine sefa münkire cefa ola (Yıldırım,2006:137).

Meydancı, cemde oturulacak yerlerin sırasına uygun olarak düzen yapan kişidir. Postları belirli bir düzen dahilinde düzenler. Meydancı, Hüzeymetü'l Ensari'yi sembolize etmektedir. Ayini cem evinde oturma yerlerini belirler. Cem'e gelen mümin muhib canlara yer gösterirler. Ayini cem'in sukûnetini sağlar. Özel isteklere cevap verir. (Kaya, 1989: 70).

Şahhatayım varı geldi

Şahtan Gülüzarı geldi

Pirden bize destur oldu

İznik sana haber olsun (Yıldırım, 2006: 70)

Niyazcı, kurbanı olan insanların kurbanını keser, pişirir, ikram eder ve dağıtılan kurban yemeği sonrasında sofrada kaldırıır. Genel olarak yapılan kurban niyetini gerçekleştiren ve bunun tüm aşamalarıyla ilgilenen kişidir. Niyazcı yaptığı kurban lokmasını eşit bir şekilde dağıtmakla sorumludur. Niyazcı, Mahmut el Ensari'yi sembolize etmektedir. Cem evine gelen lokmaların, gülbenkten sonra muhiblerin elinden alınıp korunmasından sorumludur. Cem evine gelen kurbanları, takdim edenlerin vekaletlerini alarak tekbirleyerek keser, yüzer ve pişirmeye hazır duruma getirir. Bu hizmeti yapana kurbanıcı da denir. (Kaya, 1989: 70).

Sakkacı, kurban lokması dağıtıldıktan sonra su ikramında bulunan kişidir. Su bu noktada saflığı, temizliği, iyiliği ifade eder. Sakkacı aynı zamanda insanların ellerini

yıkamasını da sağlar. Bu noktada insanların ellerine bir yandan su döker diğer yandan da yıkanan ellere havlu tutar. Sakkacı Kamber Hazretlerini sembolize etmektedir. Ayini cemde dağıtılacak şerbetleri hazırlar ve dağıtır. Susayanlara su verir. (Kaya, 1989: 70).

Kapıcı, cem yapıldığı anda içeriği ve dışarıyı kontrol ederek cemi huzur ortamında geçmesini sağlayan kişidir. Kapıcı aynı zamanda kurban lokması yenildiği anda herhangi birinin dışarı çıkmamasını sağlar. Cem evine gelen insanları karşılayarak onları buyur eder. Yaşanabilecek olumsuzluklara karşı gözcüye haber verir.

Haberci adından da anlaşılacağı gibi haber verme görevini üstlenir. “Türkçesi haberci olan bu hizmeti yüklenen kişi, ayini cem’in yapılacağını ev ev dolaşarak muhib canlara duyurur. Mürşid’in ve rehberin emirlerini muhib canlara iletir. Habercilik görevini yürütür.” (Kaya, 1989: 70). “Cemin yapılacağını önceden bütün taliplere haber verir.” (Uygun, 2008: 12). Haberci, cemin yapılacağı zamanı haber veren kişidir. Semah dönecek insanlara hazırlanmaları adına uyarı yapma ve haber verme görevini üstlenir. Haberci’nin bilinen diğer adları Peyikçi ve Pervane’dir. Haberci Amr-ı Ayyar’ı sembolize etmektedir.

Haktan bize name geldi

Pirim sana beyan olsun.

Şahtan Gülüzarı geldi

Peyik sana haber olsun (Başaran, 2016: 51).

Pervane, semah dönecek kişileri belirleyen ve bu düzeni yürüten kişidir. Semah dönmek 12 hizmetin içinde yer alan noktalardan biridir. Pervane kelimesinin eş anlamlısı olan kelebeğin ışıkla olan ilişkisi bir nevi semah dönmeye benzemektedir. Kelebek akşam vakti ışığa doğru ilerler hatta öyle bir ilerler ki bu durum çoğu zaman kendisinin ölümüne neden olabilir. Tıpkı semah dönenler de Tanrı’ya olan aşkları için bu ışıklı yolda ilerlemek adına canlarını hiçe sayarlar. Alevilikte ibadet sadece cem anlamına gelmemektedir. Aleviliğin gerektirdiği inanç ritüellerinden birisi de oruçtur. Oruç, sadece aç ve susuz kalmak anlamına gelmez. Aynı zamanda manevi olarak da aklı, bedeni terbiye etmek demektir. Empati yeteneğinin geliştirilmesine, insanın hem bireysel hem de toplumsal olarak refah içinde hissetmesine olanak sağlamaktadır.

3.3. Alevilikte Oruç

Allah irade sıfatını yalnız insanlara bahşetmiştir. İşte oruç iradenin imtihanıdır. Kiminle?

Kendi kendinle, hiç bir şeyle uslanmayan nefsin, oruç ile ıslahıdır. Çünkü açlık had safhada

iken yememek, içmemek, iyilik için nefsin dizginlerini çekip kullanmaktır. Yani vücuda aklın hükmüdür. Kendi bedenine sözünün geçmesidir (Uğurlu, 2009: 308).

Muharrem orucunda fidye, kaza gibi oruçlar bulunmamaktadır. Muharrem orucunda kişiler oruç tutmakta zorunlu değildir, tamamen isteğe bağlıdır. Fakat oruç tutuluyorsa eğer orucun gerektirdi tüm yasak ve kurallara uymalı gereken özen gösterilmelidir.

Bu oruç, on iki gün tutulur. Bu süre boyunca su içilmez, et, yumurta, tatlı yenilmez, eğlence yapılmaz, erkekler tıraş olmaz, eşler ayrı yatar, hayvan kesilmez, kan akıtılmaz. Son İmam hariç bütün İmamlar şehit olduğu için, onlar için tutulan bu oruç süresince eğlenmek, canlılara zarar vermek günah kabul edilir, bedene ve ruha zevk veren şeylerden kaçınılır (Taş, 2022: 476).

Muharrem orucu bittikten sonra aşureler yapılıp yenilir, kurbanlar kesilir, cemler yapılır fakat oruç tutulurken gerçekleşen bu eylemlerden hiçbirisi gerçekleşmez. Gerçekleşir ise günah olarak kabul edilir. Oruç bittikten sonra kurban kesilmesinin nedeni ise Kerbela olayında İmam Zeynel Abidin'in sağ salım bir şekilde çıkmasıdır.

İnanişâ göre Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin hastalandıklarında Hz. Ali ve Hz. Fatıma'nın Hz. Peygamberin tavsiyesiyle üç günlük oruç tutmuşlardır. İnanişâ göre Hızır Aleyhisselam gelerek çocuklara şifa vermiştir. Alevi inancına göre tutulan üç günlük Hızır orucu buraya dayandırılmaktadır. Bu nedenle Anadolu Aleviliğinde Hızır kavramı önemli bir yer taşımaktadır. Hasta olanlara darda kalanlara Hızır Aleyhisselam'ın yardım edeceğine inanılır. Yörelere göre değişmekle beraber 31 Ocak, 1-2 Şubatta veya 13-14-15 Şubatta tutulmaktadır. Bu tarihler dışında hastası olan, darda kalan veya bir sıkıntısı olanda istediği zaman Hızır niyetine oruç tutabilmektedir.

Hızır Aleyhisselam, Hz. Musa zamanında yaşamış, Abı Hayat (ölmezlik suyu) içerek ölümsüzlüğe erişmiştir. Kendisine Allah katından batın ilmi (Ledün ilmi) verilerek, Hz. Musayı eğitmekle görevlendirilmiştir.

Hz. Hızır bir velidir. Bir erendir. Diğer bir bilgiye göre nebidir. (Kitapsız peygamber) “Allah'ın kendisine rahmet ve ilim” verdiği kişi peygamber veya bir velidir. Zahiri ilimler Resuller aracılığıyla, İlham ise aracısız olarak gönüle gelen hak kelimadır. Gaip alemleri ona görünür olmuştur.

Çünkü onlar zamanımızın kutuplarıdır. “Gaip erenleridir. “Gaip erenleri” dirler. İşte bu gayb erenlerinden birisi de Hızır Aleyhisselamdır, darda kalanların yardımcısı Hızırdır (Uğurlu, 2009: 356).

Teslim ol mürşide yolda kalırsın
Mürşitsiz varılmaz dost ellerine
Bir canında var ise ver yoluna
Mürşitsiz varılmaz dost ellerine

İşitmedin mi Hazreti Musa’yı
Arayuben buldu Hızır nebiyi
Önce Hızır oldu onun delili
Mürşitsiz varılmaz dost ellerine (Uğurlu, 2009: 358).

İmam Hasan ile İmam Hüseyin’in hastalanmaları üzerine Hz. İmam Ali ile Hz. Fatıma üç gün nezir orucu tutarlar. Üç gün boyunca akşam iftarını yemeyip, yoksullarla paylaşırlar. İftar edecekleri yiyecekleri önlerine aldıkları zaman, bir gün yoksul, diğer gün esir, son gün de, yetim kılığında yiyecek isterler. İşte o kılığa giren kişi Hz. Hızır’dır (Uğurlu, 2009: 361-362).

“O kullar adaklarını yerine getirirler. Kötülüğü her yanı kuşatmış bir günden korkarlar.” (İnsan 76/7). “Onlar seve seve yiyeceği yoksula, yetime ve esire yedirirler.” (İnsan 76/8). “(Yedirdikleri kimselere şöyle derler:) ‘Biz size sırf Allah rızası için yediriyoruz. Sizden bir karşılık veya teşekkür beklemiyoruz.’ ” (İnsan 76/9).

Alevi inanç ritüellerinin çoğunda olduğu gibi Hızır inancının da Orta Asya (Türkistan) Türk kültüründe temelleri vardır.

Şüphesiz Türklerin, Hızır inancına bu denli sahip çıkmasında İslamiyeti kabulleri ana etken olarak görülecektir. Çünkü İslamiyeti kabul ettikten sonra, onu bütün benliklerine sindiren Türkler, İslami hayat anlayışına göre hayatlarını şekillendirmişlerdir. Tüm varlıkları ile İslama teslim olan, hayatlarını, sanatlarını, İslamın emrine veren yüce Türk milleti, İslam’ın Tevhid inancını zedelemeyen, bazı unsurları da İslamla beraber yaşatmaya devam etmiştir. Şüphesiz Türklerin, Hızır inancı konusunda sahip olduğu bazı unsurların, gerek İslami çevrelerden intikal ettiğini ve gerekse daha önceki kültürlerden birer kalıntı olarak geldiğini de kabul etmek zorunda olduğumuzu belirtmekte yarar vardır (Aydın,1986:51).

Hızır; inanışa göre dar ve zor zamanın kurtarıcısıdır. Darlıkta ve zorlukta olanlar veya onun gönlünü kazanmak, evini bereketlendirmek, ocağını şenlendirmek isteyenler Hızır orucu tutarak ona olan rızalıklarını, bağlılıklarını bildirirler. İnanışa göre Hızır, adına oruç tutanların imdadına daha çabuk yetişir. Hızır orucunun tutulma sebebi yörelere ve inanışlara bağlı olarak

değişebilmektedir. Kimi Hz. Musa ile Hızır'ın buluşma gününe, kimi Hz. Nuh'un gemisinin batmak üzereyken Hızır tarafından kurtarılmasına, kimi Hz. Hüseyin ve Hz. Hasan'ın çok ağır bir hastalık üzerine peygamberin sözü üzerine Hz. Ali ve Hz. Fatma'nın, niyet edip 3 gün oruç tutmasına bağlar. Anlatmaya göre Hz. Ali ve Hz. Fatma, bütün yiyeceklerini, söz verdikleri orucu tuttıkları günün her oruç açma zamanında evlerine gelen ve kendini "yoksul, yetim ve tutsak" olarak gösteren kişiye verirler. Hz. Muhammet daha sonra, gelen kişinin Hızır olduğunu söyler. Aleviler, bu inancın gereği olarak da "üç gün Hızır Orucu" tutarlar (Çınar, 2020: 69).

Masum-u pak orucu 12 İmam'ın şehit edilen çocukları adına tutulan oruç türüdür. Masum-u pak orucuna 14 çocuğu temsilen bu isim verilmiştir. Bu çocuklar masumluğu, temizliği, saflığı sembolize etmektedir. Masum-u pak orucu Muharrem orucundan üç gün önce tutulmaktadır.

"Muharrem orucundan önce tutulan üç günlük oruca masum-u pak veya masum-u paklar orucu denilmektedir. Bu oruç Küfe'de şehit edilen Müslim bin Akil ve oğulları için tutulmaktadır."¹⁴

3.4. Alevilikte Kurban

"Her ümmet için, Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği hayvanlar üzerine ismini anıslar diye kurban kesmeyi meşru kıldık. İşte sizin ilâhınız bir tek ilâhtır. Şu hâlde yalnız O'na teslim olun. Alçak gönüllüleri müjdele." (Hac 22/34).

Kurban; Allah'ın rızasını ve yakınlığını kazanmak için, kendisine özgü bazı şartları ve merasimi yerine getirerek kesilen hayvandır.

Arapça kökenli bir kelimedir. 'Kurb' sözcüğünden gelmez. Türkçe anlamı, yakınlıktır. Allah'ın yakınlığını kazanmaktır. Allah'a manevi anlamda yaklaşmaktır.

Kurbanı, öncelikle Allah' sevgisini kazanmak, gazabından emin olmak, beka aleminde şefaatine nail olmak, ayrıca dileklerimizin kabulü ve Allah'a manevi anlamda yaklaşmak için kesilir.

En büyük amaç da yoksulları doyurmak için bir insanlık görevi anlayışıyla kurban keser ve paylaşıyoruz.¹⁵

---

¹⁴Kaynak:<https://hbvenstitu.nevsehir.edu.tr/tr/geleneksel-alevilikte-ritueller> / Erişim Tarihi: 29.10.2024.

¹⁵ CEM Vakfı, Cep Kitapları Dizisi: 3.

Alevilikte kurban önemli bir inanç ve ibadet ritüelidir. Kurban birlik beraberliği simgelemektedir. Birçok kurban çeşidi olmakla beraber en yaygın olanları; bayram kurbanı, adak kurbanı ve Abdal Musa kurbanıdır. Aleviler özellikle yaz aylarında memleketlerine gittiklerinde türbe ve ziyaret yerlerinde adak kurbanları kesmektedirler.

Alevî-Bektaşî çevrelerde, Anadolu’da kurban denilince ilk anda akla gelen Abdal Musa, Görgü, Muharrem ve Musahip kurbanları gibi cem kurbanlarıdır. Cem kurbanlarının dışında adak ve dar kurbanı ile Kurban Bayramı kurbanı gibi çeşitli isimler altında ve değişik amaçlarla bu ibadet, icra edilmektedir. Her şeyden önce ifade etmek gerekir ki Alevî-Bektaşî çevreler, kurban konusunda İslamiyet’teki yaygın anlayışı genel anlamda benimsemekte olup kurbanı sadece Allah’a sunarlar ve Kur’an’daki Hz. İbrahim-İsmail örneğiyle (Kur’an, Sâffât, 37/99-110) ortaya konulan Allah yolunda, gerektiğinde canı bile olsa, en değerli varlığını O’nun için feda edebilmeyi sembolize eden bir anlayışla kurban keserler (Yıldız, 2019: 140).

İki Musahibin görgüsünden sonra, meydana kurban getirilir. Kurbana su ve tuz verildikten sonra kurban sahibi, yönü dedeye dönük olarak sağ eliyle kurbanın sağ ayağını hafifçe ayağa kaldıracak biçimde tutar. Sağ ayağının ucu ile sol ayağını kapatır. Gerektiği takdirde kurbancılar ya da cem evinde bulunan talipler yardımcı olurlar. Dede dua okuduktan sonra aşağıdaki gülbankı söyler:

“Allah, Allah... Akşamlar hayrola. Hayırlar feth ola şerler def ola. Münirler mat, münafıklar berbad ola. Müminler şad ola. Meydanlar abad ola. Oniki İmam, Ondört Masum Pak, Onyedî Kemerbest katarlarından, didarlarından, ayırmaya. Pirimiz, üstadımız Hünkar Hacı Bektaş Veli muin ve destgirimiz ola. Cenab-ı Hsk münkir münafık şerrinden, adu mekrinden hıfzu eman’de eyleye, milletimizin kılıcını keskin, sözünü üstün eyleye. Namerde muhtaç eylemeye. Kurbanlarımız Dergah-ı izzetinde kabul eyleye. Lokmaya sevab yazıla. Kazaları, afetleri belaları def etmiş ola. Dil bizden, nefes Hazret i Hünkar’dan ola. Nuri Nebi, Kerem-i Ali, Gülbank-ı Evliya Hünkar Hacı Bektaş Veli. Gerçek erenler demine hü...” (Uygun, 2008: 14).

Alevilikte kurban ibadetinin, Hz. İbrâhim’in oğlu Hz. İsmâil’in kurban etmesine bağlı olarak ortaya çıktığına inanılır. Kurbanda asıl gaye, sevaba ermek için yapılan niyettir. Kurbanlıklar; koç, koyun, keçi, sığır, deve ve horozdan olur. Kurban, Aleviler “terceman/ tercüman, lokma, rıza lokması” gibi isimlerle; kurban kesmek “tığlamak” kavramı ile ifade edilmektedir. Alevilikte kurban, insanın Hakk yolunda kendinden geçmesini olarak ifade edilmektedir. Cemlerde lokma edilerek yenilen koyun, horoz, ekmek, tuz, su veya elma kurban yerine geçer. Kesilen kurbanlar, “içeri ve dışarı”, “canlı ve cansız” kurbanlar gibi isimlerle sınıflandırılmaktadır (Yüner, 2020: 390).

Aleviler arasında kurban ele alındığı vakit çeşitliliğin fazla olduğu fark edilmektedir. Kurbanlar kendi aralarında yapıldıkları zamana, amaca uygun olmak üzere farklılık göstererek kendi içlerinde ayrılır.

Alevîler arasında kurbanla ilgili yapılan diğer ayırım ise içeri kurbanları ve dışarı kurbanları şeklindedir. Bunlar, söz konusu isimleri, âyin-erkân içinde kesilip- kesilmemesine göre alırlar. Ayinlerde kesilen kurbanlar içeri kurbanı, âyin-erkân dışında kesilenler ise dışarı kurbanıdır. Alevîlerin kestikleri içeri kurbanları şu şekilde sıralanabilir: Yola giren bir Alevînin giriş töreninde kestiği İkrâr Kurbanı, her yıl düzenlenen Görgü Cemleri'nde görülecek olan şahısların kestikleri Görgü (Yıl) Kurbanı, Bektâşîler'in bir kısmı hariç bütün Alevîler için önemli bir unsur olan musâhiplik erkânında kesilen Musâhiplik Kurbanı, düşkûnlüğü kaldırılacak kişinin kestiği Düşkûnlük Kaldırma Kurbanı, ölen/Hakk'a yürüyen bir Alevînin varsa musahibi ve yakınları tarafından, onun adına borçlarını ödemek ve kalanlarla helalleştirmek için Dedenin öncülüğünde düzenledikleri Dardan İndirme töreninde kesilen Dardan İndirme Kurbanı, tohumlar ekilmeden önce ekilişlerin bereketli olması veya kaza ve belalardan korunmak için kesilen Abdal Musa (Birlik) Kurbanı ya da Bereket Kurbanı, Muharrem orucu sonrasında yapılan cemde kesilen Muharrem Kurbanı ve Hızır orucu sonrasında yapılan Hızır ceminde kesilen Hızır Kurbanı (Üçer, 2005: 168).

Akıl ermez yaradanın sırrına
Muhammed Ali'ye indi bu kurban
Kurban olam kudretinin nuruna
Hasan Hüseyin'e indi bu kurban

Ol imam Zeynel'in destinde idim
Muhammed Bakır'ın dostunda idim
Ca'fer'i Sadık'ın postuna idim
Musa Kazım, Rıza'ya indi bu kurban

Muhammed Taki'nin nurunda idim
Aliyyün Naki'nin sırrında idim
Hasan'ül Askeri'n darında idim
Muhammed Mehdi'ye indi bu kurban

Muhammed Taki'nin nurunda idim
Aliyyün Naki'nin sırrında idim
Hasan'ül Askeri'n darında idim
Muhammed Mehdi'ye indi bu kurban

Aslı Şah-ı Merdan, güruh'u Naci
Gerçeğe bağlıdır bu yolun ucu
Senede bir kurban talibin borcu
Pir i Tarikat'a indi bu kurban

Tarikattan hakikat'a ereler
Cenneti Ala'ya hülle sereler
Muhammed Ali'nin yüzün göreler
Erenler aşkına indi bu kurban

Şah Hatayim eder bilir mi her can
Kurbanın Üstüne yürüdü erkan
Tırnağında tesbih kanında mercan
Mü'min Müslüman'a indi nu kurban (Uygun, 2008: 15).

3.5 Alevilikte Ocak Kavramı

Orta Asya (Türkistan) Türk Kültüründe ocak kavramı önemli bir kavramdır. Ocak kavramı Türk Kültüründe birliği, beraberliği, aileyi ve soyu simgelemektedir. İslamiyet öncesi Türk geleneklerinde şaman ayinlerinde de ocak önemli bir figürdür.

Ana yani mürşit ocaklar zaman zaman farklı isimlerle anılmıştır.

Mürşit yerine bazen 'serçağlan' ya da serçeşme' gibi terimler de kullanılmaktadır. Örneğin, Avuçan ocağı için serçağlan, Hacı Bektaş ocağı için serçeşme nitelemesi oldukça yaygındır (Aksüt, 2020: 49).

Asıl konuya gelecek olursak; ocaklardaki hiyerarşiyi belirlemek için çok fazla veri toplamak ve bunları yansız ve titiz bir irdilemeden geçirmek gerekir. Ocak hiyerarşisinde son yıllarda Türkiye'de görülen kopukluklar, sağlıklı bilgilere ulaşmayı zorlaştıran bir etkidir (Aksüt, 2020: 49).

Ana ocaklar yani mürşit ocakları konusunda farklı görüşler vardır. Ana Ocakların hangileri olduğu tartışmalı olmakla beraber yaygın görüş 6 ana ocak üzerinde birleşmektedir. Bu ana ocaklar haricinde bu ocaklara bağlı diğer ocaklar da mevcuttur. Bu ana ocaklar; Hacı Bektaş, Dede Garkın, Avuçan (Ağuçan), Baba Mansur, Şih Ahmet, Sultan Sahak ocaklarıdır.

Aksüt (2020) göre “Aleviliğin mürşit ocakları, Hacı Bektaş, Dede Garkın, Avuçan, Baba Mansur, Şih Ahmet, Sultan Sahak, Haydari ve Klezi’dir.” (s.49).

Yüzyıllarca Alevilik inancının yaşamasında ve ileri kuşaklara aktarılmasında en önemli unsurlardan birisi ocak sistemidir. Ocak sistemi sözlü gelenek üzerine kurulu Alevilik inancının temelidir. Her dedenin ve talibin bağlı bulunduğu bir ocak vardır. Alevilikte ocakları 6 ana ocak olarak ayırmak gayet makul olacaktır. Ocaklar kendi aralarında hiyerarşik bir yapıdır. Bu ana ocaklar haricinde bu ocaklara bağlı diğer alt ocaklar da mevcuttur. Bu 6 ana ocağa mürşit ocağıda denilmektedir. Mürşit ocakları onlara bağlı alt ocakları bir nevi denetleme kurumlarıdır. Ocaklar dedelerin dayandığı soy olduğu için bütün ocakların soy şeceresi Hz. Muhammed ve Hz. Aliye yani Ehlibeyte dayanmaktadır. Dedelere ocakzade de denilmektedir. Yani ocakzadelik Ehlibeyt soyundan gelmek demektir.

Hz. Muhammed’e oğlu Kasım vefat ettiğinde soyu kesik iftirası atılmıştır. Bunun üzerine Kevser suresi inmiştir. “Şüphesiz biz sana Kevser’i verdik.”(Kevser 108/1). “O hâlde, Rabbin için namaz kıl, kurban kes.”(Kevser 108/2). “Doğrusu sana buğzeden, soyu kesik olanın ta kendisidir.”(Kevser 108/3).

Kevser suresinde işaret edilen soy Hz. Muhammed’in Ehlibeytidir. Alevilikte bu soyunda devamı ocakzadeler olarak görüldüğü için önemlidir. Selçuklu ve Osmanlı dönemindeki Nakibul- Eşraf kayıtlarına bakıldığında ocakların şecereleri ortaya çıkmaktadır. Bu şecerelerin bir kısmı Safeviler tarafından verilmiştir.

Ocak sözcüğünün tanımı, gerek akademik çevrelere gerekse diğer kullanıcılara hitap eden genel Türkçe sözlükler tarandığında “aile, soy, sülale” anlamlarında kullanıldığı bilgisi yer almakla birlikte, Alevilikteki özel kullanımının yer almadığı görülmektedir. “Ocak” kavramının Alevilikte kullanıldığı şekliyle sözlüklerde yer almasının oldukça yeni olduğu söylenebilir (Yaman, 2011: 46).

Alevi inancının temelini oluşturan ocak sistemi hakkında yapılan çalışmalarda, “ocak” kavramına yazılı kaynaklarda 19. yüzyıl sonrasında rastlandığı görüşü hâkimdir. Bu görüşün yanı sıra, bazı araştırmacılar bu kavramın kullanımının sözlü gelenekte çok daha eski tarihlere götürüldüğünü belirtir ve buradan hareketle ocak sisteminin çok daha eski yıllardan beri var olması gerektiği görüşünü ileri sürerlerse de bununla ilgili yazılı kaynaklara dayalı herhangi bir belge göstermezler (Akın, 2017: 241).

Ancak Selçuklu, Osmanlı ve Safevi Nakibul- Eşraf defterleri göz önünde bulundurulduğunda Alevi Ocakları konusunda yazılı kaynakların

varlığı yadsınamaz. Alevilik Ocak sistemiyle var olmuş ve bugünlere bu sayede gelebilmiştir.

Bu görüşe göre, Safevilerin emriyle aşiret reisleri dede ve seyit olmuştur. Oysa böyle bir durumu ne günümüzde ne de geçmişte gözlemek mümkündür. Birkaç özel durum dışında dedeler aşiret reisi değildir. Üstelik onları sorgulayan kişilerdir. Ayrıca, dede ocağı kurucuları Safevi devletinin kuruluşundan en az üç yüzyıl önce yaşamıştır. On altıncı yüzyıla gelmeden önce, dede ocaklarını hiyerarşisiyle belirlemek mümkündür. Örneğin; Hacı Bektaş vilayetnamesinde Dede Garkın ile Şeyh İbrahim Hacı arasındaki halifelik ilişkisinin varlığı anlatıldıktan sonra İkincisinin aslında Hacı Bektaş halifesi olduğu tezi işlenmiştir. Yine Hacı Bektaş, Dede Garkın, Baba Mansur, Sultan Sahak ve Avuçan gibi mürşit ocaklarının da bu yüzyıldan çok önce kurulduğu gayet açıktır (Aksüt,2020: 29)

On ikinci yüzyılda bile Alevi Ocaklarının varlığı görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında Alevilikte ocak kavramının Anadolu Aleviliği kadar eski ve köklü olduğu görülmektedir.

Geleneksel Anadolu Aleviliğinin günümüze kadar yapısını korumasında etkili olan kurumların başında dedelik ve ocakzâdelik gelmektedir. Esasen bu kurumlar Anadolu Aleviliğinin kendine has yapısını kurmasında tarihsel rol üstlenmiştir. Nitekim Aleviler, günümüze kadar süregelen var oluşlarını ocak kültürünün varlığına borçludur. Hiç şüphesiz bu ocakların Alevi toplumu nezdinde çok itibarlı bir kurum haline gelmesinde ocakzâde dedelerin peygamber soyundan geldiklerinin kabul edilmesi ve “seyyid/şerif” ünvanıyla anılmaları etkili olmuştur. Bu durumun kanıtlanması için dedeler, çoğu zaman atalarından kaldığını iddia ettiği “şecere” diye adlandırılan vesikalara sahip olmuşlardır (Acat ve Rençber, 2013: 185).

Alevi inanç sistemi (erkân/yol) içerisinde soy esaslı sürdürülen ve veli kültü merkezli oluşarak tarih boyunca yine bu bağlamda güncellenen ocak sistemi, dede ve talip topluluklarının tamamını, birbirleriyle olan bağlantıları üzerinden kapsayacak kadar geniş bir yayılma alanı gösteren inanç merkezli, sosyo-kültürel bir yapılanma özelliği gösterir. Türk halk inançlarında kült olarak nitelenen ocak kavramı, atalar kültü ve ateş kültünün izlerini barındıran bir inanç evrenini karşılayarak geçmişten günümüze varlık bulmuştur. Kökeni üzerine farklı görüşlerin bulunduğu ocaklar, Anadolu’da atalar kültünün bir tezahürü olarak soy anlamını içeren örgütlenmeler biçiminde görülmektedir. Alevi itikadında ehlibeyt soyundan geldiğine inanılan; baba, şeyh, pir gibi isimlerle anılan ve mensubu olduğu cemaatin dini görevlerini yerine getirmesini sağlayan, toplumsal rehberliği ile aynı zamanda sosyal yaşamı da düzenleyen bilgin kişilere dede denmektedir. Ocak da bu kişilerin soylarına vurgu yapan bir kavramdır. Ocağın rehberi olan dede dışındaki kimseler de talip olarak isimlendirilmiştir (Akın, 2017: 240).

3.5.1. Hacı Bektaş Ocağı

Hacı Bektaş Veli tarafından kurulan bir ocaktır. Bu ocak Hacı Bektaş Veli'nin taliplerinden oluşur. Ocağı merkezi Nevşehir Hacıbektaş ilçesindedir. “Musa Kazım”lı mürşit ocaklarındandır. Uusoy soyadını ta şıyan ocak üyeleri Nevşehir'in Hacıbektaş kasabasındadır. Son yıllarda Türkiye’de bu ocağın tek mürşit olduğu gibi yanlış bir bilgilenme ortaya çıkmıştır.” (Aksüt, 2020: 53).

Hacı Bektaş Veli'nin (öl. 1271), mürşidi Baba İlyas-ı Horasani'nin (öl. 1240) vefatını müteakip, o zamanki adı “Sulucakarahöyük” olan Hacıbektaş’a gelerek burada kendi adına bir zaviye kurduğu bilinmektedir. Mütevazi bir kuruluş olduğu tahmin edilebilen ilk zaviyeden günümüze intikal eden tek unsur, bizzat Hacı Bektaş Velî tarafından kullanıldığı rivayet edilen, “Kızılca Halvet” adındaki halvethanedir. Hacı Bektaş Velî Türbesi ile bunun güney duvarına bitişik olan Kızılcahalvet'i külliyein çekirdeği olarak kabul etmek gerekir. “Bektaşiliğin teşekkül devresi” olarak tanımlanan XIV. yüzyılda, eskisinden daha geniş kapsamlı tarikat külliyesi niteliğinde bir yapı topluluğunun şekillendiği anlaşılmaktadır.¹⁶

Hacı Bektaş tekkesine gireli
Dervişleri gül göründü gözüme
Zahir bâtın himmetine ereli
Dervişleri gül göründü gözüme

Hacı Bektaş vatan tutmuş Urum'dan
Bu nasıl sevdadır gitmez serimden
Hayır gülbank aldım güzel pirimden
Dervişleri gül göründü gözüme

Dervişleri mengüşesin takınır
Korkarım ki rakibinden sakınır
Anda "Bismillah" âyeti okunur
Dervişleri gül göründü gözüme

Âşıkların badesini dolduran
Düşmüşlerin elin alıp kaldıran
Dan çeç üstünde namaz kıldırın
Dervişleri gül göründü gözüme

---

¹⁶Kaynak: <https://yakegm.ktb.gov.tr/TR-12618/haci-bektas-veli-kulliyesi-dergahi.html/> Erişim Tarihi: 04.11.2024.

Kul Himmet Üstadım hem kulhüvallah
Hüsnüne âşıkım Amentübillah
Yüzüm basa geldim Derviş Feyzullah
Dervişleri gül göründü gözüme (Aslanoğlu, 2014: 42).

İncelenen makalelerde genel anlamda sıkça tekrarlanan bir husus tarikatın temeli, edep ve erkânına dair açıklamalardır. Bunlar şu maddelerle sıralanabilir:

1. Allah, Muhammed ve Ali üçlemesi.
2. Ehlibeyt (as.)’a muhabbet.
3. Muhammed’e ait nurun vahdet-i vücud olarak kabul edilmesi.
4. Ali (a.s) a muhabbet ve ona yarı ilah özelliği atfedilmesi.
5. Mehdilik inancı.
6. Hoşgörü inancı ve kolaylaştırıcı tavırlar.
7. Hulul ve tenasüh inancı.
8. Tevella ve teberrâ.
9. Şiilikle benzeşen edep ve erkân.
10. Şiilikteki 12 Masum inancının yerini 14 Masum’a inancın almış olması.
11. Fakr inancı ve bunun tebliğ ve teşviki.
12. Kutsal kanaat (Vayghan ve Bakhtiari, 2023: 373).

Hacı Bektaş ocağı diğer ocaklar gibi geniş bir coğrafyaya yayılmış Alevilik adına önemli bir yer tutan ocak olmuştur. Hacı Bektaş ocağı Konya, Karaman, Çorum, Yozgat, Tunceli, Erzincan, Malatya, Sivas, Elazığ, Nevşehir gibi illerde yoğunluk göstermektedir.

3.5.2. Kızıl Deli Sultan (Seyit Ali Sultan) Ocağı

Ocağın merkezi Yunanistan Dimetokadadır. “Doğum ve ölüm tarihleri kesin olmamakla birlikte 14. ve 15. Yüzyıl başlangıcında ölmüş olduğu kabuk edilir. Bu dönemde Osmanlılar Rumeli’yi fethetmekte ve başta Yıldırım Bayezid bulunmaktadır.” (Aksüt, 1998: 170). Ocağın bağlı bulunduğu mürşit ocağı Hacı Bektaş Ocağıdır.

“Görüldüğü gibi Kızıldeli Ocağı, Balkanlarla yakından ilgilidir. Eğer Hasançelebi çevresindeki Kızıldeli dedeleri bu kişinin soyundan gelmişlerse, ya da o dönemde Kızıldeli’yi temsil etmişlerse Balkanlardan gelmiş olmaları düşünülmelidir.” (Aksüt, 1998: 170-171).

Hasançelebi Kasabası, Davulku Köyü, Bahçedamı Köyü, Akmağara Köyü ve Hasançelebi Kasabasına bağlı mezralar Kızıldeli Ocağı dedelerine bağlıdır. Dedeler ise Akmağara'nın Darı Yeri Mezrası, Hasançelebi Kasabası ve Bahçedamı köyünde oturmaktadırlar. Hasançelebi'de oturanlar soyadı yasası yürürlüğe girdiğinde Kızıldeli soyadını almışlardır. En önemli merkezi Darı Yeri'dir, şecerelele (soy kütüğü belgesi) de Darı Yeri dedelerindedir (Aksüt, 1998: 169)

Hasançelebi, Akmağara, Bahçedamı, Davulku, yerleşim yerinde yaşayan halk Kızıl Deli Ocağı'na bağlıdır. Bu ocağa bağlı dedeler günümüzde Akmağara ve Bahçedamı kylerinde yaşamlarına devam etmektedirler.

Kızıl Deli Ocağı çok geniş bir alana yayılmaktadır. Edirne, Tokat, Sivas gibi yerlerde yaşayan birçok bu ocağa mensup talip vardır.

Kızıl Deli Ocağı'na bağlı dedeler ve talipleri Ağbaşlı ve Karabaşlı olmak üzere iki grupta adlandırılıyorlar. Ağbaşlı dedeler Hasançelebi'de Karabaşlı dedeler ise Darı Yeri'nde oturuyorlar. Hasançelebi, Davulku ve Akmağara halkı da Ağbaşlı ve Karabaşlı olarak ikiye ayrılıyor. Her iki dede ve talip grubu ayrı ayrı görüm yapıyorlar ve birbirlerinin görümüne gitmiyorlar. Ağbaşlı bir talibin çocuğu da Ağbaşlı oluyor, Karabaşlı'da da bu durum aynı. Kız çocukları evlendiklerinde kocalarının grubunda oluyorlar (Aksüt, 1998: 172).

şah-ı Merdan Ali kurdu bu yolu
Hazret-i Fatıma cihanın gl
Evvel Seyyit Ali aldı yürüdü
Kırkların serdarıdır Kızıl Deli

Tanrı Dağ koruna kmş oturur
Yıldızları ayağına getirir
Bir avuç toprakla hudut geçirir
Kırkların serdarıdır Kızıl Deli

Pirim etini kendi defn eyledi
aldı taşı pare pare eyledi
Pirim Ali bu kelamı söyledi
Kırkların serdarıdır Kızıl Deli

Gr pirim küffara netti neyledi
şehir horozlarına dua eyledi
Sarı Kız'ı iki pare eyledi
Yatsuda horozları ndren Kızıl Deli

PİR SULTAN'ım eydür sancak getiri
Zemheride gonca güller bitiri
Kalenin altın üstüne getiri
Rum'un fethin eden Şah Kızıl Deli (Öztelli, 2012: 176-177).

3.5.3. Ağuçan Ocağı

Ocak üyelerinin belleğinde kalan ilk merkez Elazığ'ın Sün köyüdür. Bu köyde Koca Seyyid'in türbesi vardır. On altıncı yüzyıl tahrir kayıtlarına göre Sün köyü Sün-Türk ve Sün-Kürt olmak üzere iki yerleşimdi. Sün köyünde Şeyh Şadi adında bir zaviye vardı. Bu ad Şeyh Şazi biçiminde de okunabilir ki, bu durumda, Mineyik ocağına bağlı olan Şeyh Şazeli ocağıyla bir ilgisi düşünülebilir. Zaviye kayıtlarında ocağın kurucusu olduğu söylenen dört erenden hiçbirinin adının geçmemesi dikkat çekicidir (Aksüt,2020 :242).

Ağuçan ocağının adı birçok kere tartışılmıştır. Ağuçan “acı içen, zehir içen, ağu içen” gibi anlamlara gelmektedir. Rivayetlere göre Ağuçan adının anlamı şöyledir: Ağuçan yani bu ocağın kurucusu Seyyid Temiz'dir. Ağuçan, Moğol işgali gerçekleştikten sonra kardeşi ile Anadolu'ya göç eder. Anadolu'da göç ettiği yer ise Elazığ'ın bir köyüdür. Ağuçan'a köye ilk geldiğinde köyün ileri gelenleri tarafından sınanması adına zehir içirilir. Ağuçan ve kardeşi içtikleri zehirleri vücutlarının farklı bölgelerinden atarlar. Buna şahit olan halk bu iki kardeşe “Ağuçanlar” mahlasını takmaya karar verir.

Seyyid Temiz'in neslini dört ayrı koldan oğulları devam ettirmiş ve çeşitli bölgelere göç ederek bu ocağın genişlemesini sağlamışlardır. Seyyid Temiz'in oğulları Köse Seyit, Koca Seyit, Mir Seyit ve Seyit Mençek'tir.

Dedeler bazı kişiler ve Ağuçan isminin Seyyid Temiz'den geldiğini savunsa da bazı Dedeler bu ismi kullanmaz hatta bu ismin ocak ile bağlantısının olmadığını savunurlar. Bu fikri savunan Dedeler bu soyun Hz. İsmail ve Hz. İshak'ın neslinden geldiğini savunmaktadırlar.

Ağuçan ocağına bağlı Aleviler daha çok Elazığ, Erzincan, Amasya, Malatya, Diyarbakır, Adıyaman, Tunceli ve Sivas'ta yaşamaktadır.

3.5.4. Hacım Sultan (Seydi Ahmet) Ocağı

Hacım Sultan türbesi Uşağın Hacım Köyündedir. Hacım Sultanın Mezarı da burada bulunmaktadır.

Basak, Kınık, Dereköy, Güvenç (kısmen), Hasacelebi köylerinde talipleri olan bu ocağın dedeleri Basak ve Kınık köylerinde yaşıyorlar. Dedelerin soyadı, Hacım Sultan'ın lakabı olan Koluacıktır. Basak'ta bir kısım dedelerin soyadı Yıldırım'dıracak, onlar da Koluacıklarla aynı soydandır. Hacım Sultanlı dedeler Karaca'dan geldiklerini söylüyorlar. Önce Basak Köyü'ne yerleşiyorlar, daha sonra bazıları Kınık'a göçüyorlar (Aksüt, 1998: 172).

Ocak üyeleri Şeydi Ahmet soyu olarak bilinmekte ve bunların ilk atasının Durak adlı birisi olduğu söylenmektedir. Durak, on altıncı yüzyıl belgelerinde sıklıkla geçen bir addır. Ocağın piri Karaca köyündeki Seyit Temiz evladıdır. Mürşit ise Mineyik köyündeki Avuçan (Zeynel Abidin) dedeleridir. Hacım Sultan ocağının musahibi, Fethiye kasabesindeki Seyit Ali ocağıdır (Aksüt, 2020: 312-313)

Er kaddi kamet kaşları keman

Erişmiş kemale dur döker dühan

Sultan Seyit Temiz destine deman

Hacım Sultan mevalidir Sey(i) Ahmet (Özmen, 2009: 225).

Kızıldeli Sultan gibi Hacım Sultan'ın da Kalenderi dervişı olduğu iddia edilmektedir. Bu saptama bizce de gerçeğı yansıtmaktadır. Hacım Sultan, Eskişehir Seyitgazi zaviyesi'nde Hacılar Bayramı'na katılanlardan biriydi. Bu zaviye Kalenderilerin merkeziydi. Muharrem Yas'ı törenlerinde ise Hacı Bektaş'a gidiliyordu. (Aksüt, 1998: 173)

Hacım Sultan'ın bilinen takma adı "Koluacıktır". Hacım Sultan Vilayetnamesi'nde verilen bilgilerde Hacım Sultan ve dervişleri bulundukları Germiyan'dan çıkarak çevre bölgeleri tek tek yarı çıplak, saçsız, sakalsız gezerek eylemler yapıyorlardı. Bu özellik Kalenderiler topluluğuna ait özelliklerdi. Tüm bunlar yaşandıktan sonra dönemin padişahı II. Bayezid'ten sonra topluluk çeşitli baskı ve zorluklar yaşamış ve sürgün edilmiştir.

Yöre ozanlarından Sadık Baba Hacım Sultana bağlılığını şöyle vurgulamıştır:

Sadık der; Düşeli ihtiyarlığa,

İhtiyarlık elde, intizarlığa

Hacım Sultan cümlemizi yarlığa

Gelin helallaşak ırıza ile (Özbey, 1958: 48).

"Hacım Sultanla ilgili araştırmalar onun büyük tarihsel kişiliğine göre çok azdır. Araştırma dünyasında Hacım Sultan layık olduğu yere henüz oturtulmamıştır." (Aksüt, 1998: 173). Hacım Sultan Ocağının bağlı bulunduğu mürşit ocağı Ağuçan Ocağıdır.

Hasacelebi'nin çevre köylerinde adı Hacım Sultan olan birçok ziyaret yeri de vardır.

3.5.5. Hüseyin Abdal (Kara Hüseyin) Ocağı

Ocak üyeleri Divriği'nin Çamşılı yöresindedir. Bu yöredeki Aşudutekke köyünde Hüseyin Abdal'a ait bir türbe vardır. Taliplerin önemli bir bölümü Çamşılı'dadır. Ocağın taliplerinin bir bölümü Malatya'nın Hekimhan ilçesine bağlı Karaçayır, Çarıkpınar (Çanakpınar) köyünde ve Hasaңcelebi kasabasının Karagüney mezrasındadır. Yozgat'ın Çerçialanı köyündeki talipler ise Karaçayır köyünden gelmiştir (Aksüt, 2020: 310) .

“Hüseyin Abdal ocağı Avuçan'dan el almıştır.” (Birdoğan, 1992: 145). Metnin Hüseyin Abdal Ocağı'nın mürşit ocağı Avuçan Ocağıdır.

Ocağın Höbek köyündeki Şeyh Şazelilerden el aldığı iddia edenler vardır ki, bu durumda da Hüseyin Abdal ocağı Avuçan'dan el almış oluyor. Ocağın konumu hakkındaki tek belge, 1801 yılında Hacı Bektaş ocağından alınan bir icazetnamedir. Buna göre, “Kara Baba Sultan evladından Mahmut Halife oğlu İbrahim Halife, Hacı Bektaş dergahına gitmiş ve yetkili kılınmıştır (Metin, 2003: 226-227) .

Aksüt (2020) göre “Belgenin düzenlenme tarihinin Çamşılı yerleşimlerinin oluşumunun başlangıcına denk geldiği görülmektedir. Belgede Hüseyin Abdal adı yer almadığı gibi, doğal olarak Hoca Ahmet Yesevi bağlantısından da söz edilmemiştir.” (s.312.)

3.5.6. Dede Garkın Ocağı

Dede Garkın adı “Dede Kargın, Seyyid Dede Karkın” gibi isimlerle de telaffuz edilmektedir. Garkın adı yine 24 Oğuz boyundan biridir ve bu sebeptendir ki Dede Garkın Türkmen'dir. Dede Garkın “Garkınlar'ın Dedesi” anlamına da gelmektedir. Dede Garkın'ın gerçek adının “Numan” olduğu bilinmektedir.

İlahı Huda nesli Ali'dir, ismi Numan'ım meded,
Lakabı Dede Garkın Sultan, Şah-ı Horasan 'ımmeded,
İsmi Numan oldu namı şems ü afıtab,
Lakabı Sultan Dede Garkın nesli Ali'dir fethi baba (Kışlal ve Yeşilyurt, 1999: 158).

“Dede Garkın kim cedd-i âlâdur,
Zikri onun kamudan evlâdur” (Çelebi, 1984: 61).

Bu dizelerden de anlaşılacağı gibi Dede Garkın'ın gerçek adının Numan olduğu aşikardır.

Ednai, Dede Garkın'ın Mardin'li olduğunu şu dizelerle ifade etmiştir:

“Gün bu kadar keramet-i evliya zuhur eyledi,

Mardin'de idi Sultan İbrahim'e hali malum eyledi” (Kışlal ve Yeşilyurt, 1999: 162).

XVIII. yüzyılda Vefai-Garkını Tarikatı adı altında toplanan topluluk çeşitli zamanlardan geçerek günümüzde Dede Garkın ocağı adına dönüşüm sağlamıştır. Dede Garkın ocağının günümüzdeki merkezi olarak bilinen yer ise Malatya'nın Yazıhan ilçesine bağlı Dedegarkın köyüdür.

Dede Garkın'ın 17 tane dervişi olduğu bilinmektedir. Ednai bazı isimleri şu dizelerle beyan etmiştir:

Yayla dağlarında üç ere muayyen eylenür

Bizden artukevlad kimdürdeyü vasfı çağlanur

İbrahim Hacı da der ki Baba Arslanoğlukaiur

Sultan Numan erleriyle hikmetin ayan olur (Kışlal ve Yeşilyurt, 1999: 159).

Dede Garkın ocağı geniş bir coğrafyaya dağılmıştır. Ayrıca ocağın en büyük özelliklerinden biri ise bu ocağa mensup olan üyelerin tamamının kökeninin Türk olmasıdır. Erzurum, Malatya, Mardin, Çorum, Amasya, Manisa, Tokat, Sivas, Denizli, Kahramanmaraş, Tokat illeri Dede Garkın ocağının yoğun olduğu bölgelerdendir.

Hasançelebi Yöresinde de Dedegarkın Ocağına bağlı alt ocakların talipleri bulunmaktadır.

3.5.7. Ali Seydi Ocağı

Verdiğiniz ikrarın günleri geldi

Ali Seydi, Şah İbrahim sen yetiş

Yer göğ dua ile hem karar kıldı

Ali Seydi, Şah İbrahim sen yetiş

Dar günümde gelecektiğz carıma

Kurt ile kuş dayanmıyor zarıma

Beni hasret koyman nazlı yarıma

Ali Seydi Şah İbrahim sen yetiş

İmdat Muhammet'ten Ali'den çare
Bir merhem edin ki sağıla yare
Yoktur bir amelim yüzlerim kara
Ali Seydi Şah İbrahim sen yetiş

İğdir evliyası güçlü kuvvetli
Kerameti boldur hem mucizatlı
Bem darda kalmışım yetiş Bozatlı
Ali Seydi Şah İbrahim sen yetiş

Molla Mustafa der kendi kanında
Sözü geçer imiş Hakkın yanında
Zülfikar'ı karar eyle kınında
Ali Seydi Şah İbrahim sen yetiş (Özerol, 2004: 30).

Ali Seydi Ocağının talipleri Hasançelebi merkez köy ve mezralarda bulunmaktadır. “Ocak üyeleri, Malatya'nın Hekimhan ilçesinin Akmağara köyünün Darıyeri mezarası, Hasançelebi Kasabası, Bahçedamı ve Salıcık köyleri ile Çorumu'un Alaca ilçesinin Değirmendere ve Söğütözü köylerindedir.” (Aksüt, 2020: 178). “Malatya Hekimhan'da: Hasançelebi (Keçemamoğlar, Obuz, Ulugüney, Karagüney, mezralarıyla birlikte), Akmağara (Alaallar, Akmağara, Karamuhca, Kurbağalı, Çataltepe, mezralarıyla birlikte), Davulku, Bahçedamı, Salıcık, Budaklı, Yeşilkale” (Aksüt, 2020:178). Ali Seydi Ocağı'nın bağlı olduğu mürşit ocağı Dede Garkın Ocağıdır.

3.5.8. Şah İbrahim Veli Ocağı

Ocağın merkezi Hekimhan İlçesine bağlı Ballıkaya (Mezirme) köyündeki Karadirek isimli tekkedir. Şah İbrahim Veli Ocağı'nın mürşit ocağı Dedegarkın Ocağıdır.

Üzerin varılan yollar devrilir
Nasıbımız yaradan dan verilir
Goca Çeki nerde kalmış görünür
Hayıf beni hayvah beni vah beni

Pişesi ha deli gönül pişesi
Dertli bulamadım derdim deşesi
Getmiş Mezirme'nin üç gül köşesi

Hayıf beni hay vah beni vah beni

Mestan Ali Bunu böyle söyledi

İnip aşkın deryasını boyladı

Birisi Söyledi bini ağladı

Hayıf beni hay vah beni vah beni (Özerol, 2017: 31).

“Anadolu Aleviliği için iki veli vardır. Biri Hacı Bektaş Veli diğeri Şah İbrahim Velidir. Şah İbrahim Anadolu Alevilerinin büyük bölümü tarafınadn veli bilinir. On İki İmamların bilgisinin sürdürücüsü kabul edilir” (Yıldırım, 2006:7).

“Köylü köyü ve Seydi Mehmet Mezrası halkı bu ocağın talipleridir. Ocağın temsilcileri, Sivas-Kangal-Mamaş (yeni adı Soğukpınar) Köyündeki dedelerdir. Ayrıca Hekimhan-Mezirme köyünde de bu ocağa mensup dedeler vardır” (Aksüt, 1998: 174).

“Malatya ili Hekimhan ilçesi Ballıkaya (Mezirme) köyündeki Karadirek Dergahı’nın kurucusu kabul edilen; soyunun Şah İsmail’e dayandığı, buraya İrandan geldiği öne sürülen Şah İbrahim Veli Ocağı’ndan bir eren olarak bilinir”. (Özerol, 2017: 5)

Ballıkaya Köyü ocağın merkezi olduğu için yörede Karadirek, Vayloğ Dede, Çekibaba gibi birçok ziyaret bulunmaktadır. “Halk arasında Çeki Dağına Çeki Baba da denilir. Burasının, Bizans döneminde gözetleme kulesi bulunduğu öne sürülür. Tepenin başında taşlarla çevrili yerin mezar, mezarında evliye olduğuna inanılan Çeki Baba’ya ait olduğu söylenir.” (Özerol, 2017:26). Hekimhan’ın Mezirme köyünde bulunan “Vayloğ Dede” türbesindeki Vayloğ adı ile bilinen Mustafa Dede bu ocağa mensup bir kişiliktir. Ayrıca Vayloğ Dede bölgede çok iyi bilinen bir dededir. Mahallede Vayloğ isimli kişilerin isimleri Vayloğ Dededen gelmektedir. Hasançelebi Belediyeyken belediyeye bağlı köy olan Başkanlık Mahallesinde de Vayloğ Dede Düşegi isimli yer ismi bulunmaktadır.

4. SOSYO- KÜLTÜREL BOYUTLARIYLA ALEVİLİK (MALATYA- HEKİMHAN İLÇESİ HASANÇELEBİ ÖRNEĞİ)

4.1. HASANÇELEBİ’NİN SOSYOKÜLTÜREL ÖZELLİKLERİ

Hasançelebi eski çağlardan bu yana birçok medeniyete misafirlik etmiş zengin bir coğrafyaya sahip yerleşim alanıdır. Hasançelebi’nin Sivas ve Malatya yolu üzerinde olması

çeşitli uygarlıkların buradan geçmesinde hatta buraya yerleşip kalmasında büyük rol oynamıştır. Yol üzerinde bulunan Hasançelebi’de konumundan dolayı da birçok olumsuz durum da yaşanmıştır. Kasabaya kervanların yol güzergahında olduğu için yağmacı topluluklar zararlar vermiş, büyük bir huzursuzluk ve tehdit oluşturmuştur. Öyle ki bu durumun sürekli yaşanmasından dolayı padişah fermanı ile güzergah değiştirilmiş ve bölge halkı biraz da olsa refaha ulaşmıştır.

Yazmakla biter mi Hasançelebi,
Asıldır insanlar tarihten belli.
Çok zengini yoktur hep orta halli.
Fakirini zenginini özledik (Pekel, 2008, 108).

Köy ilk önce Köslü Dağı’nın kuzey eteğine kurulmuş. Adı Kötü köy imiş. Yerlerini beğenmeyip, şimdiki Hasançelebi’nin yerine inmişler. Köslü’den bir güvercin uçurmuşlar, güvercin şimdiki kasabanın olduğu yere konmuş, halk buraya ev yapmış. Hasançelebi’ye ilk yerleşenler yedi aile imiş. Daha sonra çeşitli yerlerden Dedeler, Maraş’tan Ağa’lar gelip yerleşmişler. Başka yerleşenlerle birlikte köy büyümüş Kötü Köy’lüler, Bağdat seferine giderken orduyu karşılamışlar (Polat, 2008: 6).

Hasançelebi Kasabası, Osmanlıların yukarı il (memleket) olarak adlandırdıkları mıntıkada kurulu bulunmaktadır. Şu anki bulunan yerleşim yeri 18. Asrın sonlarında şekillenmiştir. (1780- 1790 yıllarında) zira daha önce Kaza yazıcı olarak adlandırılan Celali yukarı ilde isyan etmiş ve yerli halk büyük oranda, (1640- 1650) tarihlerinde süre gelen bu isyanda büyük zarar görmüş, Yukarı İlde yaşam tarumar olmuş. Yerleşim merkezleri boşalmış zaptiye ve eşikiya güçleri arasında ezilen halk canını kurtarabilmek için yerlerini yurtlarını terk etmiştir. Hekimhan ilçesinin eski menzil kuruluşu da bu tarihlerde olmuştur (Çelebi,2008: 16).

Yörede, Celali İsyanlarının çıktığı 1600’lü yılların ortalarında Osmanlı Devletinin yörenin güvenliği için Hekimhan İlçesini askeri bir üs olarak kurulduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu isyanların ilçenin kurulmasında büyük bir etmen olduğu görülebilir.

İlbeğli- Beğdil, Türkmenleri 13- 15. asırda Halep Eyaleti Rakka Kazası mıntıkalarında yaşam sürmektedirler. Suriye halkı ve Güney Anadolu halkı Türkmenleri olarak anılmaktadır. Halen Kilis, Hassa, Yayladağı ve Dört Yol (kuşuculu Kasabası) ilçelerinde yaşlı halk kesimi tarafından da aynı şekilde anıldıklarını ben Kuzuculu Kasabasında orada yaşayan Çelebi Soyadı taşıyan ve bize akraba olduklarını ifade eden Halil Çelebi ve bazı yaşlılardan işittim (Çelebi, 2008: 16).

“Hasançelebi, Yeşilkale ve Akmağara köylerinde yaşayan elebi’lerin tarihsel yaşamları ise anlaşıldığı üzere Türkmen aşiret geleneğinden etkilenmiş ve şekillenmiştir.” (Çelebi, 2008: 17).

Türkmenler boy ve oymak olarak yaşam biçimlerini sürdürmüşlerdir. Bu oluşumda Ulubey olarak adlandırılan aileler bulunmaktadır. Bu ailenin dirayetli akıllı ve töreleri bilen, bilge kişileri, Türkmen bey ve oymaklarına, yol gösterici, koruyucu ve müşkülleri çözücü (göçebe geleneğinin icabı) olmuşlardır ve önderlik etmişlerdir. (Çelebi, 2008: 17).

Hasançelebi Kasabasına gelen (o zaman köy) Hasan isminde Türkmen Beyi (ulusu) etrafında ailesi, yakın akrabaları, bakmakla yükümlü olduğu erbabı ve diğer Türkmen ailelerle köye yerleşmiştir. Hasan ismindeki bu zatın elebi oymağından olduğu (ünkü o mntıkada böyle bir oymak “Çelebi oymağı”) var olduğu bilinmektedir. (Çelebi, 2008: 17).

“Türkmen beyinin ismi hasan oymağı ise (etrafında gelenler aynı oymaktan olduğundan) Hasançelebi isminin köye verilmesi akla yatkın bir husustur.” (Çelebi, 2008: 17).

Hasançelebi 17. asırda bir yerleşim yeri haline gelmiştir. Hasançelebi henüz bu ismi almadan önce “Eski Köy” adında bir köy mevcuttu. Eski köy Hasançelebi’ye az bir mesafe uzaklıktaydı.

Önceki zamanlarda Eski Köy’e “Kötü Köy” adı da kullanıldığı yerli halk tarafından belirtilmiştir.

Rivayete göre Eski Köy halkı yaşadığı bölgeyi beğenmediği için bir güvercin uçururlar ve güvercinin uçup konduğu bölgeye yerleşme kararı alırlar. Hasançelebi’nin ilk kurulma adımları bu şekilde başlar. Hasançelebi’ye 7 aile ilk olarak yerleşmiştir. Daha sonra farklı bölgelerden de göç alarak nüfusunu genişletmiştir.

Bağdat Seferine giden orduyu Eski Köy’lü bölgenin Ağaları, Dedeleri karşılayarak günümüzde de aktif bir şekilde eğlence yeri olarak anılan Ilıcak’ta ağırlayarak güzel bir ziyafet ektirmişler. Kurbanlar kesilmiş, dualar okunmuş ve ordunun gerekli tüm ihtiyaçları karşılanmıştır. Dönemin padişahı bölgenin adını sorduğunda “Kötü Köy” ve “Hasan” yanıtları verilince padişah bölge halkına “Sizler çok elebi insanlarsınız buranın adı artık Hasançelebi olsun” demiş ve bu isim günümüze kadar gelmeyi başarmıştır.

Bu durumlar dikkate alındığında, Osmanlı padişahını Kızılbaş Hasançelebi halkına övgüler yağdırarak köyün adını değiştirmiş olması gerçekçi değildir. Hasançelebi halkının padişahı

karşıladığını dahi düşünmemek gerekir. Padişahı menzilde ağırlayanların Sivas ve Malatya yöneticileri olması, akla daha uygundur. Küçük bir köy halkının padişaha yemek sunması, binlerce askerden oluşan orduyu ağırlaması hem olanaksızdır, hem de yol örgütünün işleyiş kurallarına terstir (Aksüt, 1998: 109).

Tarihi vesikalara ve çalışmalara bakıldığında Osmanlı'nın doğu seferlerinde kullandığı en önemli mezillerden birisinin Hasançelebi Menzili olduğu için 4. Murat ve birçok padişahın Hasançelebiden geçme olasılığı çok yüksektir. Osmanlı'nın menzillerini genellikle güvenilir Türkmen yerleşkelerinden geçirdiği ve Hasançelebi'nin yüzyıllarca başarılı bir menzil görevi gördüğü dikkate alındığında 4. Murat'ın yöre halkını övmesi olasıdır.

Padişah 4. Murad'ın döneminde ağalık ya da köy ağalığı mevcut değildir. Mümkün olan tek mertebe menzil ağalığıdır. Hasan Ağa o dönemde Hasançelebi'de menzil ağalığı yapmış ve bu sebepten dolayı da Hasançelebi adını Hasan Ağa'dan almıştır. Hasan Ağa Maraş'ın Pazarcık bölgesinden menzil ağalığı görevi ile Hasançelebi'ye gelmiş Sünni biriyken Hasançelebi halkının da etkisi ile Alevi inancını benimsemiştir.

Hasançelebi kelimesindeki “Çelebi” eski dönemlerde şehzade, ozan gibi manalara geliyorken 16. yüzyıla gelindiği vakit ağa, bey gibi manalarda kullanılmaya başlanmıştır. Bu bilgiden de yola çıkıldığı vakit Hasan Ağa ya da Hasan Bey unvanları menzil ağası Hasan için kullanıldığı anlamı taşımaktadır.

Hasançelebi'nin kurucusu Hasan Çelebi'ye resmi ve tarihi kayıtlarda 17. yüzyılda rastlanmaktadır. Resmi kayıtlara ilk rastlanılan yer ise günümüzde Malatya'da bulunan Hekimhan ilçesinin kurucusu Köprülü Mehmet Paşa'nın zamanında Han-ı Hekim adını verdiği bölgede kurduğu vakıf için şahit olarak Hasan Çelebi'yi gösterdiği kaynaktır.

Sonuç olarak Hasan Çelebi adında bir menzil ağasının günümüzdeki Hasançelebi bölgesine yerleşmiş ve bu bölgeyi ilerleyen zamanlarda köy haline getirmiştir.

Hasançelebi bölgesinin tarihi kaynaklara ilk olarak işlendiği metin Bağdat Seferi Menzilnamesi olarak bilinmektedir. Eserde savaşa giden ordunun Hasançelebi adlı bölgede bir gece kalıp ertesi gün yoluna devam ettiği, yerleşim yerindeki toprağın güzel olduğu, yolda bir köprüye denk geldiklerini fakat bu köprünün de kullanılamaz bir halde olduğu bilgisi verilmiştir.

Evliya Çelebi de eserinde Hasançelebi'ye değinmiş bölgenin bir menzil yerleşim yeri olduğunu, cami ve hanının olduğunu, üç yüz haneden oluştuğunu, insanların bayındır bir hayat sürdüğünü ifade etmiştir. Aynı zamanda Evliya Çelebi bölge halkının

Türkmen ve Alevi olduğunu da eserine işleyerek bize bu bilgileri vermiştir. Evliya Çelebi aynı zamanda menzilde herhangi bir dükkan olmadığı bilgisini de verir. O dönemde Hekimhan ve Alacahan bölgelerinde dükkanın olduğu göz önünde bulundurulduğu vakit Hasaңcelebi'nin küçük bir yerleşim yeri olduğu aşıkardır.

17. yüzyılın ikinci yarısında ise göçebe oymaklardan koparılan grupların Hasaңcelebi'ye yerleştirildiğini görüyoruz. Yüzyılın ortalarında HasaңcelebiDerbendi'nin düzeni bozulmuştu. Hem Celali olayları sürüyor, ayrıca yerleştirilen halk kaçıyor. Bunun üzerine devlet, bir topluluğu tüm olarak yerleştirmek yerine oymak parçalarını yerleştirmeye yöneldi. Bu parçaların kaçma olanakları daha azdı. Bu kez iskan politikası Hasaңcelebi'de tuttu. Alacahan'da ise işlerlik kazanamadı. Görüldüğü gibi, yüzyılın ikinci yarısında Hasaңcelebi aynı zamanda derbent merkezi olmuştur (Aksüt, 1998: 115).

18. yüzyıla gelindiği vakit Hasaңcelebi, Yeni İl'in bir kolu olmuş ve buraya tabi kalarak gerekli kurallara uymakla yükümlü bir bölge haline gelmiştir.

İran Seferi sırasında menzil bölgesi gören Hasaңcelebi ordu için gerekli olan tüm ihtiyaçları karşılamıştır. Bu ihtiyaçların büyüklüğü de göz önüne alındığı vakit önemli bir konuma sahiptir.

18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren menzil örgütü bozulma sürecine girdi. Menzil örgütü masrafları halk ve devlet için büyük sorun olmaya başladı. Tanzimat uygulamasıyla menzil ve derbentlerin uygulamasına son verildi. Yol görevlileri devletçe maaşa bağlandı. Güvenlik için karakollar kuruldu. Hasaңcelebi bir ölçüde önemini kaybetti.

18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Hasaңcelebi'den çevreye dağılmalar oldu. Halkın bir bölümü öteden beri Bahçedamı, Akmağara ve Davulku'yu yaylak olarak kullandılar. 19. Yüzyıl ortalarında Davulku'nun yerleşim yeri olmasıyla bu süreç tamamlandı. Hasaңcelebi nüfusu azaldı.

28.8.1930 tarihli ve 5544 no'lu kararnameyle Hasaңcelebi Köyü, 1 Eylül 1930 tarihinden itibaren Hekimhan ilçesine nahiye olarak bağlandı. Nahiye müdürlüğüne ağalardan Hasan getirildi. 1957 yılında belediye örgütü kuruldu.

1950'lerden itibaren Hasaңcelebi halkı, başta Mersin olmak üzere Ankara, İstanbul, İzmir ve Almanya'ya göç etti. Çevre köyler halkının bir bölümünde Hasaңcelebi'ye göçtü. (Polat, 2008: 6-11).

Menzil uygulaması Hasaңcelebi için ekonomik ve nüfus canlılığı açısından büyük önem arz etmekteyken bu uygulamanın kaldırılması yöre için kayıplara yol açmıştır.

Hasaңcelebi'nin adının geçtiği eserlerden biri de Kara Davud'dur.

Hasançelebi, aldığı glerle beraber farklı boy ve oymaklardan da meydana gelmektedir. Bu boy ve oymak adları zamanla unutulsa da bazı bilinenler şu şekildedir: Duraklar, Yaruklar, Dedeler, Tatar, Çelebi, Kızır'dır.

Çelebiler yörenin ağalarının ismidir. Yöre ismini bu sülaleye mensup aalardan Hasanelebiden almıştır (Polat, 2008: 10). Polat'ın (2008) alışmasından alınan bilgiye göre Dedeler orumdan gelmiştir. orumdaki akrabaları yakın zamana kadar yöredeki taliplerine görüm yapmaktadırlar. (s.5). Yaruklar: "Orta Asya Türkçesi'nde yaruk, ışıık demektir. Yaruklar, yirmi dört oğuz boyundan biri olan Yuva'nın bir koludur. On nc yüzyılda Yaruklar, Halep'in yukarı Yarukkiye semtinde oturuyorlardı. Beyleri, Arslan oğlu Yaruk'tu. Celali Kaosu'na kadar Hasançelebi yöresinde Yuva z Köyü vardı." (Polat, 2008: 10). Polat (2008) göre "Ad listesinde Durak adına rastlanıyor." (s.10). "Günümüzde Tatar adı sülale ve insan (lakap olarak varlığını korumuştur." (Aksüt, 1998: 149).

4.2. HASANÇELEBİ'NİN COğRAFYASI

"Hasançelebi Kasabası, Doğu Anadolu Coğrafı Bölgesi'nin yukarı Fırat Havzasında bulunmaktadır. Arazisinin % 90' ı 1800- 2000 m yüksekliğinde dağlarla kaplıdır. Tarım ve hayvancılık halkın geçim kaynağıdır." (Çelebi, 2008: 16).

Hasançelebi, Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Malatya ilinin Hekimhan ilçesinin bir mahallesi durumundadır. Mahalle eski zamanlarda belediye idi fakat Malatya'nın büyükşehir belediyesi olmasıyla beraber bütün belde belediyeler gibi kapatılarak mahalle olmuştur.

Hasançelebi, Malatya'nın kuzeyinde bulunur ve Sivas ilinin sınırlarına kadar uzanan bir bölgedir.

Hasançelebi'de Kuruçay adı verilen bir vadi de mevcuttur. Bu vadinin birçok kolu vardır. Bu kollar: yk Deresi, Basak ayı, Karahal Deresi, ke Deresi, Dereköy Deresi, Yonuz Deresi, Köy Deresi'dir.

Bölgede kayısı, ceviz, elma, armut, kiraz gibi meyveler yetişir. Bölge hayvancılıkla uğraşmaya elverişli olduğu için bölge halkı geçimini tarım ve hayvancılıktan karşılamaktadır. Aynı zamanda bölgede ekin, yonca, arpa da ekilmektedir.

Hasançelebi, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Karadeniz'e açılan bir kapısı olduğu için konum olarak çok önemli bir yere sahiptir.

Hasançelebi Yöresinde bilinen belli başlı yer adlarıyla ilgili şu bilgilere ulaşılmıştır:

Küre Deresi Hamza Aksüt'ün (1998) kitabından edinilen bilgilere göre Basak Köyünde Kürecik adlı mevkiden geldiği için ismine kürecik denilmektedir. (s. 119). Yöredeki zengin maden yataklarına bakıldığında ismin madenle ilgili bir isim olabileceği yüksek bir ihtimaldir. Aksüt (1998) göre ise “ Hasaңcelebi’de Küreciler topluluğunun bulunması da başka bir olasılıktır. Ancak böyle bir topluluk adı günümüzde yoktur.” (s. 119). Yuval Ağaç “İlk anda Oğuzlar’ın Yuva boyunu hatırlatmaktadır.” (Aksüt, 1998: 119). Koç Hisar (Koçasar) için Hasaңcelebi- Basak arasındaki sıradağların bir bölümüne verilen isim olarak belirtilmektedir. (Polat, 2008 :11). Öz Arası, Osmanlı öncesi var olan ancak sonradan yok olan Yazı Özü Köyü’nün günümüze ulaşmış biçimidir. (Aksüt, 1998: 119). Kalkım “İlıcak’ın ılacak mevkindeki dağın ismidir.(Polat, 2008: 6-11). Maşat Tepesi ismi meşhed isminin yöresel ismidir. Davulgu köyü yol ayrımındaki bu yerde önemli kişilerin mezarı bulunduğu için bu isim verilmiştir. (Polat, 2008: 11). Üyük Deresi ismini Mal Tepesi olarak adlandırılan höyükten almaktadır. (Polat, 2008: 11). Ah Ören ismi Kızıldeli Sultan vakfına bağlı köylerden birisinden gelmektedir. (Polat, 2008: 11). Hasaңcelebi de Kızıldeli Sultan Ocağına bağlı birçok talibin bulunması ismin buradan geldiği görüşünü güçlendirmektedir. Hocu yörenin doğusunda, Çemre ise kasabanın en önemli gözesinin yani su kaynağının adıdır. (Polat, 2008:11). Göze su kaynağının ilk çıktığı yer için kullanılan bir tabirdir. Yerleşim yerleri genel olarak su kenarlarında olmaktadır. Burada da ilk yerleşmelerin bu göze etrafında oluştuğu bilinmektedir. Hasaңcelebi’nin batısındaki ziyaret yeri olan bir dağa Çerme Yine tren istasyonunun doğusundaki bir ziyarete Şallıbaba denilmektedir. (Polat, 2008:11). Resmi kayıtlarda Kuruçay olarak geçen dereye yörede kullanılan ismi Uluderedir. (Polat, 2008:11). Polat (2008) Ilıca’nın doğu yakasındaki bir mevkiye Mahmud- Oğlan denildiği bilgisini vermektedir. (s.10).

4.3. HASAÑCELEBİ’NİN DİNİ-KÜLTÜREL YAPISI

Hasaңcelebi çevre köyler de dahil olmak üzere önemli bir halk kültürüne sahiptir. Hasaңcelebi bölgesindeki yaşayan halkların çok büyük bir bölümü Alevi ve Türkmen’dir. Türkmen Alevi kültürünün ve Orta Asya (Türkistan) kültürünün Anadolu’ya aktarıldığı ve yaşatıldığı önemli bir yöredir.

Yörenin ozanlarından yetiştirdiği en önemli halk ozanlarından birisi Esiri Babadır.

Vardım Seyrederim pir dergahına

Zikreder sofular elveda deyi
Mail oldum arş yüzünün mahına
Zikreder sofular elveda deyi

Gördüm ki bir esma yolun sağında
Firdevs'i Ala'da cennet bağında
Her sabah her sabah seher çağında
Zikreder sofular elveda deyi

Mümin olanların geliyor sonu
Gitmedi Mervan'ın gönlünün kiri
Aman Şahı Merdan Kerbela günü
Zikreder sofular elveda deyi

Mümin olan sohbetinde deminde
Zahit olan kaygısında gamında
Cumanın gecesi kırklar ceminde
Zikreder sofular elveda deyi

Birisi Esiri, biri Turabi
Gözümde akıttı kan ile demi
Uzattı elini kopardı gülü
Zikreder sofular elveda deyi (Bebek, 2015: 67-68).

Esiri, 1259 (miladi 1843) yılında ailenin üçüncü çocuğu olarak Güvenç Köyünde dünyaya geldi. Asıl adı Mehmet'tir. Babası Kasım Ağa, Hekimhan'ın Hasaңcelebi bucağına bağılı Basak köyü halkından olup XVIII. Yüzyılda yörenin en ünlü aşıklarından biri olarak bilinen Baboğ Dede'nin dördüncü oğludur. Kasım Ağa, Baboğ Dede'nin vefatından sonra kardeşlerinden ayrılarak Basak Köyü yakınlarında bulunan Güvenç köyüne yerleşti. Köyde okuma yazma öğrenip günlerini çobanlık yaparak geçiren Mehmet, dedesi Aşık Baboğ gibi iyi saz çalardı. Usta malı şiirlerin yanında kendi deyişlerini de söylemeye başladı, Aşık Mehmet olarak adını duyurdu (Bebek, 2015: 66).

Gel Esiri; oku dercet bu dersi
İsm-i azam budur ayet-i kürsi
Ne Süryani ne Arabi ne Farsî
Aşka düşüp Türk; lisana geldim¹⁷

---

¹⁷<https://hekimhan.net/hekimhan/kultur-turizm/sanaticilar/hekimhanli-esiri/>
12.10.2024.

Yörede yaşamış bir diğer önemli halk ozanı sadık babadır. Sadık Baba Hekimhan güvenç köyünde yaşamıştır.

Bebek (2015) Hekimhanlı Şairler kitabındaki bilgilere göre:

Asıl adı Hüseyin'dir. Kimi kaynaklara göre 1771 bazılarına göreyse 1784 yılında Güvenç köyünde doğdu. Babasının adı Kurada Ali annesi Kara Fatma'dır. Gençlik yıllarında kendi köyünde çiftçilik ve Sivas Ulaş'ta hizmetçilik etti. Bir Süre sonra Kayseri'nin Sarioğlan ilçesine bağlı Karaözü Köyüne yerleşti. Burada ilk evliliğini yaptı. Daha sonra Hacıbektaş Dergahına gitti. Burada iletişim kurduğu Basak Köyünden Baboğ Dedenin daveti üzerine önce Basak Köyüne daha sonra baba ocağı Güvenç Köyüne yerleşti. Baboğ Dedenin çocuklarına ders veren Molla Bektaş ile arkadaş oldu. Molla Bektaş'ın kız kardeşi Meryem ile ikinci evliliğini yaptı. 1737 yılında Güvenç köyünde defnedildi (s.164-165).

Cemalin gördüm gül yüzlü dostum
Özüm turap edip mestane düştüm
Elinde curasın nuş etmek kastım
Seri dostu koyup demane düştüm

Sabrı tahammüldür çok eden azı
Hublar divan durur ederler nazı
Ruyımahı taban mestane gözü
Aşıklar alemi canana düştüm

Daim aşıkların bu ruyu fendi
Elif tac başında Oniki bendi
İsmi Hacı Bektaş Ali'dir kendi
Ayetli delilli sultana düştüm

Altı bin altı yüz ayetin başı
Hu ile yarattı kürş ile arşı
Binbir kisveti var giyen bir kişi
İsmi Haydar sırrı sübhana düştüm

Şeriat kavlidir tarikat feyli
Alemde devreden neharen leyli
Halini sorarsan marifet huylu
Hakikat güheri irfana düştüm

Lailaheillallahdır levhinde

Her ayet nazildir Kef ile Nunda
On sekiz bin alem nazargahında
Hak tecella kıldı ihsana düştüm

İlahi cümleye kıla ihsanı,
Kul olan kimsenin çoktur noksanı
Bu Sadık bendedir günahlar kanı
Erenler nazır meydana düştüm (Güler, 2008: 24)

Yöre halk ozanlarından aynı zamanda zakirlik yapan Murtaza Aksütte bir dörütlüğünde Türklüğünü vurgulamaktadır:

Türkler yiğit mert insandır
Dostluğu bilen candır
Yiğitlik Türkte nişandır
Türklüğünü inkar etme (Aksüt, 2009: 52)

Yöredeki halk ozanlarının deyişlerine bakıldığında Türklük ve Alevilik vurgusunun ön plana çıktığı görölmektedir.

Hasançelebi de Ali Seydi, şah İbrahim Veli, Hacım Sultan (Seydi Ahmet), Kızıl Deli ocaklarına bağı talipler bulunmaktadır.

4.4. HASANÇELEBİ ALEVİLİĞİ

Murtaza emeğın çoktur bu elde
Çok muhabbet ettik yüzdük gönölde
Tanıştık yar ile Muhammet Ali yolunda
Benden sonra şenkal Hasan Çelebi (Aksüt, 2009: 82)

Hasançelebi Aleviliğini daha iyi analiz etmek adına gerekli saha çalışmasını gerçekleştirerek en sağlıklı sonuçları elde etmeyi hedefledik. Hedefimiz doğrultusunda yöre halkına çeşitli sorular sorarak mülakatlar gerçekleştirdik. Yapılan mülakatlarda aşağıda verilen sorular Hasançelebi yöresindeki vatandaşlara yönelterek cevap aradık. Vatandaşların kendilerine yöneltilen soruları daha objektif ve kendisini rahat hissederek cevap vermesi için kendi istekleri üzerine kimlikleri gizli tutulmuştur. Yaptığımız mülakatlarda belirlediğimiz 25 adet soruyu bölge halkına sorduk.

4.4.1. Hasacelebi Yöresi'nin Alevilik Algısı

Alevilik kavramı her alevi için olduğu gibi Hasacelebi Alevilerinde de önemli bir yer tutmaktadır. Aleviler köklerine, ananelerine ve kültürlerine değeri veren ve yaşatan bir toplumdur. Alevilik hakkında yöre halkı bizlere çeşitli bilgiler vermişlerdir. Türklerin 9. yüzyıldan sonra Müslüman olmalarıyla Türk kültürü ve İslam kültürü yavaş yavaş kaynaşmaya başlamıştır. Ehlibeyte yapılan haksızlık ve zulümler, Hz. Ali'nin kahramanlıkları ve savaşçı kişiliğı Türkler arasında yayılmış ve İslamiyet'in yayılmasında etkili olmuştur. Türkler, Müslüman olunca bazı Gök Tanrı ve Şamanizm öğelerini Tamamen terk etmemiş yer yer İslamiyet'e uyarlayarak devam ettirmişlerdir. Bu kültür etkileşimi yüzyıllarca devam etmiştir. Bugün hala mezhep farkı gözetmeksizin bu öğeleri Müslüman Türklerin tamamında görmek mümkün olmakla beraber bu öğelerin en belirgin ve yoğun görüldüğü Türk İslam inanç sistemi geleneksel Anadolu Aleviliğidir. Bunun en önemli sebebi Aleviliğın konargöçer daha çok kırsal kesimde yaşayan Türkler arasında kabul görmesidir. Şehirlerde yaşayan Türkler konargöçer yaşantı üzerinde şekillenen Orta Asya (Türkistan) Türk kültür öğelerini yitirmeye başlamıştır. Ancak kırsal kesimde yaşayan Türkler bu yaşantıyı devam ettiğı için İslamiyet öncesi birçok inanç ve kültür öğesini muhafaza etmiştir. Şehirlerde yaşayan Türkler İslamiyet'i ulema sınıfından öğrenirken konargöçer Türkler Tekke- Derviş öğeleri vasıtasıyla öğrenmiştir. Böylece Alevilik kavramı da şekillenmeye başlamıştır. Kısaca Alevilik, Türklerin İslamiyet'i Ehlibeyt ve Ehlibeyt sevgisi üzerinden öğrenmesiyle oluşan eski Türk kültür öğelerini de yoğun bir şekilde barındıran bir inanç sistemidir diyebiliriz.

Hasacelebili halk ozanı Murtaza Şirin kainattaki bütün canlıların bir Yaradan'ın eseri olduğunu ve ilahi aşkı okumanın önemini şöyle vurgulayarak aslında yörenin inanç anlayışını yansıtmıştır:

Kainatta bütün canlı bir tek aşkın eseriyiz
Bütün canlı bunca alem ondan çıkan gevheriyiz
Bir tek aşkın ondan çıkan öz nurunun perteviyiz
Eseriyiz gevheriyiz perteviyiz her biriyiz (Şirin, 2005: 13).

Alevilik tanımlama konusunda bilgi kirliliğı en fazla olan kavramalardan birisidir. Doğru bilgiye ulaşmak için sadece yazılı kaynaklara veya akademik çalışmalara bakmak eksik veya yanlış bilgiler elde edebiliriz. Yazılı kaynakların yanı sıra alan araştırmaları da

Alevilik kavramı konusunda bizi doğru bilgiye ulaştıracaktır. Hasacelebi’de görüştüğümüz bazı katılımcıların Alevilik tanımına verdiğ yanıtlara baktığımızda KK1: “Hz. Peygamberi kızı Hz. Fatıma’nın soyundan gelen peygamberimizin ev halkı, KK7: “Hz. Peygamber ve onun ehlibeytine bağılı olanlar” tanımlamaları yer almaktadır.

KK14: “Hz. Ali savaşta Hz. Muhammed’in kanayan dişini beze sürüp başına bağılamış bunu gören diğr Müslümanlarda savaşta başına kırmızı bez bağılamış bu uygulama Sıffın Savaşı’nda Hz. Ali taraftarlarının başına kırmızı bez bağılamasıyla devam ettirilmiştir. Aleviliğın ortaya çıkışı bu şekilde olmuştur. Kızılbaş imside ilk olarak bu şekilde ortaya çıkmıştır” bilgisini vermiştir. KK22: “Alevilik Allah’a ve Hz. Muhammed’in onun Peygamber’i olduğuna inanan, Hz. Ali’nin de onun halifesi olduğuna kabul eden kimselere denir. Alevilikte önemli olan tarikat, icraat ve ibadettir. Bunlar yapılmadıktan sonra yazmaya çizmeye ne gerek var. Allah, Hz. Peygamber, Hz. Ali aşkına çerağ uyandırılmadıktan, edep, erkan, yol, 12 hizmet yrtlmedikten, Hz. Peygamber’in mazlum Ehlibeyti için gözyaşı dklmedikten sonra kağıt üzerinde kalan şeylerin bir önemi yoktur.” şeklinde isyanını dile getirerek bizleri bilgilendirmiştir.

KK17: “Hz. Ali’nin tarafındaki askerler başına kırmızı bez bağıladı. Ondan beri bizlere Kızılbaş derler. Mekke’den Medine’ye gelirken Gadirhum denilen yerde Hz. Peygamber herkesi toplamış ‘Hz. Ali’nin elinin tutup beni bilen Ali’yi bilsin Ali’yi bilende beni bilsin ben kimin Mevlasıysam Ali’de onun Mevlasıdır’ demiştir. Oradaki herkes bunu kabul etmiştir. Peygamber’in Hakk’a yürümesinden sonra Peygamberimizin bu vasiyetini tutup Hz. Ali’nin yanında duranlara Ali’ye mensup yani Alevi denilmiştir.”, KK4: “Alevilik bir inançtır. Eskiden Alevilik Sünnilik yokmuş. Sonradan bu ayrışmalar yaşanmıştır. Hacı Bektaş-ı Velinin dediğ gibi Bir olalım iri olalım diri olalım. Birlikte rahmet vardır. Bu kavramlar sonradan ortaya çıkmıştır yoksa hepimiz Müslümanız.”, KK11: “Bana göre Alevilik en başta doğru dürüst olmak demektir. Başkasının hakkını yiyorsan başkasının namusuna yan gözle bakıyorsan Alevi olsan ne çıkar Sünni olsan ne çıkar? Görev yaptığımız yerler de Alevi olduğumuzu ilk öğrendiklerinde siz çok iyisiniz Alevi olamazsınız gibi tepkiler veriyorlardı. n yargılılardı ama zamanla tanıdıkça bu önyargılar yıkıldı. Ancak yine de insanların n yargısını yıkmak kolay olmuyor.” KK11 Alevilikte önemli olanın insan olmak olduğuna insan olmanın mezheplerden daha üstün olduğuna söylemiştir. KK6: “Alevilikte Allah’ı nerde çağırırsan o ibadettir. Mansur ‘Enel Hak’ dediğ için asıldı, Nesimi’nin derisi yzld. Hak aşkına bu yol uğruna canlarını verdiler. Hz. Hüseyin zalime karşı geldiğ için 72 yareniyle birlikte katledildi. Alevilik aslında zalimin karşısında durmak demektir. Hz. Hüseyin’in bu duruşunu iyi anlamayan

bunu kuru bir dünyalık kavgası olarak görenler Alevi olamaz. Bu yol kıldan ince kılıçtan keskindir. Demir leblebidir. Hakkıyla alevi olmak kolay değildir. Hz Ali'nin, Hz. Hüseyin'in o günkü duruşunu bugünde devam ettirmek gerekir. Alevilik Haksızın karşısında olmak için gerekirse bedel ödemeyi göz almaktır. Alevilikte cana kıyılmaz. Alevi Hünkar Hacı Bektaş-ı Veli'nin de dediği gibi eline beline diline sahip olmaktır.” KK6 Aleviliği felsefesi ve tarihsel süreciyle tarif etmiştir. Enel Hak anlayışına değinmiştir. KK9: “Alevilik kamil insan olmaktır. Hz. Muhammed'in Ehlibeytine gönülden bağlı olmak demektir” diyerek Alevilikte olgun insan olmanın ve Ehlibeyte bağlılığın öneminden bahsetmiştir. KK23: “Alevilik İslam'ın özüdür. Hz. Ali tarafında olan Müslümanların genel adıdır.” KK15: “Alevilik,dini bir inançtır.Peygamberimiz vefatından önce vasiyetinde halifelik Hz. Ali'ye verilsin dedikten sonra Alevilik ve Sünnilik açık bir şekilde günümüze kadar ayrıştırılmıştır.”KK16: “Alevilik felsefik bir düşünce akımıdır. Bir yaşam tarzıdır.” diyerek Aleviliğin inançsal ve dini temellerini geri plana atmıştır. Belli bir yaşın üzerindeki katılımcılar genelde Aleviliğin dini temellerini ve tarihsel sürecini vurgulamışlardır. KK26: “Alevilik kalıplaşmış bir kavram değildir. Genel anlamıyla Müslümanlık dini içinde Hz. Muhammet ve Ehlibeytine taraf olanlara bu ad verilir.Alevilik kalıplaşmış bir kavram değildir. Genel anlamıyla Müslümanlık dini içinde Hz. Muhammet ve Ehlibeytine taraf olanlara bu ad verilir.”

Aleviliğin Hz. Muhammed, Hz. Ali ve Ehlibeyte bağlılık ve bunların önemi vurgulanmıştır. Yaş aralığı küçüldükçe tarihi ve dini temelleri geri plana itilerek tanımlamalar yapılmıştır.

4.4.2. Hasancelebi Yöresinde Dedelik Kurumu

“Cem’de birinci hizmet sahibidir. Cem’i yönetir.sorunları çözer, toplumu aydınlatır, eğitir ve yönetir, sorunları çözer, toplumu aydınlatır, eğitir ve yönlendirir, halka doğru yolu gösterir. Dede eğitim görmüş, ilim süren, Cem’de On iki Hizmeti hakkıyla yürütebilen kişi olmalıdır.” (Uygun, 2008: 12)

Dedelik kavramı da Dede'nin yaptığı iş de son derece değerlidir. Dede, 12 hizmetin en değerli parçası olup herkesin huzuru ve iyiliği için önemli işler yapar. Dede yol gösterendir, öncüdür, ışıktır, yoldur. Dede her zaman talipleri ile iletişim içinde olmalı ve onlara doğru yolu göstermelidir. Talipler de Dede'nin verdiği nasihatleri dinleyerek Aleviliğe yakışır bir şekilde hayat sürmeye gayret etmelidir.

Hasançelebi birçok Alevi yerleşimi gibi kırsal bir yerleşim yeridir. Talipler çoğunlukla tarım ve hayvancılıkla uğraştığı için dedeler cemleri işlerin hafiflediği kış mevsiminde yaparlar. İbadetler tamamlandıktan sonra her talip gönlünden ne koparsa dedeye vermektedirler. Taliplerin dedeye yaptığı bu yardıma “hakullah” denilmektedir.“Harman sonrası taliplerden ‘hakullah’ toplanırdı. Cuma akşamları (Perşembe günü) talipleri ziyaret eder ayrı bir dinsel tören yaparlardı.” (Aksüt, 1998: 171). Dedelerde çoğunlukla köylerde yaşadığı tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır. Ailesinin geçimini sağlamak zorundadır. İbadet ve inanç hizmeti sırasında işlerini bıraktığı için talipler yardımda bulunmaktadır. İslamiyet öncesi Türklerde de ibadetler kışın yapılmaktadır. Bunun sebebi yazın çoğunlukla hayvancılıkla uğraşan göçebe Türklerin işlerin azaldığı ve savaşların yapılmadığı kış mevsimini tercih etmeleridir.

Görüm kış mevsiminde yapılırdı. Şamanizm’de de durum aynıydı. Dedeler görüm sonrası halkın topladığı mal ve parayı alırdı. Kural olarak bu mal ve paranın belli bir miktarını Hacı Bektaş dergahına götürmeleri gerekirdi. Para ve mal konusunda taliplere herhangi bir zorlama yoktu. Görüme yabancılar alınmaz kapıcı bu işle görevlendirilirdi.

“Taliplere ‘Türk’ denilirdi. Sanırsız bu, sıradan bir kişi anlamındaydı. Ayrıca dedelerin seyitlik iddiaları da bu sunuflandırmayı gerektiriyordu.” (Aksüt, 1998: 171).

Mürteza, sen ersen bil hakikata
Kevser Irmağından doyarsın tada
Cemde karışırsan bu muhabbete
Pirle muhabbete dalmadan gelme (Aksüt, 2009: 33).

KK17: “Dedelerin eskiden beri toplumda çok büyük işlevleri var. Dedeler toplumdaki anlaşmazlıkları çözer, kimseyi rencide etmeden küsleri barıştırır, cemaati 48 cuma akşamı toplayıp 4 cuma akşamı toplamazdı.” şeklinde beyanda bulunmuştur. KK17 dedenin Cem İbadetindeki rolünden bahsetmiş Cem İbadetinin yapılma zamanına dair bilgi vermiştir.

KK4: “Eskiden Dedeler Çorum’dan buraya Dedelik yapmaya cem görümüne geliyorlarmış. Çorum’dan gelen Dedeler iki kardeşlermiş. Bir Dedenin adı İbrahim Dede, diğer Dedenin adı ise Hasan Dedeymiş. İlerleyen zamanlarda buraya yerleşip kalmışlar. Köyümüze Çorum’dan, Darıyeri isimli köyden ve Mezirme (Ballıkaya) köyünden Dedeler gelmiş. Hacı Bektaş Dergahından Anadolu’nun birçok yerine, hatta Balkanlar’a Dedeler gönderilmiş. Bu Dedeler gittikleri yerlerde hem erkan yol yürütür hem de toplumdaki

anlaşmazlıkları düzeltir, topluma önderlik edermiş. Benim eşimde bu konularda çok bilgilidir. Cem yürütecek erkanı yolu yerine getirecek kadar bilgisi vardır. Bunlar Dede olmak için elbette yeterli değil. Çünkü Ehlibeyt soyundan gelmiyor. Bu sebepten dolayı Dede olamaz, dedelik postuna oturamaz. O post bizim için Hz. Peygamber makamıdır. Post'a oturmak için Ehlibeyt soyundan gelmek lazım. Post'a oturmakla iş bitmez o post o makamı taşıyamayanı yakar kül eder. Ama Dede'nin olmadığı yerde Dede'nin tayin ettiği vekil idareten posta oturabilir. Bizim buralarda buna dikme Dedede denilmektedir.” diyerek Dedelik makamı hakkında bilgilerini paylaşmıştır. Yörede yaşayan dedelerin nerden geldiği hakkında bilgi vermiştir. Dede olmanın ve posta oturmanın en önemli şartının Ehlibeyt soyundan gelmek olduğunu vurgulamıştır. KK26: “Dedelik kurumu Alevi toplumunda hukuksal konuları yönlendiren, yöneten bir kurumdur. Cem töreninin iki önemli yanı vardır. Biri ibadet yönü, diğeri muhabbet yönüdür. İbadet yönü hukuki yöndür. Toplum olarak bir arada yaşamın gerektirdiği kurallara uyum ve özellikle barış ilkeli tutumu kazandırmak için belirlenen kuralların uygulanması dedenin görevidir. İkincisi muhabbet yönüdür ve bu da deyiş, duvazımam, mersiye, semah, kurban gibi tören ve etkinliklerle yerine getirilir. Dede cemde bu temel görevlerin yerine getirilmesini de 12 hizmet sahipleri ile birlikte yönetir.”

KK18: “Hacı Bektaş-ı Veli ve yol önderlerinin görevlendirilmesiyle Anadolu’yu ve Balkanlar’ı irşat etmek için Erenler gönderilmiştir. Dedelik kurumu ilk olarak böyle ortaya çıkmış ve misyonu itibarıyla önemli bir kurumdur. Dede kesinlikle Ehlibeyt soyundan gelmeli ve her haliyle insan-ı kamil olup topluma örnek olmalıdır. Dede, cem erkanını yönetir, erkan ve yolun yürütülmesine önderlik eder. Dede’nin sadece inançsal vasıfları yoktur. Bunun yanında topluma önderlik etmesi her konuda eşiyle beraber yol göstermesi de önemli görevleri arasındadır. Kadın taliplere yol gösteren özellikle Dede’nin eşidir. Dede aile hayatıyla da topluma örnek olmak zorundadır. Dedelikte olmazsa olmaz ilk şart ocakzade olmak yani Ehlibeyt soyundan gelmektir. Çünkü oturduğu post Peygamber postudur. Şimdilerde ocakzade olmayan, bilgisiz kendine Dede diyen insanlar çıkmaya başladı. Bu erkan yol açısından zararlı. Talip öyle herkesin peşinden gitmez. Kişi çok bilgili dahi olsa erkanı yolu çok iyi bilse dahi ocakzade değilse Ehlibeyt neslinden değilse ancak dikme Dede yani; Dede vekili olabilir. Dede sadece cemleri yürüten inanç önderi değildi. Toplumsal işlerde imecelerde de önderlik ederdi. Köyün yapılacak bir işi mi var bir yol mu yapılacak bir çeşme mi yapılacak, okul mu yapılacak dede öncülük eder kendisi de bizzat çalışırdı. Toplumda Dede sorgulanamaz diye bir şey de yoktu. Dede’nin kabahati

varsa da bir üst ocak olan mürşit ocağı Dedeleri onu denetler, kabahati varsa düzeltmesini isterdi.” bilgilerini vermiştir.

KK20: “Dedeleri şimdilerde sadece cenaze ve kurban için çağırıyorlar. Dedeyi çağırılım cem yürütelim ibadetimizi icra edelim tarikat yerini bulsun gençlerimizde erkânı yolu öğrensin diyen yok. Artık her şey şekilde kalmış. Bizim inancımızın en önemli unsuru İslam’da şekilciliği reddetmesiyken şimdilerde Alevilerinde şekilciliğe kaçması maneviyatı unutmaları üzücü bir durum. Ben bunları söylerken en başta kendime kızarak söylüyorum. İğneyi kendine çuvaldızı başkasına batırmak lazım. İnanç önderleri olarak en başta biz kabahati kendimizde aramalıyız. Biz kendimizi sorgulamazsak kimse kendi hatalarını görmez. 1980-1990’a kadar cem ibadeti gizli yapıldı. Buna rağmen tarikat icra edilirdi. O zamanlar maneviyat, ikrar, iman vardı.” KK20 Dedelerin artık sadece belli şeyler için çağırıldığından cem için çağırılmadığından yakınmaktadır. Artık Aleviliğin şekilci olmaya başladığını söylemektedir. Kendisinde bir inanç önderi olarak özeleştiri yapmaktadır. KK13: “Ne dede eski dede ne talip eski talip. Dede dedeliğini bilmezse talip talipliğini bilmezse erkan yol yürür mü? Eskiden dedeler toplumda sayılırdı. Talipler dedelerin sözünü tutardı. Talip dededen çekinirdi. Suç işlemezdi, günahı kaçardı. Şimdide köyümüzde hiç suç işlenmez bu dedelik sayesinde. Dedelik eskisi gibi devam etmese de etkileri sürüyor. Sen birde bu toplumda dedelik taliplik devam etse ne kadar iyi olurdu bir hesap et.” KK13 Dedeliğin dede talip ilişkisinin eskisi gibi uygulanmadığından şikayet etmiştir. Dedelerin toplum düzeni açısından önemini vurgulamıştır. Dedeliğin bugün çok uygulanmasa bile olumlu etkilerinin toplumda sürdüğünü belirtmiştir.” KK21: “Dedenin görevi Alevilik gelenek ve göreneklerini sözel olarak nesilden nesile aktarmak ve insanları Hak Muhammed Ali yoluna yöneltmektir.”

KK7: “Dede ceme en yetkili makamda oturan kişidir. Bir kimsenin Dede olabilmesi için Peygamber Efendimizin Ehlibeytinin soyundan gelmesi gerekir. Bu yeterli değil tabi ki aynı zamanda toplumda, mecliste, dergahta, sosyal hayatta da topluma örnek kişi olmalıdır. Topluma yol gösterici olmalıdır. İnançsal kimliğinin yanında topluma da liderlik edip günlük hayatta topluma sözünü dinletebilmeli, doğruyu göstermelidir. Dedelik çok ağır bir makamdır. Dede’nin oturduğu post bizim için Hz. Peygamber, Ehlibeyt ve Hz. Ali’nin makamıdır. Dargının barışması, 12 hizmetin yürütülmesi, musahiplik erkânı, Dede nikahı, kirvelik erkânı hepsinde yetki Dedededir. Dede kapıdan girdiği zaman herkes ayağa kalkardı. Dede posta otururdu, duasını okurdu ondan sonra cemaat otururdu. Dede 12 hizmetin yürütülmesinde cemin düzgün icra edilmesinde birinci dereceden sorumlu kişidir. Dedelerinde bağlı olduğu mürşit ocağı vardır. Mürşit ocağı Dedeleri de onlara bağlı

Dedeleri denetler. Mürşit ocağı Dedeleri Dedeyi, Dede de talipleri görür. El ele el hakka dedikleri budur. Bizim mürşit ocağı Dedelerimiz Arguvan Minheyiktir.”

KK5: “Dedelik kavramı 12 posttan gelmektedir. Dede inanç önderi demektir. 12 İmamların soyundan gelmektedir. Bunun için her bilgili insan Dede olamaz. Hz. Muhammed ve Hz. Ali’ye en yakın kişilerdir.” KK1: “Eşim Dede kızı ama ben Dede değilim, Dede soyundan da gelmiyorum. Hasaңcelebi’ye ceme gelen Dedelerin bir kısmı Mezirme-Ballıkaya’dan gelirken bir kısmı da Çorum’dan gelmiş. Vayloğ Dede kayıinvalidemin amcasının oğludur. Çorum’dan iki tane kardeş Dede gelmiş birisi İbrahim Dede diğeri Hasan Dede’dir. Bu iki Dede de eşimin öz dedesi oluyor.”

Bu konuda inanç önderleri genellikle insanların artık şekilciliğē kaçtığından ve cem için değil sadece cenaze ve kurban için çağırıldıklarından şikayet etmektedir. Katılımcılar dedelik hakkında bilgiler vermişlerdir. Dede olmanın Ehlibeyt soyundan gelmek olduğu sıkça vurgulanmıştır. Dedenin Cem İbadetinde ve toplumdaki rolü ve görevleri anlatılmıştır. Özellikle Dede- Talip ilişkisinin Taliplerin toplumdaki davranışları açısından öneminden bahsedilmiştir. Alevilikle ilgili çoğu unsur gibi bu konunun da erozyona uğradığı söylenmiştir.

4.4.3. Hasaңcelebi Yöresinde Ocak Sistemi

Alevilikte ocak kavramı dede ailelerini ifade eder. Bir dede vefat ettiğinde yerine oğlu geçmektedir. Alevilikte ana ocaklar Hacı Bektaş Ocağı, Dede Garkın Ocağı, Ağuçan Ocağı, Şih Ahmet, Sultan Sahak ve Baba Mansur Ocağıdır. Yöre halkının bağlı bulunduğu birden fazla ocak bulunmaktadır. Şah İbrahim Veli, Ali Seydi, Hüseyin Abdal (Kara Hüseyin), Hacım Sultan ve Seyit Ali Sultan Ocaklarına bağlı talipler bulunmaktadır. Yapılan mülakatlarda kişilerin bağlı bulundukları ocaklar sorulduğunda yukarıdaki ocaklar telaffuz edilmiştir. Yöre halkı ocaklar hakkında fikirlerini bizlere bildirmişlerdir. KK16: “Bağlı bulunduğum ocak; Şah İbrahim Veli Ocağıdır. Ocak kavramı Alevilik inancının sistematikliği ve örgütlenmesi açısından çok önemlidir. Ocak sistemi Alevilik inanç sisteminin devam edebilmesinde en önemli unsurlardan birisidir.” KK4: “Bağlı bulunduğum ocak Hacım Sultan Ocağıdır. Ehlibeyt sülalesinden kimselerin Anadolu’yu İslamlaştırmak için oluşturduğu sistemdir. Bu sistem Anadolu ve Balkanlar’ın İslamlaşmasını kolaylaştırmıştır.” KK9: “Bildiğim kadarıyla Kara Hüseyin Ocağına bağlıyız.” KK25: “Pirimiz Mezirmede Şah İbrahim Velidir.” KK7: “Ocaktan gelen dedelerden günümüze herhangi bir bilgi aktarımı olmadığı için herhangi bir ocağına bağlı

değiliz.Fakat duyumlarımıza göre Seyit Ali Sultan Ocağından geldiğimiz iddia ediliyor.” KK14: “Bu konuda çok bilgim yok. Ama evimizde Vayloğ Dede’nin fotoğrafı var.” KK19: “Ali Seydi Şah İbrahim gel yetiş” diyerek hem Ali Seydi Hem Şah İbrahim Veli ocaklarını zikretmiştir. Bunun sebebi muhtemelen bu iki ocağın Dede Kargın Ocağına bağlı iki alt ocak olmasıdır.

KK26: “Şah İbrahim Veli Ocağının merkezi, Malatya Hekimhan Ballıkaya köyüdür. Ocakzade olarak bazı akrabalarımız dedelik kurumunun işlevlerini yerine hala getiriyorlar.Ocak sistemi bir tür yönetim paylaşımıdır. Her ocağın başlısı (talibi) vardır ve ocak dedeleri o taliplerin bulunduğu yerlerde görevlerini yerine getiriler. Örneğin bizim ocak dedelerimiz Türkiye, Suriye, Irak, İran’da da cem yürütürler.”

KK17: “Ocağımız Şah İbrahim Veli ocağıdır. Kasabamızda taliplerin bağlı olduğu farklı ocaklar vardır. Ocak kavramı önemli bir kavramdır. Alevilik bugünlere kadar geldiyse Dedeler ve ocak sistemi sayesinde. Ocak kavramı Dede talip ilişkisini güçlendirmiştir.”KK21: “Bizim ocağımız Dedegarkın Ocağıdır” diyerek bağlı bulunduğu Mürşit ocağını belirtmiştir. Bunun sebebi yöre halkının talibi olduğu alt ocakların Mürşit Ocağının Dede Garkın Ocağı olmasıdır. Bağlı bulundukları ocağı sorduğumuzda birçok katılımcı Dede Garkın cevabını vermiştir.

4.4.4. Hasançelebi Yöresinde İbadet Ritüelleri

Alevilik inancının çeşitli ritüelleri vardır. Bu ritüeller belli dönemlerde ve belli kurallarla gerçekleştirilir. İnanç ritüelleri yaratılanın yaratan ile derin bir bağ kurduğu sistemdir. İbadet esnasında özellikle cem yapılırken 12 hizmeti gerçekleştiren her bir birey cemin sağlıklı geçmesi adına kendisine düşen görevleri yaparak Tanrı ile manevi bir bağ kurmak ister. Bölge halkı yapılan ibadetler hakkında bizleri bilgilendirmişlerdir. Alevilik ritüelleri denildiği zaman cem ibadeti ve Muharrem ayında tutulan yas orucu önemli yer tutmaktadır. Hasançelebi’de mülakat yapılan iki katılımcı hariç diğer katılımcılar hem cem ibadetini hem de yas orucunu tuttuklarını söylemiş ve çok uzun zamandır devamlı bir şekilde ibadetlerini yerine getirdiklerini belirtmiştir. Bununla birlikte diğer iki katılımcı da “Muharrem orucunu tuttuğunu ancak eskisi gibi cem erkanı 12 hizmet yerine gelmediği için cem ibadetine katılamadığını bununla içinde burukluk oluşturduğunu” ifade etmişlerdir.

Hasançelebi de konuştuğumuz kişilerin çoğu bir duadan bir yakarıştan sonra amin yerine “Allah Allah” tabirini kullanmaktadır. Yemek yiyenlere “afiyet olsun” yerine

“Bereketli olsun” denilmektedir. Bunun sebebini sorduğumda, KK10: “Afiyet Yezidin kızının adıdır. Bunu telaffuz etmeyiz” demiştir.

KK20: “Dede başa geçerek cem erkanını yürütürdü. 12 hizmetinin tamamı yerine getirilirdi. Cem ibadetimizde Nur suresi okunarak چراغ uyandırılırdı. Semah dönülür, deyişler ve mersiyeleler zakir tarafından okunur, cemaat de eşlik ederdi. O zamanki aşkla, edep erkanla yapılan ibadetleri şimdi bulmak mümkün değil. O zamanki cem törenlerindeki duygu yoğunluğu Kerbela ve 12 İmamlar için yakılan ağıtlar Hz. Muhammed ve Ehlibeytine bağlılık ve sevgisini çocukken bile gönlümüzde hissederdik.” diyerek geçmişteki cem törenleriyle ilgili bilgilerini aktarırken bir yandan da hislerini ve geçmişe özlemini dile getirmiştir.

KK26: “Bana göre cem ibadeti, dedeliğin işlevini anlatırken kısaca değindiğim gibi iki bölümden ibarettir. Temel ibadet görgü, görüm adı verilen halka açık mahkeme özelliği taşıyan bölümdür. Bu bölümde 12 hizmet dediğimiz hizmetler yerine getirilir. Küskünler barıştırılır. Hataları olanlar, yani düşkünler yolun gereklerine göre ‘cezalandırılır. İkinci bölümde zakirler deyiş duvazimam, mersiye, semah deyişleri çalıp söylerler, semah dönülür, dualar edilir, sonrasında lokma yenilir. Cem evleri, Alevilik kültürünün yaşatılmasında bir araçtır.”

KK14: “Muharrem ayında 12 gün yas ve oruç tutulur. Muharrem ayı oruçları başlamadan öncesinde de üç gün Masum-u Pak orucu tutulur.”, KK15: “Masum-u Pak orucu Peygamber Efendimizin çocuk yaşta vefat eden ev halkı için tutulur. Muharrem orucu da Peygamber Efendimizin Ehlibeytinin yasını tutmak amacıyla tutulur.”, KK6: “Muharrem boyunca et yenmez, soğan doğranmaz, hiçbir canlıya zarar verilmez, su içilmez eğer içilecekse de içine biraz toprak katılarak içilir, kan akıtılmaz, kurban kesilmez, yalan söylenmez, küslük olmaz sadece matem vardır, acı vardır.” bilgisi verilmiştir. KK3: “İmam Zeynel Abidin’in kurtulduğu günü olan 12. gün ise aşure günüdür. Peygamber Efendimizin Ehlibeytinin nesli kurumadığı için kurbanlar kesilir, şükürler edilir, herkes elinde olan imkanlar dahilinde aşure lokmasına katılır.”, KK13: “Muharrem ayında 12 gün oruç tutarız. Muharrem ayı bizim için sadece oruç tutmak aç kalmak değil aynı zamanda yas ayıdır. Düşünler, eğlenceler bu ayda yapılmaz. Peygamber Efendimizin Ehlibeyti için yas tutulur, gözyaşı dökülür ve onlara bağlılığımızı gösterdiğimiz aydır. Muharrem ayı aynı zamanda nefsi duygulardan arınıp nefsin terbiye edildiği aydır.” KK1: “Cem bizim ibadetimizdir. Cem için senede 48 Cuma akşamı yani perşembeye cumaya bağlayan gece toplanılırdı. Cemde 12 hizmet vardır. Dede cemaatin birbirinden razı olup olmadığını küskün alacaklı borçlu var mı diye sorar. Anlaşmazlığı

olanlar birbirinden davacı olanlar dede karşısında dara çekilirdi. Haklı haksız belli olur, haklı olan hakkını alırdı. Dede, anlaşmazlığı olanların sorununu çözer, herkes birbirinden razı edilmeden cem başlamazdı. Bu kapı razılık rıza kapısı diye boşuna söylenmiyor. muharrem ayı Yas-ı Matem olarak inancımız gereği yapılır. Son gün lokma olarak Kerbela şehitlerimizin anısına 12 çeşitten oluşan aşure her evde pişirilerek komşular arasında ikram edilir.” KK2: “Muharrem ayı Hz. Peygamber’in Ehlibeytine tutulan yas ve onlara bağlılıktır. Muharrem boyunca kurban kesilmez, eğlence yapılmaz. Şimdiki zamanlarda bozuldu artık. Muharrem sadece oruç tutmak değil nefsin terbiye etmek, Ehlibeyt için gözyaşı dökmektir. Muharrem ayında sofralar mütevazı ve gösterişsiz olur. Durumu iyi olanlar dahi mütevazı sofralarda orucunu açardı. Oruç açımında ve sonrasında mersiyeler okunur, ağıtlar yakılırdı. Muharrem ayında kavga edilmez. Muharrem ayı boyunca her evde cenaze çıkmış gibi bir matem havası olurdu. Gülmek ayıp karşılanırdı. Hz. İmam Zeynel Abidin sağ kurtulduğu Peygamber Efendimizin Ehlibeytinin soyu kurumadığı için şükür kurbanları kesilir, dualar edilirdi. 12. gün Dede posta oturur, cemaatten rızalık alınır, mersiyeler okunur, ağıtlar yakılır, 12 İmamların canına değmesi için saka su dağıtırdı. Cem erkanında da zakirler mersiyeler okur ağıtlar yakılırdı. Biz Muharrem’de 12 gün boyunca Hz. Adem’in affedilmesi, Hz. Nuh’un gemisinin kurtulması hep Muharrem ayında olmuştur. Aşure de Nuh’un gemisi kurtulunca ellerinde kalan son yiyecekleri kaynatmalarıyla ortaya çıkmıştır.” KK26: “Aşure, Arap aylarından Muharrem’in 10. gününden adını alır. Arapça bir sözcük olup, ‘aşur’, ‘aşura’ adlarıyla da anılır. Bazı tarihsel olayların bugünde gerçekleştiğine inanılır. Âdem peygamberin tövbesinin kabulü, İbrahim peygamberin ateşten kurtuluşu, Yakup peygamberin oğlu Yusuf’a kavuşması, Nuh Peygamberin gemisinin tufandan kurtulup Cudi Dağına oturması ve daha birkaç olay. Ülkemizde daha çok Anadolu Aleviliğine özgü bir gelenek olan aşurenin öyküsü Nuh peygamberin söylencesine dayandırılmaktadır. Kurban Bayramını izleyen 20. günden itibaren Muharrem orucu başlar ve 12 gün sürer. Hz. Hüseyin ve yoldaşlarının, 12 İmamların anısına yapılır ve dağıtılır. Hz. Hüseyin’in şahadetinden önce, amcası oğlu Müslüm ve onu iki oğlunun şehit edilmesi anısına oruç tutanlar, Kurban Bayramından 17 gün sonra başlarlar. Böylece 15 gün oruç tutarlar. Bu üç günlük oruca ‘Müslümler’ adı verilir. Aşure: Su, pekmez ve yarma aşurenin ana malzemeleridir. Nohut, kuru fasulye, kuru üzüm, kuru kaysı, incir kurusu, badem içi, ceviz içi ve benzeri maddeler olanaklar ölçüsünde katılır. 12 İmam anısına 12 türlü yiyecek konulmasına özen gösterilir. Malzemeler kazana konurken, kazandan alınıp dağıtılırken dualar ve mersiyeler

okunur. Hazırlanınca evlerin nüfusuna göre dağıtılır. Hasta ve yaşlılara gönderilir. Pişirip dağıtanlara ‘Hak kabul etsin’, ‘Hizmetin kabul olsun’ gibi dualar edilir.”

KK4: “Cem deyince benim aklıma hak, hukuk kavramları gelir. Çocukluğumdan hatırladığım kadarıyla cemde anlaşmazlıklar halledilir, küsler barıştırılırdı. Cemde hatası olan Mansur gibi dara durur hatalıysa hatasını dile getirirdi. Alevilik dedeler sayesinde taşınarak bu günlere geldi.” KK7: “Cem ibadeti, toplum içinde ilişkilerin düzenli şekilde halkımıza gösterilmesi ve yaşatılmasıdır.” KK21: “Muharrem ayı kurtuluş ayıdır. Nuh’un tufandan kurtulduğu gibi bizde Ehlibeyte tutunup kurtulacağız. Muharrem ayında 12 İmam aşkına 12 gün oruç tutulur. Muharrem öncesinde 3 günde Masum-u pak orucu tutulur. Eskiden Muharrem ayı daha maneviyatlı geçerdi. Mersiyeler okunur, ağıtlar yakılırdı. Ehlibeytin yası tutulurdu. Şimdi bu maneviyat inanç pek kalmadı.” KK11: “Cem köyün en büyük evinde yapılırdı. Ceme katılacak her hane maddi durumuna göre az çok demeden yiyecek getirirdi. Gücü yeten aş pişirir gücü yetmeyen kuru ekmek getirirdi. Kimseye de sen az getirdin, sen çok getirdin demeden eşit pay edilir yenirdi. Zengin fakir ayrımı olmadı. Peygamber döneminde mescitlerde de böyle yardımlar toplanıp dağıtılmış. Sosyal eşitlik sağlanmış. Cem başlamadan razılık alınır daha sonra Allah, Muhammed, Ali aşkına çerağ uyandırılırdı. 12 hizmet vardı. Bunlar Dede, Rehber, Gözcü, Çerağcı, Zakir, Süpürgeci, Meydancı, Niyazcı, İbrikçi, Kapıcı, Peyikçi, Sakacıydı. 12 hizmet yerini bulmadan cem yürütülmezdi.” KK16: “Köyümüzde cem ibadeti yapılmaktadır. Fakat dedeler yeteri kadar ilgili ve alakalı olmadığı için toplumda cem ibadetine rağbet yok denecek kadar az düzeydedir.”

4.4.5. Hasaңcelebi Yöresinde Kurban

Bismillahi Allah-u Ekber Allah-u Ekber.

Tekbir Allah-u tekbir Allah-u Ekber.

Tekbir Allah-u tekbir Allah-u Ekber.

Fermanı Celil

Kurbanı Halil

Delili Cebrail

Teslimi İsmail, Tekbira:

Allahü Ekber... Allahü Ekber... .

La ilahe İllallahü Vallahü Ekber. Allahü Ekber Velillahil Hamd.

“Nasrün min Allahi ve fethün karibün beşşiril nü’miniye” Ya Muhammed, Ya Ali...” La Feta

illa Ali La Seyfe illa Zülfikar.

Türkçesi: “Maddi ve manevi Hakk yolunda ki emeklerimizin kabul edileceğini müjdeleyen ayetin gösterdiği yolda gitmemiz için sizin himmetinize sığınırız Ya Muhammed, Ya Ali...”

Kurbanlarınız kabul, muratlar hasıl ola.

Dergah-ı izzetinize yazılmış ola.

Dildeki dileklerinize, gönüldeki muratlarınıza vasil ola.

Kurbanlarınızın kazaya kalkan, belaya bekçi ola.

Duası bizden, kabulü de Allah’tan ola.

Gerçeğe Hü.....¹⁸

Kurban ibadeti Allah’a karşı olan bir minnet, şükür göstergesidir. KK23: “Alevilik inancına göre kurban bayramı ve adak kurbanı türünde kurban ibadetimiz var. Bunların dışında da Muharrem orucu bittiğinde kurban keseriz. Muharrem ayında kan akıtmayız, bizlerin inancında bu yoktur.” bilgisini vererek Alevilikte kurban ibadetinin önemli bir yer tuttuğunu belirtmiştir. “Ehlibeyt yolunda olan Aleviler İmam Hüseyin’e matem ve soyunun kesilmemesine de şükran olarak kurban keser, o kurban sırrına vakıf olmaya çalışırlar.” (Uğurlu, 2009: 343). KK12: “Kurban yardımlaşmadır, paylaşmadır, dayanışmadır.” şeklinde beyan etmiştir. KK1: “Kurban bayramında kurban kesmek isteyen canlar keser. Bunun yanında adak kurbanı genellikle türbelerde ziyaretlerde kesilir. Abdal Musa lokmasında kurban kesilir. Genellikle kış sonuna doğru yapılırdı. Köye salma salınır yani herkes gücünün yettiğinde gönlünden koparı verirdi. Aşlar pişirilir, kış atlatıldığı için şükürler edilirdi. Abdal Musa lokması birliği, beraberliği, yardımlaşmayı temsil eder. Kurban kesilirken yönü kibleye çevrilir Dede veya bilen birisi ‘Allah Allah Fermanı Celil, kurbanı Halil, canı İsmail, peyki Cebail. La ilahe illallah, MuhammedenResulullah, Aliyyün Veliyullah, AllahüekberAllahüekber, la ilahe illallahüvallahüekber, Allahüekber ve lillah’ilhamdbismillahi tekbir, Allahuekber. La feta illa Ali la seyfe illa Zülfıkar. Allah Allah’ şeklinde kurban duasını okunduktan sonra kesilirdi.” ifadelerini kullanmıştır. KK25: “Kurban inancımız gereği dara düştüğümüz zaman kurtarıcı olarak gördüğümüz fakat usulüne uygun olarak yapılmamaktadır.” KK17: “Yöredeki ziyaretlerde sık sık adak kurbanları kesilir.” KK20: “ Adak kurbanları keseriz. Muharrem sonunda kurban kesilir.” KK26: “Kurban, birilerine göre yalnızca kan dökmektir. Bence kurban, ekonomik durumu iyi olanların paylaşımıdır.”

---

¹⁸ CEM Vakfı, Cep Kitapları Dizisi: 3.

Kurbanlık koyunda geldi meydana
Önünce delili Cebail deyü
Ol güzelce koçtan haberin alan
Hakk'a kurban oldu İsmail deyü

Dört kimse kurbanı yerinden alan
Götürüp meydanda duaya duran
Zâkirin zikrine Dûvazdeh İmam
Okuyup da alan gerçek er deyü

Tekbirini al da bıçağını vur
Eksik yerin koma hizmetini gör
Boğazla keşküle kanın öyle ser
Zira Hak sırdadır can da sır deyü

Arala postundan getir meydana
Hasan Hüseyin ile Zeynel'e cana
Bakır ile bile girdik kazana
Kaynadık yine de olduk hal deyü

Cafer ilmi hikmet kitabın okur
Bülbül gülistanın dalında şakır
Bağ-ı Arafat'ta bir delil yatur
Müminler aynası şevki nûr deyü

Musa-i Kâzımdır lokmayı sunan
Taki ile Naki nûş edip kanan
Hasan Askeri'dir irfana gelen
Mehdi şu cihanda oldu sır deyü

Amel eyle ol kurbanın işinde
Hesap onun yüreğinde düşünde
Ehl-i cemaat irfan kor başında
Saki çağırır ki kadeh sun deyü

Kul Himmet Üstadım gerçek velisin
Doluyu sunansın pîrîm Ali'sin
Rehber armağan eder birisin
Rehberin serdiği sofradır deyü (Aslanoğlu, 2014:116-117).

4.4.6. Hasacelebi Yöresinde Musahiplik Erkanı

Musahiplik iki Alevi'nin hem bu dünya için hem de diğeri dünya için birbirlerine her zaman maddi manevi kardeş olacaklarına dair Dede'nin karşısında verdikleri sözdür. Musahip kardeşler sadece kadın kadına ya da erkek erkeğe olmak zorunda değildir. Musahip eğer evli ise onun eşi de karşı taraftaki kişinin eşi ile musahip olmaktadır. Yani dörtlü bir musahip kardeşlik söz konusudur.

“Musahiplik hakkında en doyurucu bilgiyi Medine döneminde görmekteyiz. Seb'e suresinin 46. Ayetine dayanılarak kurulan bu ulvi kurumun nitelik ve nicelikleri, Enfal Suresinin 72. , 73. , 74. , 75. , ayetleri ile Nisa suresinin 33, ayetleri ve Hadid suresinin 10. Ayeti ile çizilmiştir.” (Kara, 1989: 33-34).

(Ey Muhammed!) De ki: “Ben size ancak bir tek şeyi, Allah için ikişer ikişer, teker teker kalkıp düşünmenizi öğütlüyorum. Arkadaşınız Muhammed'de cinnetten eser yoktur. O, şiddetli bir azaptan önce sizin için ancak bir uyarıcıdır.” (Seb'e 34/46). “Eğer sana hainlik etmek isterlerse, (bil ki) onlar daha önce Allah'a da hainlik etmişlerdi de Allah onlara karşı (sana) imkân vermişti. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.” (Enfal 8/71). “İman edip hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler ve (muhacirleri) barındırıp (onlara) yardım edenler var ya, işte onlar birbirlerinin velileridir. İman edip hicret etmeyenlere gelince, hicret edinceye kadar, onların velayetleri size ait değildir. Eğer din konusunda sizden yardım isterlerse, sizinle aralarında sözleşme bulunan bir kavme karşı olmadıkça, yardım etmek üzerinize borçtur. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görendir.” (Enfal 8/72). “İnkâr edenler de birbirlerinin velileridir. Eğer siz bunların gereğini yapmazsanız, yeryüzünde bir karışıklık ve büyük bir bozulma olur.” (Enfal 8/72).

Hatayi müsahip kardeşlerin arasının iyi olmasının önemini şu şekilde dile getirmiştir:

Musahib musahibe meylin ayıra
Tanlarım evin temeli devrile
Yedi tamu odun bir bir görüne
Danışdı Muhammed böyle der Ali (Onarlı, 2013: 199).

Musahiplik sosyal ilişkileri güçlendirmek adına önemli bir erkandır. Hasacelebi'de de bu erkana önem verilmekte ve uygulama güncel olarak yapılmaya devam etmektedir.

Dede müsahibe bazı öğütler verir:
Üç türlü talip vardır.

Talibi mürit: Hem malı ile hem canı ile Muhammed ve Ali'nin yoluna giden gerçek talibi mürit.

Talibi tirid: Muhammed ve Ali yoluna malını verir canına geldi mi yoldan kaçır. Bunlar yarım talip. Talibi tirid.

Talibi Körir: Muhammed Ali yoluna ne malından ve ne de canından hiçbirşey vermeyen, bunlar talip değıl, kalıptır.

Şuandan itibaren bir can bir vücut oldunuz. Birbirinize yalan söylemeyeceksiniz, verdiğiniz kararları sofiler ve bacılar olarak ortak konuşarak vereceksiniz. Namustan başka malınız ve her şeyiniz ortaktır. Birlikte kullanacaksınız. (Yıldırım, 2006: 97)

“Dediler ki: ‘Rabbimiz! Biz kendimize zulüm ettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz.’” (A’raf 7/23).

Musahiplik Erkanı başlarken:

On iki hizmet sahipleri görevlerini almışlardır. (Tezekkar hizmeti musahiplik erkanı içerisinde yapılacaktır.) Tevbe duasına başlamadan önce musahip olanlar meydana alınır, sorguları yapılır ve musahiplik erkanı bitirildikten sonra ceme kalındığı yerden devam edilir ve bitirilir.

Rehber dört canı hazırlamıştır. Musahiplikle ilgili ayetleri okumuş, biat gülbankını vermiş, kemerbestlerini bağlamış, tevella ve teberrayı anlatmış, tarikat abdestini aldırıştır. Kul hakkının rızalığı alınmıştır.

Dört can, rehberleri sağ başta el- ele vererek (yaşı büyük olan sağ başta, diğerleri yan yana dizilmiş) cem evinin kapısındadır.¹⁹

Musahiplik erkanı yerine getirildikten sonra:

(Musahiplik erkanı bitmiştir. Şerbet ikram edilir. Musahipler niyazlarını yaparak yerlerine otururlar. Normal cem seyrine devam etmektedir. Ve bu cem “AYN-ÜL CEM” dir. Cemin bir üst makamıdır. İkrarlı ve musahip olanların gireceğı cemdir. Musahipler kurban keserek (Bu kurbanı yalnızca ikrarlı olanlar yiyebilir.) ikrarları başlamış olur. Ruhlarımız Elest- ü Bezm” de ikrarlarını vermiştir.

“Elest- ü Bezm Allah’la yaratılışları sırasında insanlar arasında yapıldığı kabul edilen sözleşme için kullanılan bir tabir.”²⁰

---

¹⁹ CEM Vakfı, Cep Kitapları Dizisi: 3.

²⁰Kaynak:<https://islamansiklopedisi.org.tr/bezm-i-elest> / Erişim Tarihi: 27.10.2024.

Hız. Muhammed de “Secere-i Rıdvan” ağacından bir dal kopararak ikrar almıştır. Ve Fetih Suresi ayet 18 inmiştir. “Pençe-ı Ali Aba” dediğimiz el ile de ikrar alınabilir mi? Alınabilir. Çünkü, Hz. Peygamber efendimizin yaptığını yapmak “sünnet” ise birinci Hudeybiye Biati’nda elle ikrar alınmış ve Fetih Suresinin 10. Ayeti inmiştir. Bunu tartışmak inancımıza bişey kazandırmaz ve sadece birliğimize zarar verir.²¹

“Bir mendil yıkanıp kuruyana kadar küsülü olursanız müsahipliğiniz geçerli değildir.”(Yıldırım, 2006: 97).

KK9: “Musahiplik erkanında musahiplerin eşleri hariç her şey ortaktır. Musahiplerin eşleri de birbirinin bacısı sayılır. Musahipler eşleriyle birlikte Dede huzurunda dara çekilir. Musahipler arasında küslük düşkünlük sebebi sayılır. Musahipler birbirlerinin malından ve canından sorumludur” bilgilerini aktarmıştır. KK21: “Musahiplik, Alevilik inancında önemli bir kurumdur. Musahip kardeşlik öz kardeşten bile daha yakındır. Öz kardeşinle küsebilirsin ama musahibinle küsemezsin, musahip kardeşlerin çocuklarının birbirine nikahı düşmez. Eskiden musahip kardeşlik, yolun olmazsa olmazıydı ancak günümüzde musahip kardeşlik özellikle gençlerde unutuldu gitti.” şeklinde aktarmıştır.

Hasançelebili halk ozanı Mürteza Aksüt musahiplikle ilgili şu dördtlüğünde musahiplerin yardımlaşması gerektiğini, birbirini yanlışlardan alıkoyması gerektiğini ve sabırlı olması gerektiğini vurgulamaktadır:

Musahip ol kardeşin aç ise doyur
Yanlış gidiyorsa yolundan çevir
Sabır harmanında samanı savur
Yenecek daneyi bulmadan gelme (Aksüt, 2009: 33).

KK16: “Musahip kardeş evlenmeden tutulur. Onun anası senin anan, babası senin baban olur. Rızalık alınır, kurban kesilir. Musahiplikte kesilen ilk kurbanı Cebrail kurbanı denir. Daha sonra birbirinin eşleri de bacısı, kardeşi olur. Biz musahip kardeşiz diye kenara çıkılmaz. Musahip kardeşin öz annenden doğan kardeşinden ileridir. Cebinde 50 liran varsa 25 i onundur. Yarın yanağından gayrı her şey ortaktır. Musahiplerden birisi bir suç işlerse diğeri de cezasını çekmiştir. Babamın musahip kardeşi kız kaçırmış cezasını anamla babamda çekmiş. O sebepten herkesle musahip olunmaz. Öz kardeşinle musahip olamazsın. Tarikata göre musahip kardeşlerin çocuklarının nikahı birbirine düşmez.

²¹ CEM Vakfı, Cep Kitapları Dizisi: 3.

Kirvelik erkanında da aynı şekilde kirvelerin çocuklarının nikahı birbirine düşmez. Olup ikrar verdin mi de geri dönülmez. ‘Öl ikrar verme öl ikrarından dönme’ demişler. Rızalık budur. Beraber ceme girmeden ikrar vermeden musahip olunmaz. ‘Musahipsiz lokma yeme Ali’ye Selman olasin’ demişler.”, KK19: “Musahiplik Hz. Muhammed ve Hz. Ali’den bize kalmıştır. Akabe Biadların’da herkes kendine bir kardeş seçmiş. Hz. Muhammed de Hz. Ali’yi seçmiştir. Musahip kardeşlik zordur. Musahipler kurban kesip cemde ikrar verip yola girdiğinde dönüşü yoktur. Musahiplerin günahı da sevabı da ortaktır. Musahibinin işlediği kabahatten dara çekilirken sende sorumlu tutulursun. O yüzden Musahipler birbirinin her hareketini kontrol etmek birbirini uyarmak zorundadır. Birinin eksikliğini diğeri tamamlar. Musahiplerin çocukları birbiriyle evlenemez. Musahiplerin eşleri de birbiriyle bacı kardeşler. Musahiplikte sen ben yok biz vardır. Eskiden musahibi olmayan ceme alınmazmış. Şimdilerde musahibi olan çok nadir var. Olanda eski musahiplik erkanını yolunu uygulamıyor. Sadece lafta şekilde kalmış maalesef. Özellikle şehirleşme süreci musahipliği de unutturmaya başladı.” şeklinde beyanda bulunmuşlardır.” KK23: “Musahiplik geleneği günümüzde uygulanmamaktadır. Günümüzde sadece söylemde kalan bir ifadedir.” KK26: “Musahiplik, yol kardeşliği adıyla da bilinir.Cem törenine musahipsiz girilmez. Musahipsiz girenler, konuklar ve çocuklar ayrı tutulur.Musahipler birbirinin davranışlarından sorumlu tutulur. Bir tür otokontrol özelliği taşır.55 yıl öncesinden buyana hukuksal konuşların resmi mahkemelerde görülmesi ağırlık kazandığından cem törenlerinin de yapılmadığından dolayı işlevini yitirmiş diyebiliriz.Yarım yüzyıllık değişimin etkileri elbette ki musahiplik geleneğini de etkilemiştir.”

Katılımcılar Musahiplik kavramına ve uygulanaşına dair önemli bilgiler vermişlerdir. Musahip kardeşlerin küskün olduğunda arası bozuk olduğunda ceme alınmayacağı öz kardeşten bile daha ileri olduğunu söylemişlerdir. Musahibi olmayanın talip olamayacağını yani cem cemaatine ritüellerine katılamayacağını belirtmişlerdir. Belli bir yaşın üstündeki katılımcıların hemen hemen hepsinin musahibi vardır. Eskiden musahipliğin kurallarının uygulandığını ama şimdi musahipliğin unutulduğundan dert yanmışlardır. Orta yaşı katılımcıların bir kısmı musahiplerinin olduğunu ama gerekliliklerini yerine getirmediklerini, bir kısmı da musahiplerinin olmadığını belirtmişlerdir. Gençlerin bir kısmı musahiplik kavramını bildiğini bir kısmı da bu kavramı bilmediklerini söylemişlerdir. Katılımcıların yaşı aralığına göre değerlendirdiğimizde yaşı küçülmesiyle aşama aşama musahiplik kavramının da yok olmaya başladığı görülmektedir.

Gençler öz eleştiri yapmakla beraber büyüklerinin onlara bir şey öğretmediklerini söylemektedirler.

4.4.7. Hasaңcelebi Yöresinde Dara Düşme ve Düşkünlük Uygulaması

“(Allah, şöyle der:) ‘Ey huzur içinde olan nefis!’ ” (89/27). “ ‘Sen O’ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön!’ ” (89/28).

“Yargı şöyle yapılır: İki çift müsahip dört kişi, eşleriyle birlikte sekiz kişi meydana gözcünün sol tarafında olmak üzere sofiler başta, bacılarda sofilerin sol tarafında sırasıyla dizilirler.” (Yıldırım, 2006: 81).

Dede dua ettikten sonra sorguya çekilecek kişiler secde eder.

“Sonra sofiler ve bacılar ayağa kalkarlar. Çengel darına dururlar. Sağ ayak baş parmağını sol ayak baş parmağı üzerine kapatıp, sağ elin parmaklarını sol elin parmakları üzerine koyarak ayak parmakları üzerine eğilirler. Buna çengel darı denir.”(Yıldırım, 2006: 81).

Dede daha sonra duaz imam okur:

Hatalar etmişim noksandır işim,
Tövbe günahlarımıza estağfirullah, estağfirullah
Muhammed Ali’ye bağlıdır başım,
Tövbe günahlarımıza estağfirullah, estağfirullah (Yıldırım, 2006: 81).

Daha sonra suçlular sofiler ve bacılar derdini şikayetini anlatmak için dededen izin ister. Dardını anlatırlar. Orada inançsal duygu yoğunluğuyla hatası olan itiraf eder. Nadir de olsa etmeyen olursa şahitler dinlenir. Sonra razılıklar alınır ceme başlanır.

Allah’ın huzurunda durduğunu kabul ederek, içtenlikle özünü, benliğin ortaya koyup, teslim olmanın adıdır. Gizli saklı bir şey yoktur, çünkü her şeyi bilen ve duyan yüce tanrının huzurundadır. Bilineni, bilenden saklamanın bir anlamı yoktur. Hakk meydanında özünü dara çekip, tüm saflığıyla Sırat- el Müstakim (dosdoğru yol) yolda “Vahdet- i Vücut” olmanın, arınmanın ve pak olmanın adıdır. Hallac- ı Mansur gibi çarmlıha gerilmenin, Nesimi gibi derisinin yüzölmesinin, Fazlı gibi hançerlenmenin, Fatma Ana gibi “Elif/ Doğru olmanın adıdır (Uğurlu, 2009: 148).

Mürşit bir kurul oluşturur. ‘Mürşit, pir, rehber, davacı, davalı, şahitler, musahipler, ve muhip canlar’ dan oluşur. Önce çok ağır yemin ettirilir. Kişi dardadır, Hakk’ın huzurundadır. Hakk her şeyi biliyor ve görüyordur. Öyleyse bilineni, bilenden saklamanın bir anlamı yoktur.

Doğru söyleyeceğine dair özünü dara çeker. Bunu kurul tarafları dinler, suçu hafifse cezasını adilce verir. Cezası ağır ‘Yol Düşkün’ ise Düşkünler Ocağına’ gönderilir. Düşkünler Ocağı tarafsızdır. Mürşidi, piri, rehberi kendi ocağındandır. Niçin? Başka ocağa bağlı olursa tarafsızlığını koruyamaz.²²

Geleneksel Aleviliğe mensup olanlar, Aleviliğin kurallarına uymayan kişilere yaptırım olarak gördükleri düşkünlük uygulamasına önem verdiklerini vurgulamışlardır. Ancak geçmişte düşkün ilan edilen cemaat mensuplarına verilen cezaların günümüzde uygulamanın mümkün olmadığını da belirtmişlerdir. Söz konusu yaptırımların günümüze uygun hale getirilmesini de istemektedirler. Zira bunun nasıl kimler tarafından düzenleneceği hususunda, bir çözüm üretmekten de uzak oldukları gözlenmiştir. Söz konusu grup mensupları, geçmişte düşkünlüğün işlevsel olduğunu yakın çevrelerinden örnekler vererek açıklama yoluna gitmişlerdir (Dönmez, 2003: 143).

Kıyamet günü için adalet terazileri kuracağız. Öyle ki hiçbir kimseye zerre kadar zulmedilmeyecek. (Yapılan iş) bir hardal tanesi ağırlığınca da olsa, onu getirip ortaya koyacağız. Hesap görücü olarak biz yeteriz (Enbiya 21/47).

Alevilikte dar erkanlarını dört başlıkta toplayabiliriz: Dar-ı Mansur, Dar-ı Fazlı, Dar-ı Nesimi, Dar-ı Fatıma (Dar-ı Hüseyin) .

4.4.7.1. Dar-ı Mansur

Hallacı Mansur gibi Hakk yoluna başını vermenin adıdır. Ayakta dosdoğru durup, sağ elini kalbinin üzerine koyup, sol elini yanına salarak, sağ ayağını, sol ayağının baş parmağına koyarak (Mühürleyerek), Mansur gibi Hakk yoluna teslim olmanın adıdır. İslam’ın genel anlamı da teslimiyettir. Hakk’ın huzurunda Hakk’a teslimiyettir (Uğurlu, 2009: 148).

Cemde, huzura ilk çıkıldığında durulan dar Mansur Darıdır (Erdem, 2020: 172).

---

²²CEM Vakfı, Cep Kitapları Dizisi: 3.

4.4.7.2. Dar- ı Fazlı

Hz. Fazlı (Fazlullah Hurufi) ‘nin adına gerçekleştirilen dardır.

“Göğsüne bıçak saplanarak yüz üstü bırakılan Hz. Fazlı’nın Hakk uğruna şahadetini simgeler. İki elini yüreğinin üzerine koyarak, eğilerek, sağ ayağını sol ayağının üzerine konulmasının adıdır.” (Uğurlu, 2009: 148)

Secde biçiminde olan dâr duruşu, bu şekilde isimlendirilmiştir. Fazlullah Hurufi’nin adını telmihen gerçekleştirilen bu dâr duruşunda talip yüzüstü yere kapanarak secde eder. “Kalbinden bıçaklanarak yüzüstü bırakılan Fazlullah-ı Hurufi’nin anısını yaşatmak için cemde “aşk ola” denilir. Yüz üstü kapanılır.” (Gökbel, 2019: 204).

4.4.7.3. Dar-ı Nesimi

Alevilikte 7 Ulu Ozanlardan olan İmameddin Seyyid Nesimi’nin adının yaşatıldığı dardır.

Nesimi sultan da diğer hak yolunun şehitleri gibi Hakikat kapısında “Özündeki sultan”ı gördü. O yüce yolda canını vermekten çekinmedi. Kara taassup onu da diz üstü oturtup, derisini yüzdü. Edep erkan içinde diz üstü oturmanın adıdır.” (Uğurlu, 2009:149).

4.4.7.4. Dar-ı Fatıma (Dar-ı Hüseyin)

“Hz. Peygamber Torunlarından su ister. Hz. Hüseyin daha hızlı davranarak Hz. Hasandan önce suyu getirir. Getirirken sol ayağını taşa vurup kanatır. Hz. Peygamber görmesin diye sağ ayağını sol ayağının üzerine koyup gizler. Sağ ayak sol ayağın üzerine konularak Hz. Hüseyin’in anısının yaşatıldığı dardır.” (Erdem, 2020: 172).

Hz. Hüseyin’in adının yaşatıldığı bu dâr duruşu, ayak mühürleme esasına dayanır. Sağ ayağın başparmağının sol ayağın başparmağı üzerine kapatılarak ellerin de göğüste yahut alt karın üzerinde sağ el sol elin üzerinde olacak şekilde mühürlenmesi şeklindeki duruştur. Sağ elin göğüs üzerine, sol elin karın üzerine konularak beklendiği uygulama farklılıkları da söz konusudur. Dar-ı Fatıma olarak da geçmektedir.

“Dar’ı her ne kadar dört grupta incelemiş olsak bile, bu isimlerden öncede, yani insanın yaratılışından beri vardı. Kişi sürekli vicdani olarak kendini sorgulamıştır. Allah’ın

ilahi huzurunda durmuşlardır. Kısaca dar, Allah'ın divanına, yaratılıştaki fitrat gibi, masumiyet ve paklıkla teslim olup durmanın adıdır.” (Uğurlu, 2009: 149).

Dara durma ve düşkünlük Aleviliğin adalet anlayışı için önemli bir uygulamadır. Dara durma uygulamasında Dede karşısında önce Dede'ye sonra topluma verilen bir hesap söz konusudur. Dede etrafında topladığı topluluğa herhangi bir şikayetlerinin olup olmadığını sorar ve ardından sorunu olan varsa bu durumu Dede'ye bildirir. Dede de sorunun giderilmesi adına bazı eylemler ve talepler gerçekleştirir. Bu uygulama aynı şekilde Hasançelebi'de de uygulanmaktadır.

Dar Gülbengi:

Erenler; yüzümüz yerde, özümüz darda

Er meydanında, Hz. Ali divanında

Şu an bir eren var karşımızda

Teni toprak, özü tutsak

Amacı toplumla uzlaşmak

Bu erenden ağrınmış, incinmiş can

Dile gelsin, bile gelsin

Alacağı varsa istesin,

İncinmişliği varsa söylesin

Sonuçta helallik dilesin

Hü Ya Ali! (Bozkurt, 2018: 248).

Edindiğimiz bilgilerde: KK25: “Kasabamızda Sünni hemşerilerimiz de yaşıyor. Biz hiçbir zaman onlarla olumsuz bir durum yaşamamaya dikkat ettik. Keza bunu da elimizden geldiği kadarıyla başardık. Hatta bizim bölgede özellikle eski zamanlarda mahkemeye giden kişi sayısı epey azmış. Dede husumetli olan kişileri dara durmada bir araya getirerek uzlaştırmış. Anlaşmazlıklar Dede tarafından çözülür ve ortak bir paydada buluşurlarmış.” bilgisini bizlere vererek bölgede yaşanan herhangi bir sorunda Dede'nin tüm sorunları giderdiğini ve huzur içinde yaşandığını belirtmiştir. KK26: “İyi insan, iyi yurttaş olma; dolayısıyla yola uygun hareket etme temel alınır. Hataları olanlar, yani düşkünler yolun gereklerine göre cezalandırılır.”

Alevilikte düşkünlük bu inancın gerektirdiği gibi davranmayan insanlara Dede tarafından verilen cezalar bütünüdür. Cezalar işlenen suça göre farklılık göstermektedir. Düşkün olanlar eğer ki hatasını anlayıp halk tarafından razı gelinirse Dede de cezasını kaldırır. Düşkün olmanın ağır bedelleri vardır. Düşkün olmak istemeyen bir Alevi gerekli tüm vazifeleri hakkıyla yerine getirmelidir. Bu hususta KK1: “Düşkünlük; hırsızlık,

başkasının namusuna yan gözle bakma, musahip kardeşlerin küskün olması gibi sebeplerden verilen yol cezalarının en ağıridir. Düşkün olanlar cezasını çekip temizlenene kadar cem törenine alınmaz, selam verilmez” bilgisini aktarılmıştır.KK7: “Köyümüzde eskiden toplum içerisinde veya edep erkan içerisinde kabahati olanlar dara çekilir, varsa alacak vereceklerin tahsil edildiği, helallik alındığı ve cem erkanına öyle başlanırdı.” şeklinde ifadede bulunmuştur. KK24: “Eskiden Dede dara durma yaparken suçluyu suçsuzu ayırır, suçluyu cezalandırırdı. Aslında bir nevi halk mahkemesi kurulurdu. Halk sorunlarını bu şekilde çözer ve yörede suç oranları günden güne azalırdı.” ifadelerini kullanmıştır. KK9 ise: “Eskiden cem törenlerinde dara çekme yapılırdı. Kabahatli olanlar ya da musahip kardeş olmak isteyenler dara çekilirdi. Toplumda suçu ya da kabahati olanlar da dara çekilirdi. Bu bir nevi halk mahkemesiydi. Haklı haksız ortaya çıkar kabahati olanlar cezalandırırdı. Böylece mahkemeye başvurmaya ihtiyaç duymadan yüzyıllarca adalet sağlanmıştı. Bu sebeple yöremizde suç oranı ve mahkeme dosyası sayısı yok denecek kadar azdır.” şeklinde aktarmıştır. KK8: “Düşkünlük, Alevilik erkanında çok büyük suç işleyen kişilerin düşkün ilan edilerek toplumdan dışlanması, hatasını telafi edene kadar cemlere alınmaması uygulamasıdır. Alevilik erkanında en ağır cezadır. Toplumda insanların hata yapmasını, suç işlemesini önlemek için etkili bir yaptırım olarak değerlendiriyorum.” şeklinde bilgi vermiştir. KK17: “Düşkünlük Alevilik inancında en büyük cezai yaptırımdır. Anlaşmazlıklarda ve taliplerin işlediği suçlarda dara çekilir haklı haksız ortaya çıkardı. Adalet sağlandığı için mahkemeye ihtiyaç kalmamıştır. Çocukluğumuzda sınır bozmaktan dara çekilen talipleri hatırlıyorum. Bu halk mahkemeleri sayesinde kasabamızda suç oranı oldukça düşüktür.” bilgisini vermiştir.

KK26: “Hataları olanlar, yani düşkünler yolun gereklerine göre ‘cezalandırılır’ derken düşkünlerin dara çekilmesi dile getirilir.Talip, kimsenin bilmediği bir suç bile işlemişse cemde dile getirir. Çünkü cem töreni ortamı ‘Hakk’ın huzuru’ olarak kabul edilir ve bu meydana yalana yer yoktur. Sorgu yapıldığında talip kendisini Hakk’a teslim etmiş gibi düşünerek özünü arındırır. Dara çekme özün sorgulanmasıdır. Dara Çekme; eline, beline, diline sahip olma öğretisinin gerçekleşmesinin bir aracıdır.”

KK18: “Küsler suçlular dara çekilir sorunlar kendi arasında çözülürmüş. Küs olanlar kabahatli olanlar Ceme alınmazmış buda suç işlemeye caydırıcı ve etkili bir yaptırım olmuştur. Osmanlı döneminde kadıya hiç gidilmezmiş. Bugün bile kasabamızda suç oranı yok denecek kadar azdır.”, KK15: “Bizim buralarda yakınlara kadar şikayet, mahkeme bilinmezdi. Cemde haklı haksız ortaya çıkar, adalet sağlanırdı. Mahkemeye gerek duyulmazdı. Kimse kolay kolay cemde dara çekilip rencide olmayı göze almazdı.

Bizim buralarda kimse karakolun mahkemenin yolunu bilmezdi. Çocukluğumda ve gençliğimde cemde 12 hizmetlerden gözcülük hizmetini yerine getirirdim. Çok fazla dar divanına şahit oldum. Bizim buralarda yaramaz adamlara selam bile vermezler.”, KK4: “Bizim burada mahkemelik olan yokmuş. Cemde hak mahkemesi kurulur adalet sağlanırmış. Karakola mahkemeye gerek duyulmazmış. Kabahatli olan toplum tarafından da dışlanırmış. Bugün cem erkani talip ve Dede ilişkisi olmasa da geçmişten gelen gelenekle toplumda kabahatli olan dışlandığı için buralarda karakola giden mahkemeye giden pek bulunmazmış.” KK12: “Günümüz mahkemelerinin yapmış olduğu işlemleri, halkın önünde dedeler tarafından insanların suçlu ve suçsuz olduğuna karar verilme işlemidir.” KK14: “Eski toplumlar gibi günümüzde cemaatler toplanıp insanları olumlu ve olumsuz yönde yargılamadıkları için bu kavram hakkında yeterli bilgiye sahip değilim.” KK23: “Düşkünlük ve dara durma geleneği yaşatılmamaktadır.”

Alevilikte dara durma genel olarak dört tanedir: Dar-ı Mansur, Dar-ı Fazlı, Dar-ı Nesimi, Dar-ı Fatıma.

4.4.8. Hasaңcelebi Halkının Ehlibeyt Algısı

“İşte bu, Allah’ın, inanıp salih ameller işleyen kullarına müjdelediğı şeydir. De ki: “Ben buna (yaptığım tebliğ görevine) karşılık sizden, yakınlık ve dostluk bağları içinde sevgiden başka bir ücret istemiyorum.” Kim güzel bir iş yaparsa, onun iyiliğini artırırız. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, şükürün karşılığını verendir.” (Şûrâ 42/23).

Ehlibeyti sevip yasın bilmemiş
Kinle dolu kalbevini silmemiş
Kötülüğe eylik sözün almamış
İnsan olmayana cemden sayılmaz (Aksüt, 2009: 17)

İslamiyet’i ilk kabul edenlerden, Hz. Peygamber’e en fazla yardımda bulunup, Kuran’ı Kerim’i en iyi şekilde yorumlayan kişi olan Hz. İmam Ali; daha çocukluğunda haksızlıklara karşı çıkmış, putları parçalayarak inanç ve insan sömürüsüne karşı mücadeleye girişmiştir. Kuran’da yerini alan, Veda Hutbesinde ve yüzlerce sahih (güvenilir) hadiste de belirtildiğı gibi; Hz. Peygamber ve onun masum ve yüce ev halkı Ehlibeyt, yani Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin (pençe-i Ali Aba), tüm yaşamları boyunca, kendilerini izleyen 12 İmamlar, Kırklar gibi insanlığı yücelten tutum ve davranışlarıyla tüm insanlara örnek olmuş kişilerdir.

Ehlibeytin' in ışııyla yanan, nuruyla nurlanan ve kendilerine Ali'den yana oldukları için Alevi denilen Ali yanlıları, Hz. Ali'nin faziletlerini örnek alarak yaşamlarını sürdürmektedirler. Bu anlayışı benimseyen yeryüzündeki milyonlarca insan bu yapıyla İmam Ali'yi, Ali görüp onun ev halkından yani, Alevi olmuşlardır. Ve onun adaletiyle, ahlakıyla süslenmişlerdir.

O mazlumların şahı, İmam Hüseyin'in babası, namusun ve iffetin timsali anaların anası Hz. Fatıma'nın eşi, Hz. Muhammed'in de canından bir can ve kandır.

Ali'yi sevenler; Ehlibeyt'i sinesine sararak onların tüm erdemlerini de yaşamlarına geçirerek binlerce yıllık köklü inanç ve Ehlibeyt yorumlarıyla derin bir şekilde bütünleşmişlerdir (Uğurlu, 2009: 35-36).

O nedendir ki, cemalinde yirmi sekiz olan evladı Ali isimleri ve Ehlibeyt isimleri yazılmıştır ve oniki imamların ismi şerifleri budur ki anılır. Hz. İmam Ali, İmam Hasan, İmam Hüseyin, İmam Zeynel Abidin, İmam Muhammed Bakır, İmam Cafer-i Sadık, , İmam Musa-i Kazım, İmam Aliyyül Rıza, İmam Muhammed Taki, İmam Ali Naki, İmam Hasan'el Askeri ve İmam Muhammed Mehti Aleyhisselam Hazretleri ve dahi sahip Mehdi sahibel zaman kutbû devran Haticetül Kübra ve Faimatül Zehra ve on dört masumu-u paktır (Vaktidolu, 1998: 295).

Hz. Peygamber Allah'ın mesajını insanlara tebliğ ettiği için Müslümanlardan sadece Ehlibeytine bağlı kalmalarını onlara sevgi ve muhabbet duymalarını istemiştir. Bu Şûrâ Suresinde de belirtilmiştir. Bu ayet ışığında İslami açıdan değerlendirdiğimizde Ehlibeyti sevmek her Müslüman'ın asli görevidir diyebiliriz. Anadolu Müslümanlığında mezhep farkı gözetmeksizin Ehlibeyte bağlılık ve sevgi vardır. Bunun en yoğun ve bariz örneği ise Anadolu Aleviliğidir.

Hz. Muhammed'in hayatı İslam Peygamberi olmasına rağmen mütevazı ve gösterişten uzaktır. Hz. Peygamberin vefatından sonra ona büyük bir sevi besleyen ev halkı büyük bir hüzne boğulmuştur. Kızı Fatıma'nın yüzü bir daha hiç gülmemiştir.

Bir rivayet şudur ki: Ölüm Meleği, Cebrail'in önünde Hazret-i Muhammed'in ruhunu kabzeti ve Cebrail de yücelerden yüce makama iletti.

Bu da Ebu Talib Oğlu Hazreti Ali'den nakledilmiştir:

-Ben o hal sırasında göklerden (Ya Muhammed) sesleri işittim.

Hz. Nebi'den sonra Fatımatüzzehra'yı kimse güler yüzü ile görmemiştir; ta ki Hazret-i Resul'e kavuştuğu zamana ve Ahiret alemine yol tuttuğu dakikaya kadar. Gönlü de hiçbir suretle darlıktan kurtulmamıştı (Hacıeminoğlu, 2011: 209).

Ağlama ey Zehra ki senden Mustafa'dır fetv olan
Mustafa fevti, zemin ü asumanı ağladır.

Efdal-i halk-i cihan çıkmış cihandan lacerem.

Bu müsibet cümle-i halk-ı cihan-ı ağlatır. (Hacıeminoğlu, 2011: 209).

Ehlibeyti onun yolundan gitmiş ve dünyalık heveslerden uzak mütevazi hayatlarına devam etmişlerdir. Ehlibeytin izinde gidenler de “bir lokma bir hırka” düsturuyla yaşamışlar ve gösterişten uzak yaşamışlar dünyalığa tamah etmemişlerdir. Anadolu Aleviliğine, tasavvuf felsefesine ve Anadolu coğrafyasında yüzyıllardır yaşaymış inanç önderlerine bakıldığında Hz. Muhammed ve Ehlibeytinin mütevazi ve sade yaşamı devam ettirilmiştir.

Kaynakların beyanına göre Hz. Ali ailesi bütün işlerini kendileri görürlerdi. Evin içindeki işleri Hz. Fatıma, dışarıdaki işleri Hz. Ali. Aynı kaynaklara göre, Ali’nin kuyudan su çekmekten, Fatıma’nın da un öğütme işleri elleri şişerdi. Hz. Fatıma’nın hamileliği sırasında da bu hal onları çok yormuş ve zorlamış olacak ki, Resulullah’ın yardımına sığındılar (Öztürk, 1995: 16).

Hz. Peygamber Allah’ın mesajını insanlara tebliğ ettiği için Müslümanlardan sadece Ehlibeytine bağlı kalmalarını onlara sevgi ve muhabbet duymalarını istemiştir. Bu Şûrâ Suresinde de belirtilmiştir. Bu ayet ışığında İslami açıdan değerlendirdiğimizde Ehlibeyti sevmek her müslüman’ın asli görevidir diyebiliriz. Anadolu Müslümanlığında mezhep farkı gözetmeksizin Ehlibeyte bağlılık ve sevgi vardır. Bunun en yoğun ve bariz örneği ise Anadolu Aleviliğidir.

Aleviliğin tanımında da geçen Ehlibeyt’in anlamlarına bakıldığında her katılımcı Hz. Muhammed’in soyundan olanlara Ehlibeyt olarak bildikleri görülmüştür. KK8 tarafından “Ehlibeyt Hz. Muhammed’in Hz. Ali ve Hz. Fatıma’dan olan çocukları ve onların soyundan gelenler olduğu Hz. Hasan soyundan gelenlere Şerif Hz. Hüseyin soyundan gelenlere Seyyid denildiği” bilgisi aktarılmıştır.

Medet Allah, ya Muhammed, ya Ali,
Benim bu derdime sen derman eyle,
Şahım Hünkar Hacı Bektaş Veli,
Benim bu derdime sen derman eyle.

Hatice, Fadime, Rabiye Ana,
Bu sinemde vardır derin bir yara,
Ya Hasan, Hüseyinim Şahi Kerbela,
Benim bu derdime sen derman eyle,

İmam Zeynel Eba eriş carıma,
Ya Muhammed Bakkır sen bak halime,
Cafer-i Sadık'ın durdum darına,
Benim bu derdime sen derman eyle.

Ya Musay-i Kazım, Şah Ali Rıza,
Zahirde, batında yardım et bize,
Takı, Nakı merhem sar yaramıza,
Benim bu derdime sen derman eyle,

CEFARİ'nin böyle sızlar yaresi,
Hasan Alesgeri, Mehdi gelesi,
Oniki imamdan ola çaresi,
Benim bu derdime sen derman eyle (Kaygusuz, 1998: 374-375).

KK25: “Ehlibeyt bana göre değil; gerçek anlamda Hz. Muhammet, Hz. Ali, Hz. Fatma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin olarak kabul edilir.”

KK1 Ehlibeyt kavramı için şöyle demiştir: “Ehlibeyt Peygamber ocağının gülleridir. Peygamberin evinde yaşayanlardır. Peygamberimiz Hasanı bir dizine Hüseyini bir dizine oturtmuş. Ehlibeyti sevmeyen Peygamberi sever mi? Ehlibeyte yapılan zulümlerin karşısında durmak Muhammed ümmetiyim diyen herkesin boynunun borcudur. Yarın ahrette Muhammed Mustafa soracak ey ümmetim ben size Ehlibeytimi emanet ettim sahip çıktınız mı diye soracak Ehlibeytime zulmedilirken neredeydiniz ne yaptınız diyecek. Alevi, Sünni, Hanefi, Şafi demeden Her Müslüman'ın bu sorulara ne cevap veririm diye düşünmesi gerekir. Çünkü Ehlibeyt sadece Alevilerin değil bütün Müslümanların Peygamberinin Ehlibeytidir.” KK15: “Ehlibeyt bildiğim kadarıyla Peygamberin soyundan gelenlere denir. Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin 12 İmamdır Ehlibeyt. Babaannemle dedem ne zaman bu isimler bir yerde geçse gözleri dolar. Bu isimleri telaffuz ederken hiç yüzlerinin güldüğünü görmedim. Bunun için Ehlibeyt yastır, matemdir. Çünkü Ehlibeytten 12 İmamdan hiçbiri eceliyle vefa etmemiş. Hepsizulmedilerek şehid edilmiş.” KK13: “Ehlibeyt cennetin gülleridir. Peygamberin göz bebeğidir.” KK20: “Ehlibeyt Peygamberden sonra gelen yol göstericilerdir. Hz. Aliden Hz. Mehdiye kadar 12 İmamların hepsiz Ehlibeyttir. Hepsiz şehid edilmiştir. Sadece Mehdi gaibe karışmıştır. Kıyamet günü yol gösterici olarak gelecektir. Ehlibeyt dostlarını bir araya toplayacaktır.” KK20 Anadolu Aleviliğinde yaygın bir inanç olan Hz. Mehdi'nin kurtarıcı olarak tekrar geleceğini vurgulamıştır. KK19: “Ehlibeyt bizim için Nuh'un gemisidir. Nuh Aleyhisselam

gemiyle canlıları nasıl kurtardıysa bizi de Ehlibeyte bağlılık kurtaracak. Ehlibeyte bağlı olanlar kurtulacak bağlanmayanlar helak olacak. Bize kurtarıcı olarak gönderilenleri biz nasıl sevmeyelim? Onlar bizim başımızın tacıdır. Fatıma Ananın gonca gülleridir.” KK18: “Ehlibeyt el üstünde tutulması gerekirken çok zulmedilmiş. Bunu biz Muhammed ümmetiyiz diyenler yapmış. Muhammed ümmetiyiz diyeceksin ama Hz. Peygamberin sana bıraktığı emanete zulmedeceksin, ihanet edeceksin. Böyle şey mi olur? Hz. Hüseyin’i katledenler mübarek başını Şama götürürken yolda bir papaz görür. Bu başın kime ait olduğunu sorar. Yanındakiler bu başın Müslümanların Peygamberi Hz. Muhammed’in başı olduğunu söylerler. Papaz derki: ‘Ey Muhammed ümmeti bu baş Hz. İsa’nın evladı olsaydı onu kesmek şöyle dursun el üstünde taşırdık.’ Bir papaz bile bunu söylerken biz Müslümanlar Peygamberimizin bize emaneti olan Ehlibeytine nasıl sahip çıkmayalım?” KK6: “Peygamber’in akrabalarına Ehlibeyt denir. Ehlibeytte Hz. Hasandan gelenlere Şerif, Hz. Hüseyin’den gelenlere şerif denir.” KK11: “Ehlibeyt 12 İmam ve Peygamber Efendimizin hak yolunda yürüyen insanları tanımlamak için kullandığımız ifadedir.” KK7: Ehlibeyt saadete erenlerdir. İslam’ın şehitleridir. Şehitler Şahı İmam Hüseyin’dir. Allah hepimizi onlara komşu eylesin.” KK14: “Ehlibeyt Alevilik inancının temelini oluşturur. Çocukken dedemlerin köydeki evinde 12 İmamların fotoğrafları vardı. Sorduğumda peygamberimizin ailesi derdi. Hangi alevi evine giderseniz gidin aile fotoğraflarının yanında Hz. Ali ve 12 İmamların fotoğrafı olur. Her alevi onları kendi ailesi gibi görür. Alevilik konusunda çok fazla bilgim olmasa da bunu herkes bilir. Ehlibeyt sevgisi olmadan Alevilik olmaz.” KK4: "Ehlibeyt Peygamberimizin ev halkıdır.”

Bu yol hak divanı eğer bilersen
Kini kibir kalp evinden silersen
Yol Ehlibeytindir eğer gelersen
Arif ol bu yolu bilmeden gelme (Aksüt, 2009: 33)

Yörenin halk ozanlarından Mürteza Aksüt yolun Ehlibeyt yolu olduğunu vurgulamaktadır ve bu yola davet etmektedir.

Kaynak kişilerin çoğu özellikle belli bir yaşın üzerindeki Ehlibeyt kavramına duygusal yaklaşmaktadırlar. Ehlibeyte olan sevgi ve bağlılıklarını vurgulamaktadırlar. Ehlibeyte Hz. Muhammed’in emaneti gözüyle bakılmaktadır. Alevilik hakkında kısıtlı bilgileri olan kaynak kişiler bile Ehlibeytin Aleviliğin temel kavramlarından olduğunu söylemektedirler. Genellikle Ehlibeyt insanlığın ve Müslümanların kurtuluşu olarak

görülmektedir. Anadolu Aleviliğinde yaygın olan 12. İmam Mehdi'nin kurtarıcı olarak görülmesi inancı Hasacelebi Aleviliğinde de yaygındır.

4.4.9. Hasacelebi Yöresinde Alevi-Sünni Evlilikleri Algısı

1960'lı yıllara kadar çoğunluğu köylerde yaşayan Aleviler inanç ve ibadet ritüelleri temelinde geleneksel bir yaşam sürüyordu. Bu geleneksellik evlilik kurumunda da kendini gösteriyordu. Evliliklerin çoğu kendi sosyal ve inanç çevresi arasında oluyordu. Farklı mezhepten biriyle evlenmek değil farklı ocaktan birisiyle evlenmek bile zor görülen bir durumdur. Özellikle 1960'lı yıllardan sonra şehirleşme süreci Alevi toplumunda birçok şeyi değiştirdiğı gibi bu durumu da değiştirmiştir. Kozmopolit bir yapısı olan Türkiye de farklı farklı kültür ve inançların şehre göç etmesiyle bu gruplar arasında kaçınılmaz olarak sosyal etkileşimler başlamıştır. Köylerden şehre ilk gelen kuşaklar kendi genellikle kendi inanç ve kültüründen birisiyle evlenmeyi tercih etse de sonraki kuşaklar sekülerleşmeyle beraber farklı inanç ve kültürlerde kişilerle evlilikleri tercih etmeye başlamıştır. Günümüzde Alevi- Sünni evlilikleri artarak devam etmektedir. Birçok akademik çalışmanın da konusu olmuştur.

Alevi ve Sünni toplum, bu tür karma evliliklere kimi zaman dini, kimi zaman sosyo-kültürel açıdan karşı çıkmakta, bu tür evliliklerin mutlu ve başarılı bir şekilde sürdürülemeyeceğini düşünmektedir. Her ne kadar kentleşme, modernleşme ve sekülerleşme gibi sosyolojik süreçlerin etkisi ile bu tür karma evliliklerin arttığı gözlemlense de Alevi-Sünni evliliklerine dair olumsuz bakış açısı mevcudiyetini korumaktadır (Küçük ve Çoştur, 2023: 865).

KK10: “Farklı mezhepten biriyle evlenmeyi bırak eskiden başka ocak talibi birinin kızını almak bile zordu. Benim görüşümü herkes kendi inancında kültüründe biriyle evlensin. İnancını kültürünü beraberce yaşasın. Şimdi diyeceksin ki sen bu evliliklere karşı mısın, değilim herkesin kendi hayatı kimseye karışamayız. Farklı dinden evlenende var. Ama erkan yol bellidir. Erkanı, yolu soracak olursan Alevi birisiyle farklı inançtan kişi evlendiğı zaman ikrar verip erkana yola girmesi lazım. Yoksa başka türlü olmaz. Kalkıpta şimdi bunu yanlış söylersem bunun vebali olur” diyerek görüşünü dile getirmiştir. Bu evliliklerin Alevi inanç ritüellerine aykırı olduğunu ancak herkesin hayatına tercihlerine saygı duyduğunu aktarmıştır. KK8: “Benim için ilerde böyle şeylerin sorun olacağını düşünmüyorum. Önemli olan sevmek anlaşılabilmektir. Her toplumdan iyi insanda kötü insanda çıkabilir.” KK17: “Benim çevrede gördüğüm bizden onlara gelin giderse baskı

görüyor, değiştirilmeye çalışılıyor, ama onlardan bize gelin gelirse rahat ediyor, kimse karışmıyor. Tabi genelleme yapmamak lazım herkes böyle değildir. Ama benim çevremdeki örneklerden gördüğüm genelde böyle.” KK17 Alevi- Sünni evliliklerinde kadın alevi olduğunda genelde baskı gördüğünü ama kadın Sünni olduğunda rahat ettiğini belirtmiştir. KK23: “Benim için Alevi olmuş Sünni olmuş fark etmez, insan olsun yeter. Bu devirde insan ayrımı yapmamak lazım. Aleviyle Alevi Sünniyle Sünni evlenip anlaşılamayıp yine boşanıyor. İnsan olsun yeter gerisi önemli değil.” KK13: “Benim oğlum iki kere evlendi. İlk eşi Aleviydi anlaşılamadılar, şimdiki Sünni çok iyiler. Yani demem o ki önemli olan iyi insan olması, Allah kimseyi yaramaza yoldaş etmesin. Kötünün Alevisi de kötü Sünni si de kötüdür.” KK5: “Daimi Baba ne demiş ‘sanat edindiysen sahtekarlığı Alevi olsan Sünni olsan ne çıkar’ önemli doğru olmak dürüst olmak. Anlaştıktan sonra, mutlu olduktan sonra herkes istediğiyle evlensin. Ama herkeste birbirinin inancına farklılıklarına saygı gösterebilirsin. Kimse kimseden özünü bırakmasını istemesin.” KK20: “Açık konuşayım ben karşıyım buna erkanımızda, inancımızda böyle bir şey yok. Benim kızım böyle bir evlilik yapacaktı ben istemedim.” KK26: “Urfa’da Alevi Sünni karışık olan Kısas köyünde altı yıl görev yaptım. Herhangi bir sorunları yoktu. Kız alıp verme de vardı. Bu, insanı merkez alan Alevilikte gayet doğal bir şey. Benim büyük gelinim Katolik, ancak hiç müdahale etmedik. Hangi dine inanırlarsa ona inansın. Yirmi yılı aşkın bir süreden beri bizim gibi yaşıyor, iki torunumuz var. Ancak şunu da belirtmek isterim; ülkemizde ayrımcılıktan medet uman siyasiler var ve bizi birbirimize düşman ilan etmekten çekinmiyorlar. Yetmiş iki ulusa bir gözle bakan Aleviliğe de ters. Bu düşünce yok edilmelidir.” KK7: “Bıraksınlar gençler istediğiyle evlensin. Kimse kimseye karışmasın.” KK2: “Benim gelinimin biri Sünni biri Alevi ikisini de seviyorum ama ne yalan söyleyeyim Sünni olandan daha memnunum. Hacı Bektaş-ı Veli ne demiş ‘Dili, dini, rengi ne olursa olsun iyiler iyidir.’ Bizim inancımız budur. İnsan ayrımı yapılmaz.” KK6: Farklı dinlerden insanlar bile evleniyor sorun olmuyor. Aynı Allaha, aynı Peygambere, aynı Kurana inanan insanlar evlenince niye sorun olsun. Böyle evlilikler aslında kaynaşmamıza da vesile oluyor.” KK16: “Alevi-Sünni ayrımı günümüz evliliklerinde dikkate alınmamaya başlamıştır. İnsanlar arasında sorun olarak görülmemeye devam etmektedir. İnsanlar mezheplerini seçemediklerini fakat doğruyu yanlış ayırt edebildiklerini ve kendilerine uygun eşi mezhep fark etmemeksizin seçtiklerini, evlilik sürecinde karşılıklı saygıyı kaybetmeyip birbirlerini oldukları gibi kabul ettiklerinde bu ayrımın sorun teşkil etmediği gerçeği ortaya çıkmıştır.” KK3: “Benim annem Sünni babam Alevi, şimdi kalkıp hangisini ayırayım. İkisi de birbirine saygı duyuyor. Ben bu konuda sorun çıktığını hiç görmedim.

Aslında bu benim için bir şans. İki tarafında penceresinden bakabiliyorsun. İki tarafı da tanıyorsun. Bence böyle evlilikler toplumsal barış için toplumun kaynaşması için çok önemlidir. Bu tür evliliklerden doğan çocuklar inanın daha hoşgörülü empati sahibi oluyor” diyerek bu tür evliliklerin toplumsal barışa ve kaynaşmaya katkı sunduğunu belirtmiştir.

Alevi- Sünni evliliklerine bakış yaş azaldıkça daha olumlu olmaktadır. Gençler bu konuda daha özgürlükçü yaklaşmaktadırlar. Orta yaştaki katılımcılar temkinli yaklaşmakla beraber olumlu bakmaktadırlar. Bazı katılımcılar olumlu bakmanın da ötesinde bu tür evliliklerin toplumsal barış ve kardeşliğe katkı sunacağını belirtmektedir. Konuya daha geleneksel bakan yaşlı kesim ise Alevilik inanç ve ritüellerine aykırı olduğunu söyleyerek olumsuz bakmaktadırlar. Ancak katılımcıların tamamına yakını görüşünü belirtmekle beraber herkesin tercihlerine saygı duyulması gerektiğini söylüyor.

4.4.10. Hasançelebi Aleviliğine Şehirleşme Sürecinin Tesiri

Aleviler tarih boyunca kırsal yerleşimlerde yada göçebe Türkmenler aşiretleri şeklinde yaşamışlardır. Cumhuriyet ilan edildiğinde Alevilerin neredeyse tamamına yakını köylerde yaşamaktaydı. Bunun için zaman zaman Aleviler için köy Bektaşileri de denilmiştir. Türkiye de 1960 lardan sonra köyden kente yoğun bir göç dalgası başlamıştır. Ekonomik sıkıntılar, daha iyi yaşam şartları arayışı insanları şehre göçe itmiştir. Alevilerde yoğun bir şekilde köyden kente göçmeye başlamışlardır. Köyde erkan yürütmek, dede-talip ilişkisi, ocak sistemi müsaheplik erkanı ve diğer Alevi ibadet ve ritüelleri gerçekleştirilirken şehirleşmeyle beraber bu ritüellerin uygulanması zorlaşmıştır. Şehirleşmeyle beraber dede ve talipler uzaklaşmış ve dede- talip ilişkisi zayıflamıştır. Aynı ocağa mensup taliplerinde farklı şehirlere dağılmasıyla yüzyıllardır Alevilik inancının, erkan ve yolunun yaşamasının en önemli dayanağı olan ocak sistemi de zayıflamıştır. Şehir hayatı bireyselleşmeyi de beraberinde getirmiştir. Bireyselleşme Alevilikte toplumsal dayanışmanın paylaşımın temeli olan müsaheplik kavramını da yok olma noktasına getirmiştir. Şehirleşme sürecinde Aleviler vakıf ve cem evleri etrafında örgütlenmiş ve böylece kimlik Aleviliği ortaya çıkmıştır.

Hızlı şehirleşmeyle birlikte ortaya çıkan anomi ve yabancılaşma, Alevi gençlerde daha yoğun olarak yaşanmaktadır. Bu gençler, şehir ortamında Aleviliğin geleneksel değerlerinden ve inanç ritüellerini uygulamadan hayatlarını idame ettirmektedirler. Gerek

ebeveynleri ile yaşadıkları kuşak çatışması, gerekse Aleviliği yaşamama, bu gençlik açısından birçok problemi beraberinde getirmektedir. Bu problemlerden en önemlisi kendilerini tanımlamada görülmektedir. Mülakatlarda özellikle Alevi gençliğin bir kimlik problemi yaşadığı tespit edilmiştir. Yaptığımız görüşmelerde bu gençler, kendilerinin kimlik krizi yaşadıklarını bizzat ifade etmişlerdir. Görülmüştür ki, söz konusu grubu oluşturan gençlik, Aleviliğe ait kurumlardan ve onu temsil eden temel şahsiyetlere ait bilgilerden genellikle mahrumdurlar. Aleviliği kimlik olarak benimsemelerine rağmen, söz konusu kimliğin içeriğini dolduramamaktadırlar. Bu da onları, sadece içinde doğmuş olmaları dolayısıyla söz konusu kimliğe bağlamaktadır. Dolayısıyla, kimlikte belirleyici olan diğer unsurların varlığı gözlenmemiştir. Bu sebeple söz konusu grubun ‘zayıf kimlik Aleviliği’ şeklinde nitelendirilmesinin daha doğru olacağı kanaatindeyiz (Dönmez, 2003: 63).

Mülakat yapılan kişiler Hasançelebiyle bağlantılarını koparmadıkları ve yörede sık olmasa da yapılan inanç ve ibadet ritüellerine çoğunlukla katıldıkları için şehirleşme sürecinden büyük şehirlerdeki Alevi vatandaşlar kadar etkilenmemişlerdir. Bu sebeple zayıf kimlik Aleviliğine çok rastlanmamıştır. İnanç ve ibadet ritüelleri tam olarak yerine getirilmese de çoğunluğun Alevilik İncasına ait temel kavramları bildiği görülmektedir.

KK26: “Köyden indim şehre/ Şaşırdım birden bire. 1969-1970 yıllarına kadar köyümüzde görüye katılmadım ama cemde bulundum. O zaman her şey orada çözülüyordu, mahkemeye şikâyet giden yok denecek kadardı. Karakolluk konu neredeyse olamamıştır. Benden önceki üç kuşaktan da edindiğim bilgilere göre köyümüzde cinayet işlenmemiştir. Yani kapalı toplum yapısına sahiptik. Şehre açıldıktan sonra her şey değişti. Şehirlerde ancak örgütlenme yoluyla bir araya geliniyor. 48 Perşembe ibadet artık olmuyor. Yani dernekler, vakıflar aracılığı ile kültür yaşatılmaya çalışılıyor.”

KK1: “Gurbete göç Aleviliği bitirdi. Eski inanç yola bağlılık kalmadı. Şehirlerde cem evleri açıldı, cem yapılıyor ama çoğu göstermelik. Dede talip ilişkisi yok, dara durma yok, dara durma yok. Dede Ceme başlamadan önce birbirinizden razı mısınız diye sorunca şehirde kimse kimseyi tanımıyor yada anlaşmazlıkları var şehir yerinde nasıl razıyız diyecek? Razıyız dediği zaman erkan yerini bulmuş olacak mı? Eskiden köyde herkes birbirini tanıyordu sıkıntısı olan olmayan belliydi. Dedeye saygı vardı. Dede sorunları çözerdi. Şimdi dedeliğin böyle bir vasfı da pek kalmadı.” KK1 Şehirleşme sürecinin Aleviliği olumsuz etkilediğini köylerde sıkı bir şekilde uygulanan inanç ve ibadet ritüellerinin şehirde uygulanmadığından bahsetmiştir. KK9: “Şehirleşme sürecinin Aleviliği kötü etkiledi ve asimilasyona ve yozlaşmaya sebep olmuştur. Alevi gençleri ya

siyasi maksatlarla yada asimile edilmek için farklı yerlere çekiliyor.” KK18: “Aleviliği şehirleşme değil solculuk bitirdi. Alevi gençleri siyasi maksatlarla kullanmaya çalıştılar. Solcu gençlerden Sünni olanlar camisine döndü ama alevi gençler cem evine dönemedi. Daha doğrusu dönecek bir cem evi bulamadılar. Benim herkesin siyasi görüşüne saygım var. Ama gerçekleri de konuşmak lazım” diyerek şehirleşme sürecinde Alevi gençlerin şehirlerde siyasi akımlardan etkilendiğini bununda Aleviliği olumsuz etkilediğini belirtmiştir. KK11: “Hayat şartları insanları şehirlere gitmeye zorladı. Bence iyi ki de gidilmiş. Aleviler köyde kalsaydı okuyamazdı. Kasabamızda okuma oranı çok yüksek. Okumuş bilgili pırıl pırıl gençlerimiz var. KK10: “Şehirleşme insanları inançlarından kültürlerinden uzaklaştırdı. Rıza kapısı Hak aşkı kavramlarının içi boşaldı. Yol, erkan, tarikat Aleviliğinin yerini şekli ritüeller aldı. Yüzyıllardır Aleviliği ayakta tutan Dede-talip ilişkisi ve ocak sistemi yok olma noktasına geldi. Talip dedeyi dede talibi tanımaz oldu. Gençlerin bazılarına bakıyorsun kıyafetleri davranışları kültürümüzü yansıtmıyor. Dış görünüşe önem vermiyoruz ama birazda olduğumuz gibi görünmek gerekir.” KK17: “Şehirleşme süreci toplumumuzu genel olarak olumsuz yönde etkilemiştir. Alevilik de bunlardan biridir. İnsanlar arası etkileşim ve iletişim bağları kopmaya başlamıştır. Alevilik mezhebi ise nesilden nesle uygulamalı olarak aktarılmaktadır. Fakat şehirleşmeyle beraber Aleviliğin simgesi olarak kabul edilen Cem ibadetlerinin yapılacağı ortamlar yok olmaya başlamıştır ve Alevilik gelenek ve görenekleri zamanla unutulmaya yüz tutmuştur.”

Katılımcıların çoğu şehirleşme sürecinin Alevilik inanç ve kültürünü olumsuz etkilediğini düşünmektedir.

4.4.11. Hasançelebi Yöresindeki Alevilerin Devlet Algısı

Aleviler yüzyıllarca köylerde inançlarını gizli yaşamış inanç ve ibadet ritüellerini yerine getirmişlerdir. Ancak kentleşme süreciyle beraber şehir hayatı ekonomik zorluklar inanç ve ibadet ritüelleri köydeki kadar kolay sürdürülememiştir. İnanç ve ibadet ritüellerinin yürütülebilmesi için maddi ihtiyaçlar ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyaçlar gönüllü yardımlar ve vakıflar aracılığıyla karşılanmaya çalışılmıştır. Ancak günümüzde bunlar yeterli gelmemektedir. Alevi vatandaşların bu ihtiyaçlarının karşılanması için devletten talepleri vardır. KK6: “Devletin yaklaşımlarını samimi buluyorum ancak taleplerimiz tam anlamıyla karşılanmış değil. Cem Evlerimiz ibadethane olarak tanınmalıdır.” KK3: “Devletimiz ayırım yapmadan herkesin inancını özgürce yaşayabileceği bir ortam oluşturmalıdır. Ancak ben daha çok devletin eğitime ve yardım kuruluşlarına katkı

sağlaması taraftarıyım.” KK1: “Devlet bizim devletimiz devletimizden istemeyip kimden isteyeceğiz. Ben devletimizden inancımızı tanınmasını istiyorum. Cem evlerimiz ibadethane olarak tanınsın. Eskiden köylerde dedeler hem geçimini sağlıyordu hem yol erkan yürütüyordu. Devir değişti. Köylerde hayat şehirlerdeki gibi kolay değil. Şehre giden dedelerin çoğu geçim sıkıntısından, hayat şartlarından cem yürütmeyi bıraktı. Eskiden bu konuyla ilgili farklı düşünüyordum. Bu işin parayla değil hak için yapılması gerektiğini söylüyordum. Ama gördüm ki devir aynı devir değil. Dede şehir yerinde ailesini mi geçindirsin dedelik mi yapsın. Devletimiz dedelere hayat güvencesi versin istiyorum.” KK13: “Devletimiz okul yapsın, yol yapsın Daha ne isterim devletimden. İnancını herkes kendi içinde yaşar.” KK14: “Devletin Alevilik İnancı için bir bütçe ayırması gerekir. Eşit yurttaş olarak bu bizim hakkımız. İhtiyaç olan yerlere cem evi yapması, cem evlerinin ihtiyacını karşılaması gerekir.” KK18: “Alevi toplumunun en acil ihtiyacı cenaze hizmetlerini yapacak din adamlarıdır. Biz cenazelerimizi kendi inancımıza göre kaldırmak istiyoruz. Devletimizin inanç hizmetlerimizi sağlayacak din adamları yetiştirmesini istiyoruz.”

KK26: “Devletin, Alevilere değil yurttaşlara yaklaşımı sorgulanmalıdır. Dinleri araştırma, öğrenme, din hizmetlerini yerine getirecekleri yetiştirme amacı ile Diyanet kurulmuş. Süreçte Diyanet, Sünni İslam’ın taşeronu haline gelmiş, toplumu da bu doğrultuda eğiterek yetiştirmek amaçlanmıştır. Anayasanın eşit yurttaşlık ilkesine, adalet ilkelerine aykırı olarak ülkenin hemen her kurumunda bu mezhebin yetiştirilmiş elemanları yerleştirilmiştir. Bilimsel laik eğitime aykırı hareket ediliyor elbette. Bütün bunların karşısında ben Alevilik için bir şeyler yapılmasını değil de eşit yurttaşlık için hareket edilmesini düşünüyorum ve istiyorum.”

KK10: “Geçen sene İçişleri Bakanlığından bir görevli gelmiş bizi Mezirme (Ballıkaya) da topladı. Cem evlerinizde, derneklerinizde bir ihtiyacınız var mı dedi. Bende çevre düzenlemesi, sundurma yapılması lazım dedim. Gerçektende istediklerimi bir ay içinde yaptılar. Diğer yörelerde de cem evlerinin bütün ihtiyaçlarını karşılamışlar.” Eskiden devletten tek bir çekirdek dahi görmemiştik. Eğriye eğri doğruya doğru konuşmak lazım.” KK10 devletin son zamanlarda ihtiyaçlarını ve taleplerini karşılamaya başladığını daha önceleri böyle olmadığını belirtmiştir. KK17: “Benim oğlum asker. Yıllardır bu vatana hizmet ediyor. Hepimiz ayyıldızlı bayrağın altındayız. Vatanımızı, devletimizi seviyoruz. Bizde devletimizden inancımızı tanınmasını, cem evlerimizi ibadethane olarak görmesini istiyoruz. Cem yürütmeyi geçtim, cenazemizi kaldıracak dede bile bulamıyoruz. Devletimizin okullar açarak dede yetiştirmesini istiyoruz. Bunları istihdam etsin. Böylece

inanç hizmetlerimiz sağlanmış olur. Ders kitaplarında Aleviliğe daha çok yer verilmesini istiyoruz.” KK24: “Alevi Bektaşî Kültür Cem Evi Başkanlığı kuruldu. Bildiğim kadarıyla Bu devlet bünyesinde kurulan Alevilikle ilgili ilk resmi kurum. Bu yeterli olmasa da olumlu bir gelişmedir. Ancak bu kurumun geliştirilip Alevi vatandaşların inançsal hizmetlerini karşılaması gerekir. Erkan yol sürdürecektir dedeler yetiştirmesi gerekir.” KK9: “Biz inancımız tanısın istiyoruz. Üniversiteler de bu tür bölümlerin artmasını ve bize hizmet edecek dedeler yetiştirilmesini istiyoruz. Aleviliğin okul kitaplarında daha geniş anlatılmasını istiyoruz.”

Katılımcıların çoğu Alevilik inanç hizmetlerinin devlet desteğiyle karşılanmasını istiyor. Bazı katılımcılar cenaze kaldıracak dede bile bulamamalarından şikayetçiler. Bazı katılımcılar son yıllarda atılan adımları olumlu karşılamaktadırlar. Katılımcıların tamamına yakını cem evlerinin ibadethane olarak tanınmasını ve dede yetiştirecek okullar açılmasını istemektedirler. Okul ders kitaplarında Alevilik inancına daha fazla yer verilmesini istemektedirler.

4.4.12. Alevilikte Önder Kişiler ve Feyz Alınan Kitaplar

Aleviliğin tarihsel sürecine, Cem törenlerinde söylenen nefeslere, özellikle duaz-ı imamlara bakıldığında lider kişilerin, pirlerin adı övgüyle geçmektedir. Hz. Muhammed, Hz. Ali, 12 İmam, Hacı Bektaş Veli, 7 Ulu ozanlar (Pir Sultan Abdal, Şah Hatayi, Fuzuli, Kul Himmet, Nesimi, Yemini, Virani) Abdal Musa gibi öndegelen isimler sıklıkla geçmektedir.

Gelin vird edelim On'ki İmamı
Muhammed Mustafa'ya bir niyaz ile
Bileyesin gerek virdin tamamı
Ali Murtaza'ya bir niyaz ile

Hak, Muhammed Ali, Hasan, Hüseyin
Zeynel, Bakır, Cafer, Kazımın soyu
Rıza, Taki, Naki, Asker'in payı
Muhammed Mehdi'ye var niyaz ile

Ali, Fatma, Hasan, Hüseyin sende
Zeynel, Bakır, Cafer, Kazım'ı dinle
Rıza, Taki, Asker'i canda

Mehdi'nin payine bir niyaz ile

Ali, Fatma, Hasan, Hüseyin müdam
Zeynel, Bakır, Cafer, Kazım'ı didem
Rıza, Taki, Naki, Asker'i Hüdam
Muhammed Mehdi'ye sal niyaz ile

Hataiy'im Ali, Hasan, Hüseyin virdim
Zeynel, Bakır, Cafer Kazım'a erdim
Rıza, Taki, Naki, Asker'i derdim
Muhammed Mehdi'ye car niyaz ile (Onarlı, 2013: 163).

KK10: “Kur'anı, İmam Cafer Buyruğunu devamlı okurum. Faziletnameyi okudum.” KK24: Alevilikte okunacak en önemli kitap insanın kendisidir. Mezhepler tarihi, kerbela kitaplarını okudum. Önderimiz Hz. Alidir.” KK11: “Kuran-ı Kerim tesfirini düzenli okurum. Genellikle Cem Vakfı yayınlarını okurum. Önderimiz Hz. Muhammed ve Ehlibeytidir.” KK6: “Yedi Ulu Ozanların bütün kitaplarını okudum. Makalatı okudum. Hz. Muhammed, Hz. Ali, 12 İmamı örnek alıyorum.” KK3: “Hataiyi, Pir sultanı okudum. Hacı Bektaş, okudum. Önder olarak Pir Sultanı Hataiyi görüyorum.” KK17: “İmam Cafer Buyruğunu Makalatı okudum. Fuzuliyi okudum. Hz. Aliyi, Hz. Hüseyini, Hacı Bektaş-ı Veliiyi örnek alıyorum.” KK9: “12 İmamlar Alevilik geleneğimizin önder isimleridir. Yaşadığımız bölgede Vaylo Dede ve Sadık Baba türbeleri kutsal değerlerimizdir.

Elif'i Be'yi bilmez iken, ebceti yol ettiren
Kur'anı gözüne gösterip Cim ile Dal ettiren
Sadık'ı yoktan var edip babına kul ettiren
Pişivalar pişivası gerçeği didara karşı (Özbey, 1958: 35)

” KK21 Hz. Aliyi ve Hz. Fatıma anamızı örnek alıyorum.” KK18: “Hz. Muhammed ve Ehlibeyti bizim liderimizdir.” KK21: “Alevilikle ilgili kitapları yeteri kadar okuyamıyorum fakat Aleviliğin kitaplardan değil nesilden nesle uygulanarak ve anlatılarak aktarılacağını ve yaşatılacağını düşünüyorum.”

KK26: “İlkokuldan buyana, yani yaklaşık 60 yıldır kitap okurum. Çok kitap okudum. 1983 yılından sonra roman okumayı bıraktım, derleme ve araştırma çalışmaları yapmaya başladım. Bu bağlamda daha çok araştırma ve inceleme kitapları okudum. Özellikle halk kültürü alanında okudum, çalışmalar yaptım ve yazdım. Özellikle Alevilikten söz eden pek

çok kitap da okudum.Örnek alacağım kişinin Alevi ya da başka bir etnik yapıdan olması önemli değil. Şeyh Bedrettin, benim için çok önemlidir. Niyazi Mısri de öyle. Yunus Emre, Karacaoğlan, Pir Sultan, Şah Hatayi, Âşık Veysel, Mahzuni ve daha pek çok halk ozanı; çağdaşlık temelinde Mustafa Kemal Atatürk, Neyzen Tevfik, Nazım Hikmet, Yaşar Kemal ve daha yüzlerce yazar, şair benim için çok önemlidir.”

Köy odalarında eskiden okutulan kitaplar şunlardı:

Faziletname: Yemini Sultan'ın yazdığı, özellikle Hz. Ali'nin kerametlerini anlatan şiirsel yapıttır. Yemini, Trakya Alevilerindendir. Otman Baba'nın mürididir.

Hadikat- üs Şüheda: Fuzuli'nin yazdığı, Kerbela olayı'nı anlatan şiirsel yapıttır.

Eba Müslim: Emevileri yıkan komutanın öyküsüdür. Anonimdir.

Ayrıca, Battal Gazi Destanı, Hz. Ali'nin Cenkleri, İmam Cafer Buyruğu, Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi, okunan kitaplar arasındadır (Aksüt, 1998: 182).

Alevilik ritüellerini yaşatmak ve Aleviliği daha doğru şekilde aktarmak, bilmek ve yorumlamak için Alevilik ritüellerini de içeren kitapların evlerindeki kütüphanelerinde bulundurdıklarını ve bazı kitapları birkaç kere okuduklarını belirtmişlerdir. Özellikle Kur'an-ı Kerim, Kerbela kitabını çok kez okuduklarını da söylemişlerdir. Okudukları kitapları özet halinde çevresinde bulunan kişilere de anlattıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların en çok okuduğu kitap Kur'an-ı Kerim' Fuzuli, Kerbela, İmam Cafer Buyruğuna ait kitaptır. Bu kitapları sadece okumakla kalmayıp yaşamlarında da uygulamaktadırlar. Katılımcılar genelde önder olarak gördükleri kişiler olarak Hz. Muhammed, Ehlibeyt, Hacıbektaş-ı Veli ve Alevilikte 7 ulu ozanı söylemişlerdir.

4.4.13. Hasançeşlebi Aleviliğinin ve Alevi Gençlerin Bugünkü Durumu

Yöre halkına Aleviliğin ve Alevi gençliğinin bugünkü durumu sorularak geçmişe göre farklılıklar, şehirleşme sürecinin Aleviliğe etkisi ve yöredeki Alevi gençlerinin ve Aleviliğin bugünkü durumu öğrenilmeye çalışılmıştır.

KK 11'e göre; Alevi gençler eski dede-talip ilişkisini Cem ibadetini görmediği için inanç ve ibadetten kopuk yaşamaktadır.” şeklinde belirtmiştir. Alevilik inancının sürdürülebilir olması konusunda Alevi yetişkinlere görev düşmektedir. Katılımcıların hepsi çocuklarına ve çevresinde bulunan herkese Alevi inanç ve kültürünü aktarma konusunda çabaladığını, bu konuda istekli olduklarını fakat çocuklarının yeterli şekilde ritüelleri görmediği için etkisinin az olduğunu düşünmektedir. KK15: “Elinden geldiğince

çocuklarıma aktarmaya çalıştım ancak eskisi gibi Erkan ve Yol inanç ritüelleri yerine getirilmediği için bunun yeterli değil” diye belirtmiştir. KK6: “Gençlerimiz inancımızı kültürümüzü bilmiyor. Bu durum beni üzüyor. İnancımızı kültürümüzü gençlerimiz yaşatmayacaksa kim yaşatacak? Ben çocuklarıma Alevi olduğunuzu çekinmeden her yerde söyleyin diyorum. Bildiklerimi öğretmeye çalışıyorum. Ehlibeyte yapılan zulmü anlatıyorum. Ama çevremde kendi akrabalarımda dahi inancımız kültürümüzle alakalı bir şey öğretmiyorlar. Bu şimdi çocukların suçu mu yoksa öğretmeyenlerin suçu mu tartışılır” diye belirtmiştir. Gençlerin Aleviliği bilmediğini kendisinin öğretmek için elinden geleni yaptığını ancak çevresindeki insanların bir şey öğretmediğinden yakınmaktadır. KK20: “Ben erkanı yolu babamdan öğrendim. Ona da babası öğretmiş. Bende çocuklarıma öğretmeye çalıştım. Oğlum benden öğrendikleriyle de kalmadı. Bu konuda hep okur araştırır. Benden çok daha bilgilidir. Ama erkan yürütülmedikten sonra 12 Hizmet yerine gelmedikten sonra kuru bilgi neye yarar.” KK12:“ Ben yıllarca gurbette çalıştım. Yaşadığımız mahallede tek alevi aile bizdik. Ekonomik sıkıntılarla gurbette tutunmaya çalıştık. Çocuklarımıza Alevilik bilincini aşılamadık. Yeter ki okusun, ekmek sahibi olsun, bizim çektiğimiz zorlukları çekmesin dedik. Çocuklarım okudu ekmek sahibi oldu ama inancından kültüründen koptu. Yanlış yaptığımızı geç fark ettik.” KK12 hayat şartları ve zorluklar yüzünden çocuklarına Alevilik inancını aşılamadıklarını ve yanlış yaptığını belirtmiştir. KK15: “Alevilikle ilgili ailemden tek öğrendiğim şey Muharrem Orucudur. Bunun dışında Cem ibadetine dair bir şey öğretmediler. Ben bununla ilgili internetten araştırmalar yaptım, videolar izledim bu şekilde bilgi sahibi oldum.” KK16: “İlerde çocuğum olursa Alevilikle ilgili bir şey öğretmeyi düşünmüyorum. Kendisi özgür iradesiyle karar verisin istiyorum.” KK9: “Alevilik hakkındaki bilgiler ve uygulamalar yeteri kadar araştırılıp uygulanmadığı için günden güne unutulmaya ve bastırılmaya başlamıştır.”

KK26: “Hem yaşamsal hem de düşünsel olarak Alevilik ile ilgili pek çok konuya, olaya tanık oldum. Aleviliğin durumu değil de Alevilerin durumu sorgulanmalıdır. Çünkü Aleviliği birileri bin yere koyuyor, bin türlü anlatmaya çalışıyor. Önemli olan bu yola gidenlerin ne yaptığıdır. Yarım yüzyılı aşkın zamandır Aleviliğin ibadet töreni olan cemde sorgu-görgü (halk mahkemesi dediğimiz) ortadan kalktığına göre, işin muhabbet yanı kalmıştır diyebiliriz. Ancak düşünsel olarak Aleviliğin evrenselliği yaşayacak ve dünyaya yayılacaktır. Buna inanıyorum, ancak kolay olamayacaktır. Çünkü cehalete prim verildikçe süreç uzayacaktır. Alevilik günümüzde siyasi malzeme olarak kullanılmaktan öteye gitmiyor. Çağdaş hukuk sistemine uymak zaten Aleviliğin işlevini yerine getirmektir.

Bunun yanında kültürel boyutu benim için çok önemli. Çünkü halk kültürü derlemeleri ve araştırmaları yapıyorum; Alevilik kültürünün değerini ve önemini çok iyi biliyorum. Ebem, yani babaannemin hep söylediği bir söz vardı, onu da hiç unutmuyorum. “Etimiz yenilmez, gönümüz giyilmez; bir tatlı dil ile güler yüz yoksa neye yarar ki?” Ben bu sözü, iyi insanı en iyi özetleyen bir halk deyişi olarak düşünüyorum. Bu bize insan haklarını ve barışı öğütüyor. Bunları yerine getiriyorsak yetecektir.”

Günümüzde yaşanan Alevilik ile geçmişte yaşanan Aleviliğin durumu farklılık göstermektedir. Eskiden gizli şekilde yapılan ibadetlerin günümüzde açık bir şekilde yapılmaktadır. Bu durum Alevilerde eskiye nazaran korku oluşturmadağı ve daha rahat bir ortamın oluştuğı gözlenmektedir. Fakat bu durumun bazı katılımcılara göre Alevi gençlerinde olumsuzluk yaşattığı söylenmektedir. Alevi gençlerinin bu rahat ortamdaki dolayısı Alevilik hakkında daha az bilgiye sahip olduğu belirtilmiştir. Bazı katılımcılara göre ise aslında halkın daha çok bilinçlendiğı ve bilgiye daha rahat ulaşım olduğu için Aleviliğin daha iyi anlaşılır olduğu görüşü hakimdir.

4.4.14. Hasançelebi Yöresindeki Alevilerin Alevilik ve İslam İlişisine Bakışı

Alevilik inancı kendini İslam dini kapsamı içinde görmektedir. Alevilik, Hz. Muhammed’i peygamber olarak benimseyip yoluna gönül veren bir topluluktur. Alevilik var olduğundan beri bazı toplumlar tarafından İslam dışı ve İslam’dan farklı bir boyutta görülmüş ve bu şekilde tanıtılmıştır. Fakat Aleviliğin temeline bakıldığında İslam ile bir olduğu görülmekte nitekim yaptığımız çalışmada da katılımcıların hepsi Alevilik demek, İslam demektir görüşünü savunmaktadır. Ayrıca Aleviliğı İslam dışı görmenin ayrımcılığa maruz bırakıldığını ve doğru olmadığını beyan etmişlerdir. Bu başlık altında Hasançelebi Alevileri de bazı fikir ve inançları görülmektedir.

Bu mülakat sorusuna yönenin halk ozanlarından Murtaza Şirin aslında yıllar önce cevap vermiştir:

Dinim İslam güzel ahlak Kul Murtaza neşe çıkar
Güzel ahlak müspet ilim okumayan boşa çıkar
Kul Murtazam okumayan hayal görür düşe çıkar
Neşe çıkar boşa çıkar düşe çıkar dışa çıkar (Şirin, 2005: 13).

Yöre halkına sorduğumuz sorulara karşılık belli başlı cevaplar aldık. KK22: Aleviliğin Hz. Ali'den bu yana İslam'ın bir yorumu olduğu ve İslam'ın içinde olduğunu, yollarının Hz. Muhammed'in yolu olduğunu belirtmiştir. Mülakatta Hz. Adem'den beri İslam dininin var olduğunu ve onun soyundan gelenlerin bunu devam ettiğini bütün Peygamberler'in Şit ve Güruhu Naci'den ve geldiğini belirtti. Ayrıca Hz. Muhammed'in "Hepimiz İslam'ın bir parçasıyız, İslam bizleriz, bizler de İslam'dır." dediğini ve insanlar arasında ayırım yapmadığını bizimde böyle birleştirici bir Peygamber'in ümmeti olarak insanlar arasında ayırım yapmadan ona yakışır şekilde davranmamız gerektiğini söyledi.

KK25: "Çocukluk zamanlarımı hatırladığımda ne annem ne de babam hiçbir zaman İslam'ı Alevilikten ayırmamıştır. Öyle ki evimizin en yüksek tepesinde bir Kuran-ı Kerim vardı." cümlelerini kurarak Alevilik ile İslam'ın ayrılmaz bir bütün olduğunu bizlere göstermektedir. KK21: "Alevilik İslam'ın içindedir. İslamiyet'in tam temelindedir. Çünkü temelinde Hz. Muhammed ve Ehlibeyt vardır". KK10'un da konu ile ilgili görüşü şu şekildedir: "Hz. Muhammed'i, Hz. Ali'yi, Hasan'ı, Hüseyin'i 12 İmamları seviyorsun ama sorduklarında İslam'ın dışındayım diyorsun. Böyle şey olur mu? Hz. Adem'den beri kaç nesil geldi gitti. Hz. Şit'ten Hz. Muhammed'e kadar 124 bin Peygamber geldi geçti. Biz buna inanıyoruz. Şimdi nasıl olur da Aleviliği İslam'ın dışında tutarız. Bir köyde namaz kıldırırken birisi çıktı Hz. Muhammed'in ismini anma, Hz. Hüseyin'i an dedi. Ben de Peygamber'in adını nasıl anmam Hz. Hüseyin de Hz. Muhammed'in torunu nasıl birbirinden ayırırm. Bu şekilde cahil ya da kötü niyetli insanlarla karşılaşyorum." şeklinde ifadelerde bulunmuştur. KK15'e göre: "Alevilik zaten İslam'dır. Allah'ımız, Peygamber'imiz, kitabımız bir sadece mezheplerimiz farklı, hepimiz Müslümanız" demiştir. KK16: "Aleviliğin İslam'ın dışında felsefi bir düşünce olduğunu düşünüyorum." KK24: "Bu soruya net cevap vermek zor. Aleviliğin içinde İslami unsurlarda var, ama içinde İslam öncesi Türk gelenek görenekleri de var. Bana göre Alevilik sentez bir inanç." KK18: "Aleviliğin kökeni de Müslümandır. Alevilik Müslüman olmasaydı zaten Aleviliğin temsilcisiolarak kabul ettiğimiz ve Allah'ın Aslanı olarak nitelendirdiğimiz Hz. Ali Peygamber efendimizin damadı olmazdı." KK26: "Bir önceki yanıtı ek olarak her felsefi düşüncede olduğu gibi İslamiyet içinde de elbette ayrı fikir ve düşünceler olmuştur. Alevilik açısından bakarsanız toplumsal kültürel yapının tamamen Arap-Fars kültürünün etkisinde olduğu görülür. Alevilikte özellikle insancıl düşüncelerin ön planda olması nedeniyle de diğer kültürlerin felsefelerinden de yararlanılmıştır." KK4: "Hz. Muhammed, Hz. Ali Müslümandı. 12 İmam Müslümandı. O zaman Alevilik nasıl İslam dışı olsun.", KK20: "Bizim cemimiz Nur suresiyle başlar. Allah'a yakarışımızda Hz. Muhammed

Mustafa, Şah-ı Merdan Ali, Şehitler şahı İmam Hüseyin dillerden düşmez. Alevilik İslam dışıdır diyenlerin nasıl dili varıyor anlamıyorum.” ibarelerini kullanmıştır. KK23: “Alevilik İslam’ın içindedir. İslamiyet’in tam temelindedir. Çünkü Temelinde Hz. Muhammed ve Ehlibeyti vardır.”

Katılımcıların tamamına yakını Aleviliğin İslam dairesi içinde olduğu görüşündedir. Bunun bir tartışma konusu yapılmasını bile gereksiz bulmaktadırlar. KK2: “Benim nazarımda Alevi, Sünni hepsi bir hepsi Müslümandır. Aynı Peygamber’e aynı kitaba inanan mezar taşı bile aynı kibleye bakanların farklı dinden olduğunu düşünmek zaten akıl dışıdır. Alevi de biziz Sünni de biziz yani hepimiz aynı Peygamber’in ümmetiyiz.” diyerek Aleviliğin İslam’ın içinde olduğunu ifade etmiştir.

4.4.15. Hasaңcelebi Yöresindeki Önemli İnanç Merkezleri

Alevilik inanç ve kültüründe türbeler ve ziyaret yerleri önemli bir yer tutmaktadır. Türbe ve Ziyaret yerlerinde adak kurbanı kesmek en yaygın ibadet çeşitlerindendir. Hasaңcelebi yöresinde de bu inanç ritüelleri yoğun olarak görölmektedir.

KK10: “Köyümüzde Molla Mustafa ziyareti vardır. Molla Mustafa 1700’lerde Erdebil’den Kerbelaya oradan Çoruma Çorumdan da köyümüze gelmiştir. Buraya yerleşmiş ve burada vefat etmiştir. Köyümüzden çevre köylerdeki Sadık Baba, Vayloğ Dede, 12 Kardeşler, Gümüloğ, Molla Bektaş ziyaretlerinede gidilip ziyaret edilir kurban kesilir.” KK20: “Köyümüzde Şah İbrahim Veli Ocağı talipleri ocağın merkezi Ballıkaya da Karadireği, Vayloğ Dedeyi ziyaret eder Kurban keserler. Molla Mustafa ziyaretine gidilir.” KK23: “Burada türbe ziyaretleri genellikle yazın yapılır. Gurbetteki vatandaşlarımız yazın ziyaretlerde adak kurbanlarını keserler. Biz genelde Sadık Babaya gideriz.”

Katılımcılar inanç merkezlerine genellikle aynı yerleri telaffuz etmişlerdir. Farklı köylerdeki ziyaret yerlerine de gidilip kurban kesildiği belirtilmiştir. Sadık Baba ve Molla Mustafa 1700’ler de aynı dönemde yaşamışlardır. Vayloğ Dede 1895-1971 yılları arasında yaşamıştır. Sadık Baba ve Molla Bektaş Türbeleri Güvenç köyünde, Mola Mustafa Ziyareti de Hasaңcelebi mezarlığında bulunmaktadır. Vayloğ Dede Türbesi ve Karadirek Ziyareti yöre halkının bir kısmının bağlı bulunduğu ocak olan Şah İbrahim Veli Ocağının merkezi olan Ballıkaya köyünde bulunmaktadır. 12 Kardeşler Ziyareti Başkanlık Köyünde bulunmaktadır. Gümüloğ Ziyareti Akmağara köyünde bulunmaktadır.

4.4.16. Hasaңcelebi Halkının Alevi İnanç ve Ritüellere Bakışı

Her inancın kendine özgü inanç ve ritüelleri vardır. Alevilik inancında da bölge bölge küçük farklılıklarla beraber değişen ritüeller vardır. Bölge halkı inanç ritüelleri hakkında çeşitli beyanlarda bulunmuştur. KK12: “Muharrem orucunu tutuyorum ancak eskisi gibi cem erkanı, 12 hizmet eskisi gibi yerine getirilemediği için cem ibadetine katılamadığımdan içimde burukluk oluşuyor”, KK:18 “Köyümüzde Muharrem ayında Kerbela matemi tutulur, o gün yaşanan acılar hissedilirmiş. Eskiden Muharrem ayı daha anlamlı ve maneviyat içinde geçermiş. Şimdi muharrem ayında eğlence yapanlar, düğün yapanlar bile oluyor. Eski maneviyat kalmamış.” şeklinde bilgi vererek bu konu hakkındaki üzüntüsünü bir genç olarak dile getirmiştir.

KK1: “Fecr Suresi 28. ayette der ki: ‘Razı olmuş ve razı edilmiş olarak Rabbine dön.’ Bizim ibadetlerimiz Allah’ın huzuruna çıkmak demektir. Razı olunup razı edilmeden Hakk’ın huzuruna nasıl çıkılır? Bizim buralarda yazın kavga anlaşmazlık olursa birisi birisine haksızlık yaparsa kışın ceme gelmeyecek misin denirdi. Kimse kimseye kolay kolay haksızlık yapmazdı. Cemde dara çekilmenin talipler üzerinde caydırıcılığı olurdu.KK20: “Ege’de, Karadeniz’de, Ordu Gürgentepe’de, Amasya’da hala bugün cem yürütülüyor fakat Malatya’da sadece Muharrem ayında şehir merkezinde cemler yapılıyor. İbadetlerimizi gerçekleştirmeye biraz daha gayret göstermeliyiz.” KK12: “Çocukluğumda ve gençliğimde cemde dar divanını izlerken Dede’nin ne vasfı, sıfatı var ki bunu yapıyor deyip yanlış bulurdum. Açık söyleyeyim asıl ben yanlış düşünmüştüm. Bir toplumun kendi anlaşmazlıklarını kendi içinde halletmesinden daha güzel bir şey mi var? Bu gün bile toplumda kabahati olan suçlu olan toplumdaki dışlanır. Edep erkan devam etmese bile bunun etkisi toplumumuzda hala görülüyor.” KK23: “Alevilik sadece cemden ibaret değildir. Alevi nasıl tavşan, domuz eti yemezse haramda yemez. Başkasının hakkını da yemez. Bunu yapmazsan Ceme git oruç tut ne fayda eder.” KK23 Alevilikte haram yememenin öneminde bahsetmiştir. Haram yemenin tavşan eti yemekten kötü olduğunu belirtmiştir. Yöredeki katılımcıların çoğunluğu domuz eti ve tavşan etini Alevilik İnancı açısından yasak kabul etmektedirler. KK24: “Cem, 12 hizmet, erkan eskiden gönüllü yürütülürdü. Şimdi şartlar değişti herkes geçim derdine düştü. Düzenli cem yapılırsa ben giderim. Ama yapılmıyor. Bu konuda eksiklik hissediyorum. Devletimizin inancımızı yürütecek kişileri yetiştirmesi lazım.” KK15: “Muharrem orucunu tutmaya çalışıyorum. Ama cem yapılmadığı için hiç ceme katılamadım. İnternette videolarını izleyebildim ancak.” KK25: “En son Malatya’da ceme katılmışım. Muharrem Orucunu Hızır Orucunu tutarım, dua ederim. Bizim inancımıza Allaha nerde çağırırsan ordadır. Yer, zaman fark

etmez.” KK11: “Orucumu tutarım, oruç sonunda kurbanımı keserim, aşuremi yaparım. Ama cem yapılmadığı için cemlere katılamıyorum.” KK17: “Küçükluğümünden beri Muharrem ve Hızır Orucu tutarım. Çocuklarıma hiç oruç tutun demedim. Onlarda benden görüp kendileri tutmak istedi. Onlarda tutuyor. Zaten bir şey kendi içinden gelmiyorsa başkasının baskısıyla isteğiyle yapıyorsan hiçbir anlamı yok.” KK26: “Ritüel dediğinizin Türkçesi; din, tapınma, büyü vb. ile ilgili geleneksel törenleri kapsıyor. Ayin dedikleri yani. Yatılı okuduğumda Ramazanda olsun Muharremde olsun oruç tutanlara ayrı yemek yapılırdı. Üçüncü sınıfta Muharrem orucu dinlenme tatiline denk geldi ve dolayısıyla o yıl (1968) tutamadım, daha da tutmadım. Alevilikte cemler, kurbanlar, aşure gibi muhabbet yanı olan gelenekler sürüyor. Bunlara olduğunca katılıyorum.”

Katılımcıların çoğunluğu Muharrem Orucu tuttuğunu belirtmişlerdir. Katılımcılar düzenli olarak cem yapılsa katılacaklarını ancak yapılmadığı için katılamadıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların bir kısmı dua ettiklerini Alevilikte her yerde Allaha dua edilebileceğini vurgulamışlardır. Yörede hala canlılığını koruyan ve vatandaşların en çok katılım sağladığı inanç ritüellerinin başında adak kurbanları, Abdal Musa lokması, aşure gibi ritüellere gelmektedir. Sosyal yönü kuvvetli toplu gerçekleştirilen ibadet ve etkinliklerdir.

4.4.17. Hasançelebi Aleviliğinin Gelecek Nesillere Aktarılması

Alevilik daha çok tekke çevresinde oluşan bir inanç sistemidir. Bir nevi usta- çırak ilişkisi olan ir-talip ilişkisiyle ve ocak sistemiyle günümüze kadar aktarılmıştır. Yazılı kaynaklardan daha çok aşık- ozan geleneği sözlü kültürüyle devam etmiştir. Ancak günümüzde tekke Aleviliği yerini şehirleşme süreciyle beraber cem evleri ve vakıflar etrafında şekillenen kimlik Aleviliğine bırakmıştır. Kent şartlarında Aleviliğin tekke çevresinde Dede- Talip ilişkisiyle aktarılması mümkün görünmemektedir. Aleviliğin gelecek kuşaklara aktarılması, inanç ve ibadet ritüellerini devam ettirebilmesi Aleviliğin karşı karşıya olduğu en büyük sorunlardan biri olarak görülmektedir.

KK20: “Benim babam dedeydi. Ben erkanı yolu onun dizinin dibinde ceme, erkana katılarak öğrendim. Çocuklarıma da elimden geldiğinde anlatmaya çalıştım. Ama ne kadar anlatırsam anlatayım cem görmeyince, erkan görmeyince olmuyor. Çocuklarım gurbette erkanı yolu bildiklerini uygulayamıyor ki, uygulayamayınca içinde bulunmayınca uzaklaşıyor, unutuyor. Bir dede’nin en başta Kur’anı iyi bilmesi gerekir. Erkanı iyi bilmesi gerekir. Bilmesi de yetmez bilmek ayrı o erkanı yürütebilmek ayrıdır. Okursun öğrenirsin.

Ama bir dededen el almadıysan, yanında erkan- yol nasıl yürütülür öğrenmediysen sen nasıl yürüteceksin. Talibi bir soru sorduğunda cevap verebilmesi gerekir.” KK20 eski gelenekten gelen dedelerin azaldığından ve olanların uygulamada yetersiz olduğundan dert yakınmıştır. Uygulamalı olarak öğrenilmezse yada öğrenilenler uygulanmazsa bunun unutulacağını belirtmiştir.” KK24: Eskisi gibi köylerde dedelerin babadan oğula öğrenme günümüzde yetersizdir. Alevilik inanç gereklerini uygulayacak insanların yetişmesi için devletin okullar açması gerekir. Ancak bu şekilde gelecek kuşaklara aktarılır.” KK1: “Bilgili dedeler yetişmesi lazım. 12 Hizmeti öğretecek yürütecek yol adamı lazım. Sadece Dedeyle de bitmez 12 Hizmeti yerine getirecek kişilerin yetişmesi gerekir. KK16: “Farklı inançların din adamı yetişmesi için okulları var. Alevilik içinde böyle okullar açılabilir. Bence bu şekilde Alevilik devam ettirilebilir.” KK4: “Alevilik fazla yazlığı kaynağı olmayan uygulamayla gelen bir inanç. Ama artık devir değişti. Alevilikle ilgili kitaplar basılmalı ve okular açılmalıdır. Üniversitede bununla ilgili bölümler açılmalıdır. Bak ne güzel üniversiteden gelmiş araştırma yapıyorsunuz. Üniversitede bununla ilgili bölümler çoğaltılmalıdır. Bu şekilde Alevilik ileriye aktarılır.” KK17: “Ben çocuklarıma bildiğim kadarıyla bir şeyler öğretmeye çalıştım. Ama benim bildiklerimde bir yere kadar. Aslında çocukların bu konuda çok suçu yok. Biz çocuklarımıza inancı aşılamıyoruz.” KK13: “Çocuklarımıza hep aman Alevi olduğunu söyleme dedik. Alevilikler ilgili bir şeyler öğretirsek okulda gider söyler diye bir şey öğretmedik. Şimdi böyle yaptığımı çok pişmanım. Bu konuda kabahatliyiz ama bizde bu korkuyu çekingenliği oluşturanların hiç mi suçu yok. Çocuklarım hep bana babalarına kızarlar bize bir şey öğretmediniz diye haklılar. Onları düşünerek zamanında böyle yaptık ama yanlış yapmışız.” KK8: “Okulda Alevilik daha çok anlatılmalı, Alevilikle ilgili ön yargıların kırılması için bütün vatandaşlara öğretilmeye çalışılmalıdır. Üniversitede bununla ilgili bölümler açılmalıdır.” KK16: “Gençler olarak bizde öğrenmeye çalışmadık. Artık eskisi gibi değil. İnternette istediğin bilgiye kolaylıkla ulaşabiliyorsun, istediğin kitabı alabiliyorsun. Alevi gençleri de öğrenmeye çok hevesli değil.” KK23: “Alevi gençler inancını unutuyor. Ya ateist yada deist oluyor. Tama biz elimizden geleni yapalım öğretmek için ama bizim gücümüz bi yere kadar. Devletimizin inancımızın yaşatılması gelecek kuşaklara aktarılması için yardım etmesi lazım.” KK26: “50, 47 ve 42 yaşlarında üç yetişkin çocuğum var. İki oğlum da oldukça iyi biçimde bağlama çalıp söylerler. Kızım da kendisini iyi yetiştirmiş bir akademisyen. Çocuklarıma, 2Siz nereye kadar okursanız destek olacağım” dedim ve oldum da. Ancak, hiçbir yaşam biçimlerine karışmadım. Elbette ki birlikte yaşadığımız için kültürümüzü en iyi biçimde öğrendiler.” KK18: “Sahip olduğum Alevilik bilgilerini

Çocuklarıma aktarmaya çalışıyorum fakat sadece benim çocuklarım değil gnmz nesli de Alevilik kavramı hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığı için ibadetlerimizi yeteri kadar yerine getirmemekteyiz.”

Katılımcıların oğunluğu Alevilik İnancının yeni nesillere aktarımını ve yaşatılmasını yetersiz görmektedir. Bir kısım katılımcılar ise teknoloji geliştiği için bilgiye ulaşımın kolay olduğunu bu yüzden yeni nesillerin Aleviliği ğrenme konusunda daha avantajlı olduğunu söylemektedirler. Katılımcılar Aleviliğin yaşatılması ve gelecek kuşaklara aktarılması için devletin yardım etmesi gerektiğini düşünmektedirler.

SONUÇ

Alevilik yüzyıllar boyu varlığını genişleyerek çoğaltan bir inançtır. Alevilik inancının birçok zenginliği vardır. Alevilik inançları, ritüelleri, kültürü, bölge bölge farklılık gösterse de tüm bu özellikler bir bütündür.

Alevilik uzun yıllardır tezlere, makalelere, kitaplara konu olmaktadır. Çünkü Aleviliğin geniş, derin ve büyük bir içeriği vardır. Biz de bu tezimizde Hasacelebi Aleviliğin konu edindik. Hasacelebi Malatya ilinin Hekimhan ilçesine bağlı bir mahalledir. Daha eski yıllarda belediye olan bu bölge Doğu Anadolu Bölgesi'nin Karadeniz'e açılan kapısıdır. Tarih boyunca da kervanların geçiş güzergahında olmuştur. Osmanlının doğu seferleri sırasında konakladığı yerlerden birisi olarak bilinmektedir. Bu nedenle Hasacelebi tarih ve kültür öğeleri açısından zengin bir birikime sahiptir.

Geleneksel Anadolu Aleviliğinin en özgün örneklerinden birisi Hasacelebi Aleviliğidir. Alevilik bugüne kadar farklı tanımlarla iade edilip, ortaya çıkışıyla ilgili farklı görüşler öne sürölmüştür. Alevilik ile ilgili en doğru ve birinci ağızdan bilgileri bugün kısmen kendini devam ettiren köylerdeki gelenekten gelen vatandaşlarımızdan alabiliriz.

Alevilik Hz. Muhammed ve Ehlibeytini temel alan İslami bir inanç sistemidir. İslamın temel değerleri muhafaza edilmekle beraber Türklerin İslami anlayışıdır. Yapılan araştırmalarda katımcıların çoğu Alevilik için İslamiyet ve Türk kültürü vurgusu yapmıştır. Katımcıların tamamına yakını Aleviliğin Hz. Ali nin tarafında olmaktan oluşan İslam temelli bir inanç sistemi olduğunu belirtmektedirler. Katımcıların tamamına yakını Aleviliği İslam dairesi içinde görmektedirler.

Dedelik kurumu Alevilik İnancının temel taşlarından biridir. Dede 12 hizmet, inanç ve ibadet ritüellerinin yürütölmesinde birinci dereceden sorumlu kişidir. Bir kimsenin dede olabilmesi için Ehlibeyt soyundan gelmesi üstün kişilik özelliklerinin olması gerekir. Ancak günümüzde dedelik kurumu zayıflamıştır. Geleneksel inanç ve ibadet ritüellerini yaşıyarak öğrenen dedeler azalmaktadır.

Ocak Kavramı Tarihsel süreç boyunca Alevilik inancının yayılmasında ve aktarılmasında en önemli sistematik unsurdur. Ana ocaklar, bunlara bağlı alt ocaklar, alt ocaklara bağlı inanç merkezleri ve dedeler ve dedelere bağlı talipler sistemiyle sıkı bir teşkilat sistemidir. Ancak kentleşme süreciyle beraber bu sistem zayıflamış ve çoğu yerde yok olmaya yüz tutmuştur. Hasacelebi yöresinde Şah İbrahim Veli, Ali Seydi, Hüseyin

Abdal (Kara Hüseyin), Hacım Sultan Ocaklarına mensup talipler bulunmaktadır. Katılımcıların bir kısmı bağlı bulundukları ocağı bilirken, bir kısmı bilmemektedir.

Cem İbadeti Aleviliğin temel ibadetlerinin başında gelir. Dede- talip ilişkisinin en çok görüldüğü ve ihtiyat duyulduğu ritüeldir. Yörede uzun zamandır 12 hizmetin yerine getirildiği Dede-talip ilişkisine dayalı cem yapılmamış. Cem İbadeti Anadolu Aleviliğinin en temel ibadet şeklidir.

Muharrem Ayı Ehlibeyte bağlılık yas ve matem ayıdır. Yörede olarak yaşamaya devam eden en önemli inanç ve ibadet ritüeli Muharrem Matemî ve orucudur. Bunun en önemli sebebi oruç ibadetinin cemaat olmadan bireysel olarak ta yerine getirilebilmesidir. Muharrem ayı katılımcılar arasında en çok bilgi sahibi olunan inanç ritüellerinden birisidir.

Alevilikte Müsahiplik kökleri Hz. Muhammed ve Hz. Aliye dayanan önemli bir inanç unsurudur. Müsahiplik cem cemaatine katılmanın temel şartları arasında sayılmaktadır. Ancak şehirleşme süreciyle beraber unutulmaya başlanan bir inanç ritüelidir. Müsahip kardeşlerin eşlerinden başka her şeyleri ortaktır. Bir mü sahibin yaptığı kabahatten diğeri de sorumludur. Müsahiplik kurumu köyde ikamet eden ve belli bir yaştan üstündeki katılımcılarda devam etmektedir.

Dara durma ve düşkünlük uygulaması cemdeki en önemli ritüellerindendir. Herkes birbirinden razı olmadan cem ibadeti başlamayacağı için birbirinden şikayeti olan söyler, kabahatli olan dara çekilir adalet sağlanır. Bir nevi halk mahkemesi kurulur. Büyük kabahatleri olan kişiler düşkün sayılır. Düşkün olan ceme alınmaz, toplumdan dışlanır. Hasançelebi Aleviliğinde Cemlerde sıkı bir şekilde dara durma ve düşkünlük uygulanmıştır. Bu sebeple Hasançelebi yöresinde suç oranı eskiden beri çok azdır. Halk cemlerde kendi sorunlarını kendi içinde çözmüştür. Bunun için mahkemeye gerek duymamıştır. Dara durma ve düşkünlük uygulaması günümüzde uygulanmasa da kabahatli olanların toplumdan dışlanması geleneksel olarak devam etmektedir. Suç oranının yok denecek kadar az olması bugünde yörede geçerliliğini korumaktadır.

Ehlibeyt Anadolu Aleviliğinin temel değerlerinden biridir. Ehlibeyt Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyindir. Hasançelebi Aleviliğinde de bu değer kendini yoğun bir şekilde göstermektedir. Ehlibeyte Alevi vatandaşlar duygusal bir bağla yaklaşmaktadırlar. Alevilik inancında Ehlibeyt Hz. Muhammed'in emanetini, mazlumu, ve zalime karşı gelmeyi simgelemektedir.

Şehirleşme süreciyle beraber Alevilik inancının inanç ve ibadet ritüelleri hızla erozyona uğramıştır. Köylerde yapılan cemlerde yürütülen 12 hizmetin, dar erkanının, Düşkünlüğün içi boşalmış ve yok olma noktasına gelmiştir. Yapılan cemler çoğunlukla şekilde kalmıştır. Müsahiplik kavramı da bu süreçten nasibini almış ve azalmıştır.

Kurban ibadeti yörede kurban bayramında ve özellikle yaz aylarında türbelerde adak kurbanı kesilerek yapılmaktadır. Yöredeki farklı köylerde ki ziyaret yerleri özellikle yazları ziyaret edilmektedir. Yöredeki en canlı ibadet ritüeli olarak göze çarpmaktadır. Abdal Musa lokması ve kurbanı yapılmaktadır.

Cem Evleri alevi vatandaşlar tarafından ibadethane olarak kabul edilmektedir. Devletin cem evlerini ibadethane olarak tanınması istenmektedir. İnanç ve ibadet ritüellerini yerine getirecek din adamlarının devlet tarafından yetiştirilmesi istenmektedir. Üniversitelerde Alevilikle ilgili bölümler açılıp okullarda okutulan ders kitaplarında Alevilik İnancının daha geniş yer alması istenmektedir. Devletin son yıllarda attığı adımlar olumlu karşılanmakta ancak yetersiz bulunmaktadır.

Yöredeki Alevi vatandaşlar için en çok örnek alınan şahsiyetler Hz. Muhammed Hz. Ali, Hz. Hüseyin, Hacı Bektaş-ı Veli, Yedi Ulu Ozanlardır.

Aleviliğin sekülerleşme ve şehirleşme sürecinden Hasançelebi Aleviliği de nasibini almıştır. Köylerde yaşanan Geleneksel Anadolu Aleviliğinin tekrar eski haliyle yaşanması zor görünse de devletin alevi vatandaşların taleplerini karşılaması ve alacağı tedbirlerle Alevilik ikrar- iman yolunda devam edecektir. Böylece Alevilik inancı ateizm vb. tehlikelerden ve ideolojilerin kısılcından uzaklaşır. Alevi vatandaşlarında inanç ve kültürüne sahip çıkması gerekmektedir. Bu sayede Allah- Muhammed- Ali temelinde Alevilik inancı devam edebilecektir.

Alevilik İnancı kırsal kesim ve köy yaşamına göre dizayn edilmiş ve şekillenmiş bir inanç sistemi olduğu için şehirleşme süreciyle beraber birtakım inanç ritüelleri kaybolmaya başlamıştır. Köylerde dede- talip ilişkisiyle ve ibadet ritüelleriyle yeni nesillerin bizzat yaşayarak öğrendiği Alevilik kentlerde böyle bir imkan bulamamıştır. Şehirlerde daha çok cem evi ve vakıf çevresinde öğretilmektedir.

Ancak gelenek ve inaçsal ritüeller üzerine kurulu Alevilik inancının sadece teorik bilgiler öğretilerek yaşatılması ve gelecek kuşaklara aktarılması pek mümkün görünmemektedir. Maksatlı veya maksatsız Alevilik İnancı hakkında bilgi kirliliğini de

hesaba katarsak Alevilik adı altında genç kuşakların yanlış bilgiler verilerek farklı siyasi ve ideolojik akımlara çekilmesi olasıdır.

İslam dini içerisinde bulunan Geleneksel Anadolu Aleviliğinin İnanç ve ibadet ritüelleri bozulmadan gelecek kuşaklara aktarılması için Devlet, inanç önderleri ve alevi vatandaşlara büyük görevler düşmektedir.

KAYNAKÇA

A. YAZILI KAYNAKÇA

Acat, Yaşar & Rençber, Fevzi (2013). Anadolu Aleviliğinde Şecere Geleneği Bir Ağuiçen Ocağı Şeceresi Örneği. *Alevilik Araştırmaları Dergisi*. S:6 s. 175-200.

ALLAME EMİNİ (2021). *Gadir-i Hum El Gadir Muhtasar*. Çev.Seyyid Ali Hüseyini Bohti.İstanbul: İmam Rıza Dergahı Yayınları.

Altuntaş, Halil ve Şahin, Muzaffer (2006). *Kur'ân-ı Kerim Meâli*.Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Dini Yayınlar Dairesi Başkanlığı Derleme ve Yayın Şubesi Müdürlüğü.

Akın, Bülent (2017). Alevilikte Ocak: Kavramsal Çerçeveye ve Tarihî Arka Plana Yeni Bir Bakış. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*.S:7, s.239-264.

Aksu, Mehdi (2004). *İslam Tarihi'nde Gerçeğe Giden Yol*. İstanbul: Kevser Yayınları.

Aksüt, Hamza (1998). *Hasançelebi (Malatya) ve Çevresi Tarihi*. Ankara: Ersa Matbaacılık.

Aksüt, Hamza (2020). *Aleviler*. Yurt Kitap- Yayın.

Aksüt, Mürteza (2009). *Ozan Dilinden Gerçekler*. Rektur Reklam Matbaa.

Albayrak, Ali (2008). Dini Gruplar Bağlamında Caferilik. Elazığ: *İlahiyat Fakültesi Dergisi* S:13, ss.114.

Aslanoğlu, İbrahim (2014). *XIX. Yüzyıl Alevi- Bektaşî Şairi Kul Himmet Üstadım*. İstanbul: Can Yayınları.

Atalan, Mehmet (2004). Hz. Muhammed'in Vefatından Sonraki Hilafet Tartışmaları. *Fırat Ü. ilahiyat Fakültesi Dergisi*.ss. 55-68.

Aydın, Mehmet (1986). Türklerde Hızır İnancı. Konya:Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.S:2ss. 51.

Başaran, Yusuf (2016). *Alevilikte Duazimamlar ve Şah İbrahim Veli Ocağındaki Örnekleri*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Birdoğan, Nejat (1992). *Anadolu ve Balkanlarda Alevi Yerleşmesi*. Ankara: Alev Yayınları.

Bebek, Güngör (2015). *Hekimhanlı Şairler*. Ankara: Sage Yayıncılık.

Bozkurt, Fuat (2018). *Buyruk*.İstanbul: Salon Yayınları.

Büyükar, Mehmet Ali (2016). *İslam İslam Mezhepleri Tarihi*.Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Cavanşir, Babekve Ekber N. Necef (2006). *Şah İsmail Hatai Külliyyatı*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Cem Vakfı Kitapları Dizisi. (Tarih Belirtilmemiş). Alevi İslam Din Hizmetleri Başkanlığı. *Yol ve Sürekler (Erkanname)*. İstanbul: Cem Vakfı.

Çelebi, Elvan (2014). *Menâkıbu'l-Kudsiyye fi Menâsıbi'l-Ünsiyye (Baba İlyas-ı Horasani ve Sülalesinin Menkabevi Tarihi)*, Haz. Ahmet Yaşar Ocak - İsmail E. Erünsal, Ankara: TTK Yay.

Çelebi, Hüseyin (2008). “Hasançelebi’nin Tarihçesi Eski Köy”.*Hasançelebi*. İstanbul: Sadık Uygun Eğitim Yayınları, ss. 16-17.

Çıblak, Coşkun (2014). Anadolu Alevilerinde Cemler ve Bu Cemlerin Sosyokültürel Hayattaki İşlevleri. *Cyprus International Universty* S:78, ss. 15-25. DOI: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/255635>.

Çınar, Ali Abbas (2020). Alevilerde Hızır Kültü ve Ritüelleri. *Milli Folklor*. S:126, C:16, s.63-74.

Dedekargınoğlu, Hüseyin (2010). Dünkü ve Bugünkü Alevilik. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*. s.327-348.

Döğüş, Selahattin (2023). Alevilik Bektaşilik İlişkisi ve Aleviliğin Bektaşilikle Kaynaşması. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*. S. 105 ss: 80. DOI: <https://doi.org/10.34189/hbv.105.004>.

Döğüş, Selahattin (2023). Alevilik Bektaşilik İlişkisi ve Aleviliğin Bektaşilikle Kaynaşması. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*. S. 105 ss: 76. DOI: <https://doi.org/10.34189/hbv.105.004>.

Doğan, Lütfi (1954). İbniFadlan Seyahatnamesi(Rıhletu’bniFadlan). *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* S:43, s.265-278.

Dönmez, Mehmet (2003). *Sosyal Bütünleşme Açısından Alevilik –Malatya Uygulaması* (Doktora Tezi). Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Demirel Dönmez, Özlem (2018). Dîvânü Lugâtî’t-Türk’te Geçen “Alevi Şehri” Üzerine Bir İnceleme.*Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* S:88, s.88.

Elçi, Armağan (2012). Semah Geleneğinin Uygulanması. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. S:12,ss: 172- 182.

Erdem, Didem Gülçin (2020). Alevi İnanç Sisteminde Bir Mikro Merkez Olarak “Dar” Kavramının Etrafında Oluşan Anlam Alanı ve Ritüel Evreni. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. S:97 s.172. DOI: : <https://orcid.org/0000-0003-4321-911X>.

Erdem, Mustafa (2009). Aleviler ve Alevilik Meselesi. *Dini Araştırmalar*. C:12 s. 17-23. Gölpınarlı, Abdülbaki & Boratav, Pertev Naili. (2010). *Pir Sultan Abdal*. İstanbul: Derin Yayınları.

Gelişli, Yücel (2024). Tataristan’da Ahmet Yesevi’nin Hayatı ve Eserleri Üzerine Yapılan Çalışmaların Tarihsel İncelenmesi. Ankara: *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. DOI: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3600703>.

Gökbel, Ahmet. (2019). *Ansiklopedik Alevi Bektaşî Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Gül, Hasan (2002). “Ya Resullah”. Ozanlar Vakfı şiir Antolojisi. Ankara: Kuloğlu Matbaacılık San. Ve Tic. Ltd. Şti.

Gül, İbrahim (2018). Türkiye’de Alevi- Bektaşî Örgütlenmeleri. *Ankara: Alevilik Araştırmaları Dergisi*.

Güler, Necef (2008). “Hasançelebi’nin Tarihçesi Eski Köy”. *Hasançelebi*. İstanbul: Sadık Uygun Eğitim Yayınları, ss. 24.

Hacıeminoğlu, Necmettin (2011). *Fuzuli*. İstanbul: Türk Edebiyat Vakfı Yayınları.

Karakök, Tunay (2016). Türk Edebiyatında Bir Mutasavvıf: Ahmet Yesevi ve Yesevilik (M. Fuad Köprülü’ye Göre). Elazığ: *Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy)*. S:4. ss. 183.

Kaya, Haydar (1989). *Musahiblik*. İstanbul: Engin Yayıncılık.

Kaygusuz, Aşık Cefari (1998). *Bayburtlu Aşık Cefari Kaygusuz Divanı*. Malatya: Kişisel Yayın.

Kışlal, Rahime & Yeşilyurt, Ali (1999). *Şiirler Dede Kargın*. Mersin: Can Matbaacılık.

Küçük, Tahir ve Yakup Coştu (2023). Alevi-Sünni Evliliklerinin Karşılıklı İlişkilere Etkisi. Çorum: *Hitit İlahiyat Dergisi*. S:2 ss. 865. DOI :<https://doi.org/10.14395/hid.1343116>.

Makal, Tahir Kutsi (1995). *Âşık Hasan Dede*. İstanbul: Toker Yayınları.

Metin, Aşık Ali (2003). *Pençe-i Ali Aba Muhammed Ali'nin Yolu 12 Hizmet*. Ankara: Çamşık Hüseyin Abdal Derneği Yayınları.

Nacar, Fatih (2021). Osmanlı Sahasında Kızılbaşlık ve Alevi- Bektaşî Şairler. Mersin: *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*. S:1. ss. 67.

Onarlı, İsmail (2013). *Şah İsmail*. İstanbul: Can Yayınları.

Öz, Gülağ (2013). *Yeniçeriler ve Bektaşilik*, Ankara: Barış Platin.

Özbey, Cemal (1958). *Sadık Baba*. Ankara: Emek Matbaası.

Özerol, Süleyman (2004). Şah İbrahim Veli ile İlgili Anlatımlar: Ballıkaya Köyünden Derlemeler. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. S:30. ss. 120-121.

Özerol, Süleyman (2017). *Başkavak Köyü Derlemeleri- Araştırmaları*. Ankara: Sage Yayıncılık.

Özerol, Süleyman (2017). *Vayloğ Dede*. Ankara: Sage Yayıncılık.

Özmen, İsmail (2009). *Hacım Sultan Velayetnamesi ve Ocakları*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Öztelli, Cahit (2012). *Pir Sultan Abdal Bütün Şiirleri*. İstanbul: Özgür Yayınları.

Öztürk, Yaşar Nuri (1995). *Ehlibeytin Annesi Hz. Fatıma*. İstanbul: Hürriyet Ofset Matbaacılık ve Gazetecilik A.Ş. .

Pekel, İbrahim (2008). “Pekel Mehmet (Yankesiciler)” *Hasançelebi*. İstanbul: Sadık Uygun Eğitim Yayınları, ss. 108.

Polat, M. Pınar (2008). “Hasançelebi’nin Tarihçesi Eski Köy”.*Hasançelebi*. İstanbul: Sadık Uygun Eğitim Yayınları, ss. 6-11.

Şener, Cemal (1996). *Benim Kabem İnsandır*. İstanbul: Ad Yayıncılık.

Şirin, Murtaza (2005). *Aşk Dönünce*. Ankara: Halk Ozanları topluluğu Yayınları.

Taş, Kibar (2022). Aleviliğin Tanımı ve Temek İbadetleri (Kureyşan Ocağı Özelinde). *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. S:104, s.472-490.

Uğurlu, Ali Rıza (2009). *Aşk-ı Muhabbet*. İstanbul: Seçil Ofset.

Uygun, Sadık (2008). “Cemde On İki Hizmet Sahipleri”. *Hasançelebi*. İstanbul: Sadık Uygun Eğitim Yayınları, ss. 6-11.

Üçer, Cenksu (2005). Geleneksel Alevîlikteki İbadet Hayatı ve Alevîlerin Temel İslâmî İbadetlere Yaklaşımları. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi V. S:2* s.161-189.

Vaktidolu, Adil Ali Atalay (1998). *Virani Divanı ve Risalesi (Buyruğu)*. İstanbul: Kayhan Matbaacılık.

Vaygnan, Manizhe Ghodrati& Bakthiari, Shahla (2023). İranlı Araştırmacıların Hacı Bektaş Veli ve Bektaşî Tarikatı ile İlgili Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi. S:108*, s.353-379.

Verde, Ahmet (2019). *Müminlerin Efendisi İmam-ı Ali (A) “Kitab-ı Ayn” İmamet/ Hilafet Gadir Hum*. İstanbul: Yılmaz Basım.

Yaman, Ali (2006). *Kızılbaş Alevi Ocakları*. Ankara: Elips Kitap.

Yaman Ali (2011). Alevilikte Ocak Kavramı: Anlam ve Tarihsel Arka Plan. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi. s.43-64*.

Yazıcı, Nesim (1993). Hoca Ahmet Yesevi Döneminde Türk– İslam Kültürünün Oluşumu ve Gelişimi. Kayseri: *Milletler Arası Hoca Ahmet Yesevi Sempozyumu*.s.377-378.

Yeral, Ali (2022). *Gadir Konferansının Doğuşu*. İstanbul: Kevser Yayınları

Yıldırım, Abbas (2006). *Seyit Şah İbrahim Veli Ocağı*. Ankara: IşıkMatbaası.

Yıldırım, Rıza (2013). Bektaşî Kime Derler? : “Bektaşî Kavramının Kapsamı ve Sınırları Üzerine Tarihsel Bir Analiz Denemesi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi.S:55*, s. 38.

Yıldırım, Rıza (2020). *Menakıb-ı Evliya (Buyruk)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Yıldız, Harun (2019). Anadolu Alevî-Bektaşî İnanç Dünyasında Kurban Anlayışı ve Kurbanla İlgili Ritüeller. *Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi. s.135-152*.

Yıldız, Harun (2021). Hacı Bektaş Veli Sonrasında Bektaşiliğin Oluşum ve Gelişimi. Samsun: *DEÜİFD Türk Kültürünü Mayalayanlar Özel Sayısı*. S:43, ss.492.

Yüner, Recep (2020). Alevîlerin Temel İslâmî İbadetlere Yaklaşımları: Sorgun Örneği. *Ekev Akademi Dergisi*. S:81, s.377-396.

B. SÖZLÜ KAYNAKÇA

Katılımcı Sayısı	Cinsiyet	Yaş	Eğitim Seviyesi	Medeni Hali
KK1	Erkek	75	İLKOKUL	EVLİ
KK2	Kadın	66	ORTAOKUL	EVLİ
KK3	Kadın	23	ÜNİVERSİTE	BEKAR
KK4	Erkek	39	LİSE	EVLİ
KK5	Erkek	41	LİSE	EVLİ
KK6	Erkek	44	LİSE	EVLİ
KK7	Kadın	45	LİSE	EVLİ
KK8	Kadın	18	LİSE	BEKAR
KK9	Erkek	51	ORTAOKUL	EVLİ
KK10	Erkek	78	İLKOKUL	EVLİ
KK11	Kadın	56	ORTAOKUL	EVLİ
KK12	Erkek	57	ORTAOKUL	EVLİ
KK13	Kadın	73	İLKOKUL	EVLİ
KK14	Kadın	19	LİSE	BEKAR
KK15	Kadın	27	ÜNİVERSİTE	BEKAR
KK16	Erkek	22	ÜNİVERSİTE	EVLİ
KK17	Kadın	59	ORTAOKUL	EVLİ
KK18	Erkek	61	ORTAOKUL	EVLİ
KK19	Kadın	68	ORTAOKUL	EVLİ
KK20	Erkek	76	İLKOKUL	EVLİ
KK21	Kadın	63	ORTAOKUL	EVLİ
KK22	Kadın	55	ORTAOKUL	EVLİ

KK23	Kadın	43	LİSE	EVLİ
KK24	Erkek	44	LİSE	EVLİ
KK25	Kadın	47	ORTAOKUL	EVLİ
KK26	Erkek	74	YÜKSEKOKUL	EVLİ

C. İNTERNET KAYNAKÇASI

<https://dergi.diyaret.gov.tr/makaledetay.php?ID=18989#> / Erişim Tarihi: 03.07.2024.

Kaynak Kişi: Kemal Kurak.

<https://www.indyturk.com/node/262931/haber/arap-seyyah-i%CC%87bn-fadl%C3%A2n-t%C3%BCrkler-zina-edip-ve-%C4%B1rza-g%C3%B6z-diken-i-iki-par%C3%A7aya-b%C3%B6lerler> / Erişim Tarihi: 07.07.2024. Kaynak Kişi: Mehmed Mazlum Çelik.

<https://mehmetozgurursan.blogspot.com/2017/12/sah-horasan-imam-ali-rzadan-hoca-ahmed.html> / Erişim Tarihi: 08.07.2024 Kaynak Kişi: Mehmet Özgür Ersan.

<https://www.indyturk.com/node/262931/haber/arap-seyyah-i%CC%87bn-fadl%C3%A2n-t%C3%BCrkler-zina-edip-ve-%C4%B1rza-g%C3%B6z-diken-i-iki-par%C3%A7aya-b%C3%B6lerler> / Erişim Tarihi: 07.07.2024. Kaynak Kişi: Mehmed Mazlum Çelik.

<https://mehmetozgurursan.blogspot.com/2017/12/sah-horasan-imam-ali-rzadan-hoca-ahmed.html> / Erişim Tarihi: 08.07.2024. Kaynak Kişi: Mehmet Özgür Ersan.

<https://www.harita.gov.tr/urun/xi-yuzyil-kasgarli-mahmudun-dunya-haritasi-ilk-dunya-haritasi-tarihi/228> /Erişim Tarihi: 08.07.2024. Kaynak: Harita Genel Müdürlüğü.

<https://hekimhan.net/hekimhan/kultur-turizm/sanatcilar/hekimhanli-esiri/> Erişim Tarihi: 12.10.2024.

<https://www.antoloji.com/seyh-ahmet-dede-siiri/>. Erişim Tarihi: 29.07.2024. Kaynak Kişi: Teslim Abdal.

<http://www.elmali.gov.tr/iz-birakanlar/> Erişim Tarihi: 09.10.2024.

<http://aleviislamdhizmetleri.org> / Erişim Tarihi: 10.10.2024

<https://www.cemvakfi.org/pages/inancHizmetleriDetay/167/her-aleviyim-diyenin-bilmesi-gerekenler-genel-hususlar>Erişim Tarihi: 10.10.2024.

<http://www.hatayi.com/su-aleme-bir-nur-dogdu/> Erişim Tarihi: 16/10/2024

<https://hbvenstitu.nevsehir.edu.tr/tr/geleneksel-alevilikte-ritueller/> Erişim Tarihi: 29.10.2024.

<https://hbvenstitu.nevsehir.edu.tr/tr/geleneksel-alevilikte-ritueller/Erişim> Tarihi: 29.10.2024.

<https://yakegm.ktb.gov.tr/TR-12618/haci-bektas-veli-kulliyesi-dergahi.html> / Erişim Tarihi: 04.11.2024.

EKLER

EK-1 FOTOĞRAF LİSTESİ

Fotoğraf 1: Güvenç Köyü, Sadık Baba Türbesi

Fotoğraf 2: Güvenç Köyü, Sadık Baba Makamı

Fotoğraf 3: Güvenç Köyü, Molla Bektaş Makamı

Fotoğraf 4: Başkınık Köyü, 12 Kardeşler Cem Evi

Fotoğraf 5: Ballıkaya Köyü, Şah İbrahim Veli Makamı

Fotoğraf 6: Hasaңcelebi Mezarlığı, Mulla Mustafa Kabri

Fotoğraf 7: Çulhalı Köyü Cem Evi

Fotoğraf 8: Darıyeri Köyü Cem Evi

Fotoğraf 9: Akmağara Köyü, Gümüloğ Dede Kabri

Fotoğraf 10: Akmağara Köyü, Gümüloğ Dede Ziyareti

Fotoğraf 11: Şah İbrahim Veli Ocağının Merkezi (Kara Direk Tekkesi) Öndeki Taş Kitabede: Bismillahirrahmanirrahim Eşhedü en la ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abduhu ve resuluh. Kapının üstündeki yazı: mescidi şerifin üçüncü inşası 7.4.1957

Fotoğraf 12: Ballıkaya Köyü, Vayloğ Dede Türbesi

Fotoğraf 13: Ballıkaya Köyü, Ağpınar Çeşmesi. Kitabede: “sahibül hayrat müteveffa Hasaңcelebili Muhammed Ağa’nın zevcesi Emine Hatun 1306” yazmaktadır. Kitabeden anlaşıldığı üzere çeşme Hasaңcelebili Muhammed Ağa’nın eşi Emine Hatun adına 1890 yılında yaptırılmıştır.